

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Нацыянальны інстытут адукацыі

ЗБОРНІК МАТЭРЫЯЛАЎ
ДЛЯ ВЫПУСКНОГА ЭКЗАМЕНУ
ПА ВУЧЭБНЫМ ПРАДМЕЦЕ
«БЕЛАРУСКАЯ МОВА»
за перыяд навучання і выхавання
на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі

ТЭКСТЫ ПЕРАКАЗАЎ

Мінск 2022

Складальнікі:

Г.М. Валочка В.У. Зелянко, С.І. Фацеева, С.М. Якуба, І.У. Булаўкіна

ПРАДМОВА

Асноўная мэта зборніка – дапамагчы настаўнікам беларускай мовы, якія працуюць у 9 класе ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання, падрыхтаваць вучняў, якія засволі адукацыйную праграму на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі, да выпускнога экзамену па беларускай мове (пераказу), які прадугледжвае ацэнку сфарміраванасці ў вучняў моўных і камунікатыўных уменняў і навыкаў.

Зборнік матэрыялаў для выпускнога экзамену складзены ў адпаведнасці з патрабаваннямі вучэбнай праграмы па беларускай мове за перыяд навучання і выхавання на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі

Уключаныя ў зборнік тэксты пераказаў падобраны з улікам наяўнасці ў іх асноўных арфаграм і пунктаграм, вывучэнне якіх прадугледжана праграмай па беларускай мове для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі. Аб'ём тэкстаў складаецца з 240–340 слоў, што адпавядае патрабаванням «Метадычных рэкамендацый па фарміраванні культуры вуснага і пісьмовага маўлення ва ўстановах адукацыі, якія рэалізуюць адукацыйныя праграмы агульнай сярэдняй адукацыі».

У зборнік увайшлі мастацкія, публіцыстычныя, навуковыя тэксты, якія маюць пазнавальную і выхаваўчую каштоўнасць, характарызуюцца дакладнасцю, багаццем і выразнасцю мовы.

Прапанаваныя матэрыялы могуць быць выкарыстаны для правядзення на працягу вучэбнага года як кантрольных, так і навучальных пераказаў. У якасці навучальных выкарыстоўваюцца падрабязныя, сціслыя, выбарчныя пераказы, пераказы з дадатковымі заданнямі. У якасці кантрольных – падрабязныя пераказы.

Тэксты згрупаваны па раздзелах (легенды і паданні, вядомыя людзі Беларусі, спадчына, прырода і адносіны да яе, узаемаадносіны людзей, свет дзяцінства, ваенныя падзеі і інш.), сутнасць якіх перадаецца з дапамогай падобраных выказванняў з твораў беларускіх пісьменнікаў.

Афармленне і праверка работ вучняў ажыццяўляецца ў адпаведнасці з патрабаваннямі «Метадычных рэкамендацый па фарміраванні культуры вуснага і пісьмовага маўлення ва ўстановах адукацыі, якія рэалізуюць адукацыйныя праграмы агульнай сярэдняй адукацыі», ацэньванне пераказаў – з «Нормаў ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў па вучэбным прадмеце “Беларуская мова”».

Пры праверцы вучнёўскіх работ настаўніку варта ўлічваць, што ў некаторых выпадках у тэкстах захаваны аўтарскія знакі прыпынку, граматычныя канструкцыі, якія вучні не абавязаны перадаваць у сваіх пераказах. На аснове тэксту-арыгінала вучні ствараюць уласны тэкст, які афармляюць у адпаведнасці з нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Знакі прыпынку, пастаўленыя вучнямі, могуць не супадаць з аўтарскімі ў тэксце-арыгінале.

Дамавік

Хто з нас не памятае бабуліных апавяданняў-казак пра цудадзейныя магчымасці дамавіка? Знешні воблік дамавіка ў народных казках і легендах застаецца аднолькавым на працягу многіх стагоддзяў.

У старажытных беларусаў ён быў падобны да невялічкага і смяшлівага чалавечка, старэнькага дзядка з сівой барадой і сівымі валасамі, апранутага ў белую кашулю і падперазанага лыкам. Звычайна ў народных казках жыў дамавік у хаце, у печы ці пад печчу або ў келі. Таму яго яшчэ называюць хатнік, падпечнік, клетнік, гаспадар.

Найбольш дагаджае дамавік той гаспадарцы, дзе жыве моцная, трывалая сям'я, дзе падтрымліваецца чысціня і парадак і пільнуюцца традыцыйныя звычаяў. Крыўду і помслівасць дамавіка выклікаюць сямейныя сваркі, п'янства, брыдкаслоўе, неахайнасць у вядзенні гаспадаркі. Найчасцей дамавік вызначаецца бяскрыўднымі жартамі і кпінамі. Калі добра сцямнее, дамавікі пачынаюць сваволіць: стукаць у сцяну, ляскаць дзвярыма, тушыць агонь, сцягваюць з сонных коўдру. Нярэдка дамавік блытае ў коней грывы, а ў людзей ускудлачвае валасы так моцна, што потым ніякім грэбнем не расчэшаш. Калі трэба было задобрыць пераборлівага дамавіка, заклікаць яго да міласэрнасці, яму рабілі спецыяльныя “адносы”. Закручвалі акрайчык хлеба з соллю ў анучу і клалі гэты “аднос” пад вароты, у паветку, у якую-небудзь нішу ў печы.

Нашы далёкія продкі верылі, што дамавіка можна нават убачыць. Для гэтага патрэбна было падчас вячэрняй службы ў царкве ўзяць запаленую свечку, прынесці яе, не патушыўшы, дахаты і падняцца з ёй на гарышча. Там і будзе ляжаць дамавік, а калі ён спытае, што хоча гаспадар, то трэба пералічыць патрабуемае. Тады дамавік будзе імкнуцца ўсё гэта выканаць. (240 слоў)

Пярун

Людзі здаўна верылі ў незвычайныя здольнасці бога маланкі і грому Перуна. Яго прасілі, каб паслаў чаканы дождж, каб не пабіў збажыны градам. Як толькі ранняя вясной Пярун адмыкае сваім залатым ключом неба, з яго падае дождж і сеецца раса.

Пярун – ваяўнічы і грозны бог, справядлівы абаронца пакрыўджаных. Росту ён невысокага, мае дужае цела, чорныя валасы, залатую бараду, якая ганяе па свеце вецер. Пярун ездзіць па небе на вогненнай калясніцы, запрэжанай крылатымі рысакімі, пільна сочыць за парадкам у паднябессі і на зямлі. У правай руцэ ён трымае велізарны лук, які нагадвае рознакаляровую вясёлку. З аднаго боку вісіць мяшок з вогненнымі стрэламі-маланкамі, з другога – скураная торба з каменнымі сякерамі.

Характар у Перуна запальчывы. Калі раззлупецца барадаты велікан, пачынае кідаць на зямлю свае страшныя сякеры. З аглушальным трэскам ляцяць яны, выкрасаюць маланкі і іскры. Хмары праліваюцца тады дажджом. Сякера ўрэжацца ў поле – зямля здрыганецца. Калі пашанцуе каму-небудзь знайсці Перунову сякеру, то на ўсё жыццё шчаслівым стане.

Людзі баяліся ваяўнічасці Перуна, але і шанавалі яго. Найперш за тое, што абараняў дабро і караў зло. Земляробы заўсёды з нецярпеннем чакалі першага вясенняга грому, якім Пярун адмыкаў зямлю. Пасля гэтага можна было пачынаць працу ў полі. Існавала павер'е, што падчас першага грому варта пакачацца па зямлі, каб не прыставалі ніякія хваробы.

Сімвалам Перуна здаўна лічыўся конь, выяву якога людзі выразалі на вокнах сваіх хат для засцярогі ад злага. Беларусы называлі ў гонар Перуна розныя мясціны, якія дагэтуль захаваліся на нашай зямлі: Перунова гара, Перунова поле, Перыноў дуб, Пярун-камень. (243 словы)

Млечны Шлях

Млечны Шлях прыцягвае ўвагу людзей яшчэ з глыбокай старажытнасці. Няма народа, які б не меў для яго свайго наймення і інтэрпрэтацыі.

На значнай тэрыторыі Зямлі Млечны Шлях мае назву Саламяная Дарога. Гэтае найменне першапачаткова з'явілася, напэўна, у арабаў і ад іх пашыралася сярод суседніх народаў. Качэўнікі Блізкага Усходу вялі гаспадарку, у якой саломе мела даволі істотнае значэнне.

У балгараў, напрыклад, Млечны Шлях атрымаў назву Кумава Салома, ці проста Салома. Народная легенда апавядае, што аднойчы сцюдзёнаю зімою, калі ўся зямля была ў сумётах, у аднаго беднага чалавека скончыўся корм для валоў. Днямі і начамі ён думаў, як накарміць жывёлу, дзе ўзяць саломы, каб валы не падыхалі з голаду. Цёмнай марознай ноччу ён пайшоў да багатага кума на падворак, асцярожна набраў са стога ў кош саломы і панёс да сваёй хаты. Але кош быў дзіравы. І саломе церушылася на дарогу, утвараючы доўгі след. Калі чалавек прыйшоў дадому, кош быў пусты.

На досвітку гаспадар заўважыў, што нехта ноччу разварушыў яго стог і ўкраў салому. Пайшоў ён па следзе і дайшоў да дома, дзе жыў яго кум. Бядняк не прызнаваўся ў сваім зладзеістве. Тады багаты кум паказаў яму салому, што рассыпалася па дарозе. Сорамна стала злодзею...

А гаспадар саломы сказаў: “Хай загарыцца гэта крадзеная саломе і ніколі не тухне, каб усе ведалі і памяталі, што нельга красці...” Загарэлася і з тых часоў гарыць на небе Кумава Салома.

Сярод вядомых на Беларусі назваў Млечнага Шляху сустракаюцца такія: Гусіная Дарога, Птушыны Шлях, Птушыная Дарога, Дарога ў Ерусалім, Чумацкая Дарога, Стан, Малочная Дарога. (248 слоў)

Бераст і Тавіца

Калі вы завітаеце ў Бераставіцкі раён Гродзенскай вобласці, то вернецца адтуль натхнёныя прыродай, адораныя людскай дабрынёй і павагай, узбагачаныя цікавымі легендамі і паданнямі.

У старажытнасці тут былі такія густыя лясы, што ні праехаць ні прайсці. Крыкне чалавек раніцай – рэха цэлы дзень гудзе па барах, гаях і пушчах. Увечары толькі вяртаецца.

Праз тыя дзікія лясы працякала паўнаводная рака. Па ёй можна было праплыць, сігануць, “свіснуць” з краю ў край. Мабыць, таму яе і назвалі Свіслач. Яна працякае па ўсім Бераставіцкім раёне і ўпадае ў Нёман, адну з галоўных рэк Беларусі.

Аднойчы плылі па той рацэ юнак Бераст і прыгажуня Тавіца. Маладыя людзі моцна пакахалі адзін аднаго і шукалі месца, каб збудаваць сабе жыллё. Доўга плылі яны па шырокай рацэ, потым павярнулі ўправа, як бы ў рукаў¹, вузкі і ціхі. Значавалі Бераст і Тавіца пад зорным небам. Калыханку ім спявалі звонкагалосыя салаўі. Сон вартавалі белыя бярозы. Тут маладая сям’я і засталася жыць. А калі ад іх пайшлі дзеці і пабудавалі побач свае хаты, то паселішча назвалі ад спалучэння бацькоўскіх імёнаў Бераст і Тавіца – Бераставіца. А рэчцы, якая прывяла іх сюды, далі імя Бераставічанка.

Расказваюць, ехаў некалі польскі пан па гэтых краях і драмаў у брычцы. А фурман час ад часу гучна аб’яўляў: “Калясім па Бераставіцы Мураванай! Прыехалі ў Вялікую Бераставіцу! Наперадзе – Малая Бераставіца!” Пан прачнуўся і здзівіўся: “Я хутчэй па Варшаве праеду, чым праз гэтыя Бераставіцы!” Не ведаў той замежны вандроўнік, што ў Бераста і Тавіцы ўтварылася магутнае радаводнае дрэва. Іх радня засяліла дзясяткі вёсак. (246 слоў)

Легенда пра горад Камянец

Даўней камяні лічылі жывымі істотамі. Нашы прашчурны думалі, што камяні, як і людзі, здольны жыць і размнажацца, таму ім нічога благога не рабілі. А тым, што вылучаліся сваёй велізарнасцю, незвычайнай формай ці адбіткамі слядоў, нават пакланяліся. Такія камяні шанавалі, прыносілі ім ахвяры, з імі звязвалі прыгожыя легенды і паданні.

Адзін з такіх камянёў ляжаў у межах сённяшняга горада Камянца. Людзі з навакольных вёсак заўсёды прыходзілі да яго, калі трэба было параіцца або папрасіць дапамогі. Але найчасцей звярталіся, калі не хапала хлеба, галадалі. Многа камень не даваў, але бохан абавязкова з'яўляўся пад раніцу на яго паверхні. Для гэтага трэба было прынесці каменю невялікую ахвяру і прашаптаць магічныя словы: “Камень-камянец! Дай мне назаўтра хлябец! Цяжка стала жыць, дзяцей няма чым карміць”. Зробіш усё згодна з правіламі – можаш смела кіраваць дамоў, а назаўтра прыходзіць па хлеб. Доўга дапамагаў камень людзям, не раз выручаў іх. Але аднойчы здарылася бяда.

Жыў у бліжняй вёсцы злы знахár, які зайздросціў таму, што ўсім камень дапамагаў, акрамя яго. І вырашыў знахар зрабіць на злосць людзям. Прыйшоў увечары, каб ніхто яго не бачыў, не прынёс каменю паднашэння, не звярнуўся ласкава з традыцыйнымі словамі, а мовіў: “Камень-камяніска! Аддай сваё залаціска! Яно ў цябе ляжыць, а мне будзе добра жыць!” Пачуў камень такую просьбу і праваліўся ад абурэння разам са знахаром. Прыйшлі людзі раніцаю, а каменя няма, толькі глыбокі-глыбокі калодзеж са сцюдзёнаю вадою.

З таго часу толькі назва і засталася – Камянец. Пазней людзі там сталі жыць, горад утварыўся. (241 слова)

Легенда пра Нёман

Даўным-даўно, тысячы гадоў назад, з-пад вялізнага каменя, дзе б'е крыніца, нарадзіўся славуты асілак. Яго назвалі Нёман. Жыў ён сярод лясоў дрымучых, лугоў шырокіх. Быў ён прыгожы, працавіты. Прыродзе, людзям, усяму жывому дабром плаціў. Па суседстве жыла рэчка Лоша. Была яна гультаяватая, ляжала ў цяньку ды сабою любавалася. Нікому ад яе не было ні радасці, ні карысці. Лоша часта заглядала да свайго суседа, дзівілася з яго стараннасці ды працавітасці.

Цяпер ніхто і не ведае, не помніць, за што Нёману прыглянулася рэчка Лоша. Памятаюць толькі пра іх шыкоўнае вяселле. Гуляла на ім уся вялікая радня і жаніха, і нявесты. Каго там толькі не было! Гулялі, балявалі, маладым шчасця ды добрай долі жадалі. Скончылася вяселле, пачаліся будні. Трэба было жыць і працаваць.

Зноў Нёман-працаўнік не ведаў ні дня, ні ночы. Паіў, карміў, дапамагаў усім, хто да яго гарнуўся: і чалавеку, і зверу, і птушцы, і рыбе, і жыўнасці ўсякай. Цешыў сваім водным люстэркам прыбярэжныя лясы, палеткі, лугі, на сваіх магутных руках насіў лодкі, платы, чоўны. Не адзін раз запрашаў на шырокі прастор і сваю красуню ненаглядную. Толькі тая заставалася абыякавая, раўнадушная да ўсяго. Па-ранейшаму не хацела падзяляць працу, нягоды і радасці свайго волата Нёмана.

Не па душы стала такое жыццё Нёману. Адночы цёмнай ноччу кінуўся ён наўцёкі ад гультаяватай Лошы. Дзе поплавам бег, дзе азярцом, дзе ў чарот хаваўся. І толькі потым у адкрытую асілак пайшоў да мора.

Прачнулася Лоша, а каханага няма. Толькі тады яна зразумела, як важна даражыць каханнем, даверам, працаю, як важна, каб цябе кахалі. Пачала даганяць любімага ўцекача, бегла па далінах ды па нізінах. Але сіл не хапала. Гукала, плакала, клікала на дапамогу, але ніхто не хацеў дапамагаць гультайцы. Толькі праз некалькі кіламетраў пабачыла свайго Нёмана. Хвалямі горкіх слёз кінулася Лоша ў абдымкі да свайго вернага асілка. Адчула, што жыць па-ранейшаму, азначае адной застацца, назаўсёды знікнуць, высахнуць. Пачала дапамагаць Нёману. З часам і людзі не абміналі яе, будаваліся на берагах Лошы. Пасля гэтага зажылі ў згодзе Нёман ды Лоша.

Гэтая прыгожая легенда жыве і па сённяшні дзень. Бацька Нёман – так называюць у народзе слаўную раку. (339 слоў)

Бяздоннае багацце

У Тураве жыў калісьці князь Яраслаў. Быў ён багаты і мудры і людзей каля сябе збіраў разумных ды дужых.

Неяк князь з гасцямі паехаў на паляванне біць цецерукоў і дзікіх вепраў. Многа было ўжо ўпалявана ўсялякай дзічыны. Раптам Яраслаў убачыў вялізнага старога тура і пагнаўся за ім. Некалькі гартаваных князевых стрэл упілося ў цела тура, але звер з падвоенай сілай уцёк ад паляўнічага. Тады князь пачаў паганяць свайго каня, каб дагнаць тура.

Раптам тур спыніўся і павярнуўся ў бок князя. Конь з разгону наскочыў на тура і заваліўся, прыціснуўшы пад сабою седака. Яшчэ хвіліна – і князь паплаціўся б жыццём. Але хутка падаспеў загоншчык Ранцэвіч і дапамог князю. Яраслаў вырашыў узнагародзіць загоншчыка і сказаў, каб той прыйшоў у абоз па ўзнагароду.

Калі Ранцэвіч прыйшоў у князеў абоз, Яраслаў паставіў перад ім скрынку з залатымі чырвонцамі і сказаў:

– Бачыш, многа тут золата, але жыццё даражэй. Бяры, колькі хочаш.

Загоншчык быў чалавекам мудрым. Ён узяў кіёк, разгарнуў чырвонцы, каб кіёк упёрся ў дно скрынкі, і сказаў:

– Праўда, князю, тут многа золата, але ўсё ж такі дно можна дастаць. Тваё залатое багацце не вечнае, калі-небудзь прыйдзе канец яму. Золата больш патрэбна князю, а не простаму чалавеку. Дай ты мне, княжа, такі дар, каб я ў ім дна знайсці не мог.

Князь задумаўся і сказаў:

– Каб я сабраў усё сваё багацце, то і тады дно яму знойдзеш.

Засмяўся загоншчык:

– Пойдзем, князь, я табе пакажу бяздоннае багацце. – І выйшаў на двор, узяў лавецкі меч і ўвесь уваткнуў у зямлю.

– Вось тваё, княжа, багацце, у якім дна няма: яно аратаму больш даражэй, чым тыя чырвонцы. Грошы могуць украсці, а зямлю ніхто не ўкрадзе.

Засмяўся князь. Спадабалася яму мудрасць загоншчыка. І ён сказаў:

– Праўду гаворыш, дам табе зямлі аж на дзясятае пакаленне.

Напісаў князь дароўную грамату мудраму загоншчыку Ранцэвічу.

Дагэтуль живуць у вёсцы Вялемічы ў вялікай пашане Ранцэвічы. Перадаюць яны з роду ў род дароўную грамату князя Яраслава і расказваюць пра свайго мудрага прашчура. (320 слоў)

Пра Чорную Даму

Князі Радзівілы, што валодалі Нясвіжскім замкам, належалі да вельмі старажытнага і знатнага роду. Многа пакаленняў гэтага роду каля пяцісот гадоў былі ўладарамі шматлікіх маёнткаў на Беларусі. Тое, што расказваюць, адбылося ў XVI стагоддзі.

Князеўна Барбара Радзівіл – сястра грознага князя Мікалая Чорнага – рана выйшла замуж, але ўжо ў дваццаць два гады аўдавала. Муж яе быў забіты на вайне. Маладая княгіня жыла ў Вільні. Барбара была вельмі прыгожай, разумнай і адукаванай жанчынай. У той самы час у Вільні жыў княжыч, пляменнік вялікага князя Літоўскага – Жыгімонт. Аднойчы юнак убачыў Барбару і закахаўся ў яе. Яны пачалі таемна сустракацца. Малады княжыч з’яўляўся спадчыннікам вялікага князя. Барбара была старэйшая за юнака на тры-чатыры гады. Можа, яна таксама шчыра кахала яго. А можа, разумная і хітрыя княгіня проста хацела стаць жонкай будачага караля.

І вось аднойчы, калі закаханы пералез праз высокую каменную сцяну ў сад да сваёй любай, яго схапілі. Ён мусіў ажаніцца з княгіняй, іх таемна абвянчалі ў Вільні. Праз нейкі час Жыгімонт стаў польскім каралём Зыгмундам Аўгустам II. Але польскі сейм і духавенства не хацелі прызнаваць Барбару Радзівіл каралевай. Аднак кароль дабіўся свайго, і яго жонка стала прызнанай каралевай. Праз год пасля каранацыі яна памерла. Яе атруцілі. Пасля смерці Барбары кароль вельмі засумаў і перастаў цікавіцца дзяржаўнымі справамі. Жаніцца ён больш не хацеў, бо моцна кахаў Барбару. Прыдворныя запрасілі з Англіі чарнакніжніка, каб той вызваў дух Барбары, які загадаў бы каралю ажаніцца. І вось аднойчы ў цёмную залу, дзе сядзелі кароль і яго світа, увайшла дама, апранутая ва ўсё чорнае. Кароль кінуўся да яе і хацеў абняць, але адразу пачуўся выбух...

Гавораць, што дух Барбары ў вобразе Чорнай Дамы з той пары пасяліўся ў Нясвіжскім замку. Апоўначы ў замку з’яўляецца Чорная Дама. Гавораць, што яна аберагае закаханых. Таму ў народзе існуе павер’е: на каго Чорная Дама паглядзіць, таму выпадзе шчасце. (299 слоў)

Ефрасіння Полацкая

З мінулых стагоддзяў дайшлі да нас імёны выдатных дзеячаў беларускай культуры. Сярод іх асобае месца займае імя Ефрасінні Полацкай. Нарадзілася яна ў сям’і князя Святаслава-Георгія і даводзілася ўнучкай аднаму з полацкіх князёў, славутаму Усяславу Чарадзею. Дзяўчынку назвалі Прадславай. Слава пра розум і прыгажосць полацкай князеўны разнеслася далёка па славянскіх землях. Калі Прадславе споўнілася дванаццаць гадоў (у той час дзяўчынка ўжо лічылася нявестаю), у Полацк зачасцілі сваты. Бацькі меркавалі выдаць дачку замуж за сына нейкага багатага і славутага князя. Аднак Прадслава абрала сабе іншы шлях: князеўна пайшла ў манастыр і прыняла пострыг пад імем Ефрасінні.

Спачатку маладая манашка перапісвала і перакладала з іншых моў кнігі і, як лічаць некаторыя гісторыкі, вяла Полацкі летапіс. Праз некалькі гадоў духоўнага ўдасканалення яна заснавала ў Полацку жаночы, а затым і мужчынскі манастыры. Пры іх Ефрасіння адчыніла скрыпторыі – майстэрні па перапісванні кніг, а таксама і школы, у якіх дзеці авалодвалі граматай, вучылі гісторыю, грэчаскую і лацінскую мовы, спасцігалі навуку красамоўства. Асветніца нястомна збірала вакол сябе таленавітых людзей, таму яе можна назваць нашай першай мецэнаткай^{2*}. Па яе заказе ў Полацку быў пабудаваны сусветна вядомы Спасаўскі сабор, распісаны ўнікальнымі фрэскамі. З імем асветніцы звязана і стварэнне славутага крыжа – шэдэўра старажытнабеларускага ювелірнага мастацтва.

Ефрасіння Полацкая стала адной з першых жанчын на ўсходніх землях, якая была прылічана да святых, нябеснай заступніцай усёй беларускай зямлі. Вечную памяць і любоў народа яна заслужыла сваім ахвярным жыццём, якое прысвяціла асвеце нашых продкаў. (252 словы)

^{2*} Мецэнат, а, *М* -наце, *мн.* -ы, -аў, *м.* Багаты апякун навук і мастацтваў; увагуле той, хто апякуецца над якой-н. справай

Мікола Гусоўскі

Мікола Гусоўскі – наш славуты зямляк, прадстаўнік эпохі Адраджэння, сучаснік Францыска Скарыны. Пяру Гусоўскага належаць тры паэмы і больш за дзесяць вершаў. Але самы ўдалы твор, якому было суджана доўгае жыццё і вялікая слава, – гэта паэма “Песня пра зубра”. Менавіта з твораў паэта і асабліва з паэмы “Песня пра зубра” ўзяты некаторыя звесткі пра яго жыццё і творчасць.

Гусоўскага для літаратуры адкрыў Эразм Вітэліус – сакратар вялікакняжацкай канцылярыі. Вітэліус добра ведаў Беларусь і высока цаніў таленавітых людзей. У адным з пасольскіх падарожжаў у Рым яго суправаджаў Мікола Гусоўскі. У Рыме Гусоўскі прысутнічаў на баі быкоў. Гэта відовішча навеяла яму малюнку з дзяцінства – паляванне на зубра. Апавед пра паляванне здзівіў і захапіў слухачоў. Апякун мастацтва, паэзіі і палявання Папа Леў X Медзічы, жадаючы пачуць праўдзівае паэтычнае слова пра паляванне на зуброў, зрабіў літаратурны заказ. Такая прапанова для Гусоўскага была не толькі нечаканасцю, але і пахвалою яго таленту.

У тысяча пяцьсот дваццаць другім годзе далёка ад Радзімы, у Рыме, Мікола Гусоўскі стварыў шэдэўр славянскай культуры – “Песню пра зубра”. Паэма напісана на лацінскай мове. У Вялікім Княстве Літоўскім на гэтай мове пісаліся шматлікія дзяржаўныя акты, выкладаліся навукі ў школах. Нельга было ўявіць адукаванага беларуса таго часу, які б не ведаў лацінскай мовы.

Паэт напісаў паэму не толькі пра зубрыныя ловы, але і ўзнёслую песню пра беларускую зямлю з яе багаццямі, пра людзей з іх думамі і пачуццямі, пра прыроду і жывёльны свет гэтага цудоўнага краю. Зубр – гэта сімвал роднага краю, сімвал яго былой магутнасці. (241 слова)

Сымон Будны і Васіль Цяпінскі

Сымон Будны – наступнік Скарыны ў справе друкавання кніг і пашырэння асветы сярод народа, выдатны дзеяч беларускай Рэфармацыі, таленавіты пісьменнік, педагог і філосаф, багаслоў і прапаведнік. Імя Сымона Буднага ў шаснаццатым стагоддзі было шырока вядома ў краінах Заходняй Еўропы. Гэта быў адукаваны чалавек. Апрача роднай беларускай мовы ён выдатна валодаў іўрытам, лацінскай, грэчаскай, стараславянскай, польскай і італьянскай мовамі, што дазваляла яму паглыбіць свае веды ў антычных культурах, аналізаваць дасягненні Сярэднявечча, без цяжкасцей знаёміцца з творамі заходне-еўрапейскіх філосафаў і пісьменнікаў таго часу. На працягу амаль трыццацігадовай творчай дзейнасці з-пад пяра славітага асветніка выйшаў шэраг кніг, сярод якіх былі пераклады Бібліі, апокрыфаў.

Вялікую папулярнасць сярод жыхароў Беларусі мелі творы Сымона Буднага, у якіх наш асветнік выступаў за вызваленне чалавечага духу, за свабодную стваральную працу. Ён заклікаў усіх грамадзян паважаць дзяржаўныя законы, шанавалі бацькоўскую зямлю і матчыну мову, сумленна выконваць свае абавязкі, жыць паводле Божых заповедзяў.

Адначасова з Сымонам Будным працаваў у сваёй друкарні, заснаванай у фальварку Цяпіна на Віцебшчыне, яшчэ адзін змагар за народную асвету, яго аднадумец – Васіль Цяпінскі. Галоўная яго заслуга перад гісторыяй і беларускім народам заключаецца ў тым, што ён у поўны голас заявіў пра неабходнасць развіцця навукі, літаратуры, культуры на роднай мове. Ахвяруючы ўласнымі сродкамі, ён пераклаў і выдаў кнігі Новага Запавету.

Не ўсё задуманае ўдалося здзейсніць Васілю Цяпінскаму. Але яго высакародныя намеры, грандыёзная праграма асветы простага народа ўражвае, выклікае пачуцці павагі і гонару за нашага самаахвярнага прашчура, які глядзеў на некалькі стагоддзяў наперад, усвядоміўшы ролю роднай мовы ў яднанні суайчыннікаў і росквіце нацыі. (250 слоў)

Францыск Скарына

Нельга ўявіць беларускую літаратуру эпохі Адраджэння без творчай спадчыны Францыска Скарыны, які быў яркай індывідуальнасцю.

Скарына нарадзіўся ў сям’і полацкага купца, што вёў гандаль у многіх гарадах. Дата нараджэння яго дакладна невядома. Вучоныя мяркуюць, што гэта прыкладна 1490 год. Першапачатковую адукацыю атрымаў у доме бацькоў, там навучыўся пісаць і чытаць. Атмасфера бацькоўскага дому абудзіла ў хлапчука цягу да пазнання свету і навук. Цераз сям’ю набыў Скарына любоў і павагу да родных мясцін.

Нейкі час Скарына вучыўся ў Вільні, потым у Кракаўскім ўніверсітэце, дзе атрымлівае вучоную ступень бакалаўра. Але на гэтым не заканчваюцца яго пошукі ведаў.

У 1512 годзе ён абараняе дыплом доктара медыцыны ў італьянскім горадзе Падуі, які славіўся на ўсю Еўропу медыцынскім факультэтам. Менавіта ў той час зарадзілася ў Скарыны дзёрзкая мара перакласці на родную мову і выдаць усе кнігі Бібліі.

Заручыўшыся падтрымкай і матэрыяльнымі сродкамі спонсараў, Скарына едзе ў чэшскую Прагу, дзе пачынае перакладаць і з 1517 года друкаваць кнігі Бібліі. Гэта знамянальная падзея была пачаткам беларускага кнігадрукавання. Ён выдаў дваццаць тры кнігі Бібліі, якія пераклаў на тагачасную беларускую пісьмовую мову.

Скарына праявіў ініцыятыўнасць і разборлівасць, знаходзячы ў чужым горадзе таленавітых мастакоў і гравёраў, рупных наборшчыкаў і друкароў, дабіўся таго, што яго кніга стала адным з узорных выданняў свайго часу.

Жыццёвы шлях Скарыны ў многім паказальны для людзей эпохі Адраджэння. Любоў да ведаў, шырыня адукацыі спалучыліся ў яго з высокай грамадзянскай культурай, дзелавітасцю і смеласцю, уменнем ставіць наватарскія задачы і разумна вырашаць іх. Скарына быў і арыгінальным мысліцелем, і таленавітым пісьменнікам, плённым публіцыстам і перакладчыкам, вынаходлівым і дзелавым чалавекам — першадрукаром. Багацце асобы Скарыны ставіць яго побач з выдатнейшымі людзьмі эпохі Адраджэння, а беларускую культуру, на ніве якой ён працаваў, на ўзровень з еўрапейскай культурай. (278 слоў)

Кітабы

Каму з нас не даводзілася захапляцца мастацкім аздабленнем кнігі. Але заўсёды нейкім арэолам таямнічасці былі ахінуты кнігі, напісаныя мала каму вядомымі іерогліфамі, арабскай вяззю. Яны здаваліся недаступнымі і загадкавымі. І нельга было ўявіць, што за мудрагелістым арабскім пісьмом можа хавацца звыклы беларускі тэкст, што ў гэтых хітраспляценнях чужой графікі зашыфраваны беларускія словы.

Існуюць такія рукапісныя рэлігійныя кнігі, створаныя на беларускай мове арабскім пісьмом. Называюцца яны кітабы. Аўтарамі іх з'яўляюцца беларускія татары. Яны звязалі свой лёс з нашай зямлёй яшчэ ў далёкім шаснаццатым стагоддзі і вось на працягу шасцісот гадоў шчыруюць у агульнай супольнасці. За гэты час змяніўся іх быт, творчасць, мова, аднак сваю адметнасць у жыцці беларускіх татар яны не страцілі.

З'яўленне татар на беларускіх землях звязваецца з часам княжання ў Вялікім Княстве Літоўскім Гедыміна. У час бітвы з Тэўтонскім ордэнам у тысяча трыста дзевятнаццатым годзе татары складалі яго перадавое войска. Пасля Вітаўт заснаваў татарскія пасяленні на беларускіх землях, ухваляў і падтрымліваў іх перасяленне ў Вялікае Княства Літоўскае.

Пасяліўшыся на беларускіх землях, татары аказаліся адлучанымі ад сваіх традыцый, паступова страцілі сваю мову. Таму, каб захаваць духоўную скарбніцу, арабскія кнігі сталі перакладаць на беларускую мову, але пісаліся кнігі арабскім пісьмом. Цікава і тое, што тэкст у кітабах напісаны і чытаецца справа налева, пачынаецца ў нізе старонкі і ў самым канцы нашых звыклых кніг. Тэкст не мае падзелу на словы, знакаў прыпынку, вялікай літары – суцэльная арабская вязь. Навыкі пісьма перадаваліся ад бацькі да сына. Вось так у беларускай культуры перапляліся татарскія матывы. (240 слоў)

Музейная гара

Самы высокі бераг Нёмана ў Гродне здаўна называюць Замкавай гарой. На гэтым старажытным узвышшы знаходзяцца два знакамітыя музеі – Стары і Новы замкі. Калі пайсці туды, трэба не спяшацца пераходзіць з адной залы ў другую, і тады перад вачыма адкрыецца дзівосны свет нашай багатай гісторыі.

Стары замак калісьці быў і абарончай крэпасцю, і палацам, і рэзідэнцыяй вялікага князя Вітаўта, караля Стэфана Баторыя. Замак будаваўся і перабудоўваўся, быў драўляным і каменным. Цяпер тут размешчаны гісторыка-археалагічны музей, дзе захоўваюцца вельмі цікавыя экспанаты.

У музейных залах можна ўбачыць прылады працы, якімі гродзенцы карысталіся восемсот гадоў назад: сярпы, нажы, долата, нажніцы, іголки. Тут сабрана больш за дзве тысячы экспанатаў даўнейшага абутку: чаравікі, туфлі са скуры, боты. Вабяць да сябе вырабы са шкла, з рагоў і костак: пацеркі, посуд, грабяні, упрыгожанні.

Нельга адарваць вачэй ад гравюры 1575 года. На ёй намалюваны горад на высокім беразе ракі. Мастак адлюстравіў замкі і цэрквы, хаты і майстэрні рамеснікаў, старажытны мост і паўнаводны Нёман, конных і пешых гараджан. Трэба навучыцца ўзірацца ў дзень учарашні, каб больш цаніць і ведаць дзень сённяшні.

У Новым замку нельга прапусціць цікавую залу са зброяй мінулых вякоў. Тут можна нават сфатаграфавацца з воінам у шлеме і рыцарскіх даспехах. Можна ўбачыць гармату, якую паднялі з дна Нёмана. У захопленне прыводзяць рэчы старажытных майстроў: камінны гадзіннік, прыгожая ваза з фарфору, чайніца, чарнільны прыбор, кубкі і талеркі.

Правільна казалі нашы мудрыя продкі: “З рамяством дружыць – у жыцці не тужыць”. Справа іх умелых рук жыве сёння, выходзіць і натхняе нашых сучаснікаў. (244 словы)

Сведкі сівой даўніны

Навагрудская зямля вельмі цікавіць археолагаў. Вучоныя, нібы нястомныя краты, сваім асаблівым чуццём адшукваюць на старажытнай зямлі сведкаў сівой даўніны.

Мы маем шчаслівую магчымасць зайсці ў Навагрудскі гісторыка-краязнаўчы музей і паўзірацца ў знаходкі археолагаў. Толькі не трэба спяшацца хадзіць па музейных залах. Варта ўключыць фантазію – і сведкі сівой даўніны раскажуць шмат цікавага, займальнага і павучальнага.

Можа, вунь тыя шклянныя пацеркі, рэдкі і дарагі падарунак, насіла князеўна. Можа, імі ўпрыгожыў сваю каханую мужны воін з дружыны караля Міндоўга. А на чым пальчыку зіхацеў прыгожы залаты пярсцёнак, якому многія сотні гадоў?

А вось даўнейшая шахматная фігурка. Дзе ж астатнія? Хто і каму ставіў маты³ ў гэтай цікавай старажытнай гульні?

Археолагамі знойдзена чатырнаццаць пісалаў. Гэта своеасаблівыя ручкі. Хто і што пісаў імі? Можа, дзе-небудзь ляжаць яшчэ не адкрытыя берасцяныя пасланні да нас, людзей дваццаць першага стагоддзя.

Нельга адарваць вачэй ад рэчаў, якімі карысталіся нашы далёкія продкі. Вось яны: ляпны посуд, серпападобныя нажы, крамянёвыя сякеры, гаршкі, міскі, гузікі, рыбалоўныя кручкі, ключы, конскія падковы, зброя, наканечнікі стрэл. Усім гэтым дабром даўным-даўно карысталіся разумныя, дбайныя гаспадары.

У старажытным Наваградку ўжо былі двухпавярховыя мураваныя дамы з зашклёнымі вокнамі. Гэта ў той час, калі паўсюдна стаялі яшчэ куродымныя⁴ хаты амаль без акон, бо шкло было занадта дарагой раскошай. Посуд, упрыгожанні прывозілі з іншых зямель: Візантыі, Кіеўскай Русі, Прыбалтыкі, Рымскай імперыі.

Дзеці Навагрудчыны жывуць у музейным раёне. Шмат тайнаў па сённяшні дзень захоўвае іх векавечная зямля. Трэба толькі навучыцца любіць і цаніць яе, і яна абавязкова раскрые свае таямніцы і шчодро адорыць цікаўных. (246 слоў)

³ *Мат*, -а, *М* матце, *мн.* -ы, -аў, *м.* Пройгрыш у шахматнай гульні.

⁴ *Куродым*, -у, *м.* Густы едкі дым пры гарэнні, тленні без полымя.

Любчанскі замак

На высокім беразе Нёмана стаіць Любчанскі замак. Адгэтуль адкрываецца дзівосны краявід: рака, што нясе сваю магутную плынь да Балтыкі, паплавы, далёкія лясы Налібоцкай пушчы. А тут, на пагорку, схілы такія стромыя, што і ўскараскацца цяжка. Што ўжо казаць пра тыя далёкія часы, калі гэтыя муры былі абарончымі!

Унікальны архітэктурны комплекс будаваўся яшчэ ў другой палове шаснацатага стагоддзя як рэзідэнцыя роду Кішкаў. Пазней, атрымаўшы Любчу, гэтую справу працягнулі Радзівілы.

Замак, што стаяў на гары, з трох бакоў акружаў глыбокі роў, напоўнены вадой, а з чацвёртага – Нёман. Замак будавалі ў выглядзе чатырохвугольніка. На кожным рагу ўзвялі вежы, унутры – палац, жылыя ды гаспадарчыя пабудовы. Вежы пад чырвонай дахоўкай узіраліся ў далячынь байніцамі. А ўпрыгожваў іх роспіс – чорна-белыя малюнкi і ўзоры.

У замку ўладальнік Багуслаў Радзівіл размясціў музей дзівосаў і мастацтваў. Там захоўваліся карціны і скульптуры знакамітых майстроў, нумізматычныя і археалагічныя калекцыі, зброя. Экзатычныя рэчы з далёкіх краін спалучаліся з мастацкімі творамі і вайсковымі трафеемі. А яшчэ замак славіўся сваёй найбагацейшай бібліятэкай. У тутэйшай друкарні выдавалася духоўная і свецкая літаратура, навуковыя выданні і падручнікі.

За свой доўгі век замак перажываў аблогі і захопы. Моцна пацярпела Любча і падчас дзвюх апошніх войнаў. Замак знаходзіўся ў запусценні. Здавалася, што ён павольна памірае.

На шчасце, знайшоўся чалавек, дзякуючы якому Любчанскі замак пачаў вяртацца да жыцця. Ураджэнец Любчы Іван Пячынскі вырашыў уратаваць помнік. Быў створаны дабрачынны фонд, вакол пачалі гуртавацца аднадумцы, неабыхавыя людзі, і праца завіравала. Помнік літаральна на вачах адраджаецца з руін.

Многія з тых, хто прыязджае сюды проста паглядзець на замак, прымаюць удзел у рэстаўрацыі. Тут кожны можа далучыцца да святой справы адраджэння Любчанскага замка. (261 слова)

Смаргонская мядзведжая акадэмія

Якіх толькі навучальных устаноў не сустрэнеш на свеце, але сярод іх была адна – ці не адзіная і знакамітая на ўсю Еўропу. Знаходзілася яна ў беларускім горадзе Смаргонь і называлася мядзведжай акадэміяй. “Акадэмікамі” ў ёй былі, вядома ж, касалапыя мішкі з навакольных смаргонскіх лясоў.

Заснавалі акадэмію ў сямнаццатым стагоддзі князі Радзівілы. На самым пачатку вясны адшуквалі ў вялізных сасновых лясах, што густа атулялі Смаргонь, малых медзведзянят. І пачыналі іх вучыць. Каб стаць акадэмікам, мішкам даводзілася добра папацець. Класам была прасторная хата, падлогай якой служыла ляжанка вялікай печы. Мядзведзяў навязвалі да слупа ў цэнтры, а ў печы распальвалі агонь. Заднія лапы вучняў абувалі ў лапці, абгарнуўшы папярэдне анучамі. Печ награвалі да той пары, пакуль малады звер не становіўся на заднія лапы. А калі не ўратаўвалі і лапці, ён пачынаў падтанцоўваць – пераступаць з адной лапы на другую. Настаўнік у гэты час біў у бубен або граў на дудцы. Рытм музыкі супадаў з рытмам тапання мядзведзя. Атрымліваўся танец. Заняткі праводзіліся штодзённа і доўжыліся ад аднаго да двух месяцаў.

Пасля гэтага мядзведзяў выводзілі з хаты на волю. Тут іх зноў пацяшалі бубнам або дудкай, але, навучаныя клеткай-хатай, звяры не чакалі, пакуль стане прыпякаць у пяты, і пачыналі адразу танцаваць. За такую стараннасць іх частавалі пернікам.

Вытрымаўшы выпускныя экзамены, акадэмікі-скамарохі разам са сваімі павадырамі разыходзіліся па гарадах, мястэчках і вёсках беларускай зямлі. Траплялі ў Расію, Польшчу, Францыю, Германію, даходзілі нават да Венгрыі. Мядзведжая акадэмія ў Смаргоні існавала ледзь не да паловы дзевятнацатага стагоддзя. (240 слоў)

Крамянёвыя шахты

Тое, што Беларусь з'яўляецца сёння шахцёрскай краінай, ведаюць многія, нават далёка за яе межамі. Звязана гэта найперш з залежамі калійнай солі ў Салігорску, па здабычы якой Беларусь займае трэцяе месца ў Еўропе. А вось тое, што першыя шахцёры на беларускіх землях з'явіліся больш як пяць тысяч гадоў таму, для многіх гэта нечаканае адкрыццё.

На памежжы неаліту і бронзавага веку ўзніклі першыя беларускія шахты па здабычы крэменю. Было гэта ля цяперашняга гарадскога пасёлка Краснасельскі, што на левым прытоку Нёмана, на рацэ Рось, у Ваўкавыскім раёне. На беразе Росі некалі знаходзіліся вялікія крэйдавыя адклады, дзе і хаваліся патрэбныя камяні. Каб здабыць патрэбную сыравіну, капалі вертыкальныя калодзежы дыяметрам да паўтара метра. Глыбіня іх залежала ад насычанасці крэйды крэменем і дасягала пяці метраў. Капаў, як правіла, адзін чалавек. Адпрацаваную пароду ў спецыяльных скураных мяшках выцягвалі на паверхню. Пад'ёмных ліфтаў тады не існавала. Калі шахта становілася ўсё глыбейшай і шахцёру цяжка было ў яе апускацца, скарыстоўвалі лесвіцы – ствол дрэва з коратка абсечанымі галінамі. Калі ж крамянёвыя залежы адшуквалі ў баку ад шахтнага ствала, тады выдзёўбвалі гарызантальныя адгалінаванні. Шахты працавалі толькі летам.

Здабыты крэмень быў вільготны і крохкі, як крышталё. Але затое ён добра паддаваўся апрацоўцы. З дапамогай прасцейшых прыстасаванняў ад крэменю адлушчвалі, адсякалі ўсё лішняе. Непасрэдна ў шахтах выраблялі загатоўкі сякер. У спецыяльных майстэрнях іх даводзілі да ладу, надавалі зручную і дасканалую форму.

Старажытныя крэменездабыўныя шахты – унікальнае сведчанне майстравітасці, здатнасці і кемлівасці нашых далёкіх прашчураў. Гэта каштоўныя крыніцы даследавання прафесійных заняткаў першанасельнікаў беларускай зямлі. (241 слова)

Няміга

Тысячамі блакітных ніцей перасякаюць нашу Беларусь шматлікія ручаі, рачулки, рэчкі, рэкі. То залівіста, то ціха, то гулліва пяюць яны славу беларускаму краю, ажыўляюць і аздабляюць яго воблік. Ды ёсць сярод іх адна, непаўторная, спрадвечная, летапісная, сапраўдны сімвал беларускай сталіцы. Аднак убачыць яе складана, праплысці немагчыма, а вось хадзіць па ёй можна хоць кожны дзень. Гэта Няміга.

Назва Няміга больш вядомая сёння па сучаснай аднайменнай вуліцы ў Мінску. Вучоныя і дагэтуль спрачаюцца пра тое, з якой ракой трэба звязваць пачатак летапіснага Мінска – з Нямігай або з Менкай. Факт жа бітвы на Нямізе не выклікае прэрэчанняў, бо пацвярджаецца і ў Лаўрэнцьеўскім летапісе, і ў «Слове пра паход Ігараў».

Няміга, самая старажытная вуліца старадаўняга горада, забудоўвалася ўздоўж ракі Нямігі. Даўным-даўно яна была вымашчана драўляным насцілам, які шмат разоў насцілаўся нанова, бо вуліца і рака знаходзіліся ў самым нізкім і забалочаным месцы. Тагачасная Няміга нагадвала знакамітую італьянскую Венецыю: драўляныя дамы цесна тоўпіліся на самым беразе ракі. А сама яна цякла проста пасярэдзіне вуліцы. Таму гараджан даймалі частыя затапленні і паводкі.

У дзевятнаццатым стагоддзі на Нямізе збудавалі некалькі вадзяных млыноў, перакрылі яе плацінай. Але рака не хацела здавацца. Яе папаўнялі сцёкавыя воды, дажджы і ручаі. І тады Няміга становілася грознай і ваяўнічай. Паступова на раку Нямігу наступалі новыя пабудовы, яе няшчадна засмечвалі. Усё больш драбнела рака, паступова саступаючы напорыстасці людзей. Урэшце яе вымусілі легчы ў бетонны калектар. Ніхто з таго часу не чуе больш плёскату Нямігі. Сёння каля моста праз Свіслач у Траецкім прадмесці можна бачыць, як точыцца з бетоннай трубы струмень некалі слынным, паўнаводнай і вірлівай Нямігі. (254 словы)

Шахматы далёкіх продкаў

На Беларусі шахматы вядомы з адзінаццатага стагоддзя. У час раскопак старажытнага гарадзішча ў Мінску археолагі знайшлі самаробныя шахматныя фігуркі, выразаныя з драўніны. Падобныя фігуркі былі знойдзены яшчэ ў пятнаццаці гарадах Беларусі: у Брэсце, Ваўкавыску, Віцебску, Гродне, Мсціслаўі, Навагрудку, Полацку, Рагачове, Слоніме, Тураве і іншых. Геаграфія знаходак сведчыць аб раннім распаўсюджванні шахмат па ўсёй тэрыторыі нашага краю.

Беларуская калекцыя шахмат дванаццатага-трынаццатага стагоддзяў складаецца больш як з трыццаці фігурак, якія былі знойдзены падчас раскопак у розных гарадах. Пераважная большасць гэтых фігурак выразана або вытачана майстрамі з костак і рагоў. Ёсць драўляныя фігуркі і каменныя, і толькі адна ладдзя зроблена з пакуль што нявызначанага мінералу светла-жоўтага колеру з зялёнымі прожылкамі. Першыя шахматы на Беларусі мелі абстрактную форму, вобразна не звязаную з лексічным значэннем назвы.

Шахматныя фігуры данеслі да нас рэальныя выявы матэрыяльных прадметаў і абліччы людзей. Ладдзя была зроблена ў выглядзе баявога судна з надшытымі дошкамі бартамі і накрытым верхам. Кароль прадстаўлены скульптурнай мініяцюрай радавітага князя з невядомым прадметам у правай руцэ, які нагадвае зброю або скіпетр. Фігурка ферзя выглядала так: на круглай падстаўцы сядзіць з падкручанымі пад сябе нагамі мужчына сталага веку са скрыжаванымі на грудзях рукамі, на галаве ў яго шлем. Так можа сядзець толькі ўпэўнены ў сваіх сілах, спрактыкаваны і абачлівы военачальнік, які ўважліва сочыць за полем бітвы. Пешка была зроблена ў выглядзе фігуркі барабаншчыка з бубнам цераз плячо.

Вырабы шахматных фігур старажытных майстроў можна прымаць за адну з дакладных крыніц вывучэння матэрыяльнай культуры і мастацтва нашых далёкіх продкаў. (242 словы)

Паясы беларускай красы*

У сярэдзіне васьмнацатага стагоддзя князі Радзівілы заснавалі ў горадзе Слуцку мануфактуру шаўковых паясоў. Па іх запрашэнні сюды прыехалі на працу вопытныя ў ткацкай справе майстры пад кіраўніцтвам Яна Маджарскага. Спачатку паясы ткаліся на ўзор персідскіх. Але большасць слуцкіх ткачоў (працавалі на мануфактуры толькі мужчыны) была з навакольных беларускіх вёсак. Яны шанавалі сваё рамяство, цанілі прыгажосць роднай прыроды, таму выводзілі на паясах замест персідскіх узораў родныя васількі. Прытым арнамент у іх заўсёды меў шмат самых розных варыянтаў.

Тут быў распрацаваны новы від пояса – слуцкі, назва якога з гэтага часу стала сінонімам усіх доўгіх шаўковых паясоў. А ткаліся яны даўжынёю ад двух да чатырох з паловай метраў, шырынёю да сарака сантыметраў з шаўковых, залатых і сярэбраных нітак. Правы бок некаторых паясоў быў цалкам затканы залатымі ніткамі, закрываючы шаўковую аснову. Яны выглядалі металічнымі і таму называліся “літымі”. Насіць такія паясы, што каштавалі нямала грошай, маглі толькі вельмі багатыя людзі, магнаты і заможная шляхта.

Слуцкая мануфактура дзейнічала ў Беларусі з сярэдзіны васьмнацатага да сярэдзіны дзевятнацатага стагоддзя. Шаўковыя паясы, аналагічныя слуцкім, вырабляліся таксама ў іншых беларускіх гарадах – Гродне, Ружанах, Альбе пад Нясвіжам.

Слуцкія паясы з’яўляюцца бясцэнным скарбам беларускага народнага мастацтва. Сёння іх можна ўбачыць не толькі ў Беларусі, але і ў самых вядомых музеях свету.

Беларусы ганарацца сваімі слуцкімі паясамі, бо тут, як кажуць, сапраўды ёсць чым ганарыцца. Але, на вялікі жаль, да нашых дзён захаваліся лічаныя адзінкі гэтых цудоўных твораў ткацкага мастацтва. Таму сёння ў Беларусі адраджаецца свой нацыянальны брэнд – вытворчасць слуцкіх паясоў. (242 словы).

Максім Багдановіч

Максім Багдановіч з'яўляецца зоркай беларускай паэзіі. Ён памёр зусім яшчэ маладым, на дваццаць шостым годзе свайго жыцця, не паспеўшы сказаць у літаратуры пра многае з таго, што яго хвалявала. Але за сваё кароткае жыццё вельмі шмат зрабіў паэт для развіцця і ўдасканалення беларускай літаратуры. Творчасць яго стала каштоўным набыткам духоўнай культуры нашага народа. Усё сваё кароткае жыццё ён аддаў служэнню свайму народу.

Рос Максім у сям'і, дзе многа ўвагі аддавалася выхаванню дзяцей. Бацька развіваў назіральнасць, прывіваў жывую цікавасць да прыроды, любоў да мастацтва і прыгожага пісьменства. Таму не дзіўна, што ў Максіма вельмі рана абудзілася цікавасць да чытання кніг. У школьныя гады ён амаль не расставаўся з кнігамі, за што бацька называў яго Максім Кніжнік. Кнігі Максім браў з бацькавай бібліятэкі, дзе былі выданні пра Беларусь, яе гісторыю, зборнікі беларускіх песень і казак.

Вельмі рана праявіліся ў Максіма творчыя здольнасці. Ужо ў дзесяць гадоў ён пачаў пісаць вершы. Гады вучобы ў Нясвіжскай мужчынскай гімназіі, а пасля ў Яраслаўскім юрыдычным ліцэі былі надзвычай важным этапам у духоўным і творчым развіцці беларускага паэта. Гэта былі гады настойлівай працы над сабой, сур'ёзнай вучобы, паглыблення ведаў. Усе сілы, вольны час ён аддаваў літаратуры. Паэт самастойна вывучыў некалькі замежных моў, каб у арыгінале чытаць творы славянскіх і заходне-еўрапейскіх пісьменнікаў.

Пачаткам літаратурнай дзейнасці паэта стала апавяданне “Музыка”, надрукаванае на старонках газеты “Наша ніва” ў тысяча дзевяцьсот сёмым годзе. А праз шэсць гадоў выходзіць з друку першы і, на жаль, апошні прыжыццёвы зборнік вершаў “Вянок” – бессмяротны помнік паэтычнаму таленту Максіма Багдановіча, помнік яго грамадзянскага подзвігу. (250 слоў)

На радзіму

Нечакана для сваякоў Максім Багдановіч праявіў упартасць і, паклаўшы ў маленькі фанерны баульчык некалькі кніжак, рукапісы, развітаўся і сабраўся ў Беларусь. Ён нават не хацеў, каб яго праводзілі на вакзал, але бацьку ў гэтым ён не мог адмовіць.

Поезд набаўляў хуткасць. Пэўны час Максім глядзеў у акно, але стаміліся вочы, і ён пачаў пазіраць на пасажыраў. Жавалі, прычмоквалі, глыталі, аблізваліся, смакталі ўсе ў вагоне. Размовы пра продаж і набыццё маёмасці, быццам і не было вайны.

Злосць і агіда пачалі душыць Максіма. На станцыі ён перайшоў у вагон трэцяга класа, напоўнены дробным людям, салдатамі, сялянамі. Багдановіч паставіў на падлогу баульчык і апусціўся на яго. І тут яго ўзяў кашаль...

Максім доўга не мог гаварыць, ён толькі слухаў. Праз гэты прыступ усе да яго паставіліся даверліва і апавядалі пра свае турботы. З гэтых апавяданняў паўставала перад паэтам народнае гора – маўклівае, шэрае, няўхільнае.

А за вокнамі была ўжо Беларусь – вузкія палоскі зямлі, узгоркі з соснамі, дзікая груша сярод поля, саламяныя стрэхі...

Недалёка ад Мінска поезд спыніўся. Максім Багдановіч выйшаў з вагона. Чыгунку пераразала дарога, і па ёй бясконцай чарадой цягнуліся калёсы, пешаходы, прывязаныя да вазоў каровы. Ён пераходзіў ад воза да воза, слухаў жанчын, дзяцей, старых, і яго мучыла пытанне: паэт, што ты зрабіў для шчасця народа? На адным з вазоў сядзела дзяўчына гадоў сямнаццаці і чытала кніжку. Паэт хацеў даведацца, што дзяўчына чытае, але яна адказала жартам.

– Хоць імя сваё скажыце, – засмяяўся паэт.

– Вераніка, – ціха прамовіла дзяўчына. – А ваша?

– Ахрысцілі Максімам.

Дзяўчына паднялася. На твары было здзіўленне.

– Кніжку напісаў таксама Максім, – узрушана прамовіла яна. – Па-нашаму напісана кніжка. Назва яе “Вянок”.

Ён хацеў нешта сказаць, але не паспеў. Воз з дзяўчынай праплыў перад яго вачыма і знік. На яго месца прыйшлі шэрыя світкі, вазы, коні. (284 словы)

Малюнкi родныя i з'явы!
Як вы мне любы, як цікавы!
Я. Колас.

Якуб Колас i прырода

Якуб Колас вельмі любіў прыроду. Коласаўская любоў да зямлі, да прыроды мела глыбокія карані. Ён глядзеў на прыродныя з'явы не толькі як мастак, які тонка адчуваў прыроду і мог перадаць усю яе прыгажосць, яе паэзію, усе адценні яе характаваў сваім трапным слове. Ён глядзеў на ўсе з'явы прыроды і вокам селяніна, які бачыць у зямлі, перш за ўсё, сродак існавання, які цэніць тое, што так ці інакш спрыяе добраму ўраджаю, а гэтым самым і дабрабыту людзей, іх шчасцю і радасці.

Іншы раз можна было застаць Коласа засмучаным. Ён нервова пастукаў пальцам па шкле насценнага барометра.

— Яшчэ некалькі такіх дзён, і ўсё завяне, засохне, — кінуўшы трывожны позірк на яснае сонечнае неба, незадаволена адыходзіў да акна.

Трэба было бачыць Коласа, радаснага, шчаслівага, калі ў спякотныя дні перападалі добрыя, спорныя дажджы.

— Гэта, брат, не дажджы, а золата. Будзе і хлеб, будучь і травы на лузе, і грыбы, і ягады ў лесе.

Па колеры неба ў час захаду сонца, па руху і форме аблачынак, па шолаху лісця ў лесе, па паводзінах жывёлы, якая вечарам ідзе з поля, па птушынаму гоману, па асаблівасцях азёрнай хвалі, па водары асобных кветак, які то слабее, то мацнее, — па ўсіх гэтых шматлікіх, незаўважных для звычайнага вока народных прыметах Колас мог вызначыць, якое будзе надвор'е.

Ён любіў упрыгожваць зямлю. Пасля Вялікай Айчыннай вайны ён пасадзіў пладовы сад каля свайго дома. Любіў ён чыстыя баравыя лясы, дзе прасторна воку, дзе над галавой ніколі не змаўкае вячысты гоман хвойных вяршынь, дзе ў дастатку і паветра, і сонца. (250 слоў)

Бярозка на балконе

Іван распакаваў невялікі дарожны чамадан і выйшаў на прасторны балкон санаторыя. Высока над зямлёй насіліся хуткакрылыя ластаўкі. Вялікім ружовым шарам кацілася за густую сцяну лесу сонца. І ластаўкі ў небе, і захад сонца радавалі сэрца. “Нарэшце пасля дажджлівага тыдня ўсталюецца надвор’е”, – падумаў Іван і павярнуўся, каб ісці ў пакой. Але не паспеў зрабіць і кроку, як замёр ад здзіўлення. У кутку балкона расла ладная бярозка. Іван падышоў бліжэй да дрэўца, замілавана дакрануўся да цёмна-зялёных лісцікаў і здзівіўся яшчэ болей. Тоненькі стволік маладзенькай бярозкі браў свой пачатак з невялікай шчылінкі ў бетоне.

Як трапіла на балкон бярозка? Іван ведаў, што восенню, калі ападаюць з дрэва лісты, разам з імі ляціць і бярозавае насенне – лёгкі самалёцік з двума малюсенькімі крыльцамі-парашуцікамі. Ветрык-гарэза падхоплівае самалёцік, і плыве ён над лясамі, палямі, аж пакуль не апусціцца на новую мясціну. Там, дзе ўпала насенне, вырастае бярозка.

Вось так і апынулася бярозка на балконе. Насенне яе трапіла ў шчылінку. Але колькі спатрэбілася бярозцы сілы і мужнасці, каб замацавацца ў бетоне сваімі каранямі! Бярозка шалясцела лісцікамі, а Іван стаяў і не мог налюбавацца ёю.

Вечарам, калі пачало цямнець, узняўся вецер. Яркімі зігзагамі распорвалі неба бліскавіцы, грукацеў гром. Дождж ішоў цэлую ноч, ліў як з вядра. Такой навальніцы гэтым летам яшчэ не было.

Усю ноч стукалася ў акно бярозка, спалоханая моцнымі перунамі і ліўнем. Калі час ад часу неба падсвечвалася асляпляльна-яркімі маланкамі, было відаць, як па кары ручайкамі каціліся слёзы.

Іван думаў, што бярозка не вытрымае гэтай цяжкай і жудаснай ночы. Але раніцаю, калі расчысцілася ад хмар неба і сціхла навальніца, дрэўца зноў засвяцілася радасцю. Весела зашалясцелі лісцікі, абтрасаючы з сябе апошнія кроплі навальніцы. (268 слоў)

Некрануты куток

У Белавежскай пушчы пануе цішыня і спакой. Здаецца, сама гісторыя дрэмле ў гушчары вялікага лесу. Задуменымі сведкамі даўніны паўстаюць высозныя хвой, магутныя дубы, кашлатыя елкі. Тут жылі нашы далёкія продкі, і пушчанскія нетры не толькі давалі ім магчымасць здабываць ежу, будаваць жылло, але і напаўнялі душы пачуццём еднасці з прыродай. Помняць гэтыя мясціны і князя Вітаўта, які шэсць стагоддзяў таму спыняўся тут на начлег, паляваў на лясную жыўнасць. Менавіта ён, разумеючы неабходнасць захавання ляснога багацця, устанавіў правілы аховы заветнага кутка нашай Айчыны. І сёння мы маем кавалачак некранутай гісторыі, сапраўдную нацыянальную скарбніцу.

Пушча здаўна з'яўляецца крыніцай натхнення для майстроў слова. Хто толькі не прысвячаў лясным абшарам паэтычных радкоў, прасякнутых шчырай любоўю да роднага краю! Ад Міколы Гусоўкага, які ўславіў у сваёй бессмяротнай паэме ляснога волата – зубра, да Янкі Купалы, Максіма Багдановіча, Уладзіміра Караткевіча. Знакамітыя «Песняры» адну са сваіх самых вядомых музычных кампазіцый прысвяцілі Белавежскай пушчы.

Зімовая Белавежская пушча – гэта асобны сусвет. Пад снежнай коўдрай заснулі травы і дрэвы, у сваіх сховах стаіліся лясныя насельнікі: рысі, лісіцы, зайцы, алені, ласі. Але менавіта завірушнай парою Белавежская пушча прываблівае як беларусаў, так і іншаземных гасцей, бо тут знаходзіцца сядзіба беларускага Дзеда Мароза.

Унікальны комплекс штогод наведвае каля ста тысяч турыстаў. Іх сустракаюць адметныя драўляныя скульптуры казачных персанажаў, навагодняя прыгажуня ёлка, разнастайныя забаўляльныя праграмы і, вядома, сам гаспадар сядзібы. Свой радавод ён вядзе ад старажытнага ўсходнеславянскага бога марозу і холаду Зюзі.

У кожнага чалавека ў душы ёсць некрануты куток, дзе жыве дзіця. Такім кутком у маштабах нашай сінявокай краіны падаецца Белавежская пушча. А незвычайная сядзіба з яе гасцінным гаспадаром сведчыць пра тое, што дзяцінства ніколі не канчаецца, а ўсе мы – дзеці роднай маці Беларусі. (272 словы)

У родных мясцінах Адама Міцкевіча

Цудоўны і слаўны Наваградак, горад на высокіх узгорках, які ў далёкія часы быў сталіцай Вялікага Княства Літоўскага. Там, на адным з зялёных узвышшаў, падымаюцца рамантычныя руіны старажытнага замка. Цёмны сілуэт разбуранай замкавай сцяны вырысоўваецца на фоне блакітнага неба, а ўнізе далёка расцілаецца паэтычны краявід Наваградчыны.

Гэта былі любімыя мясціны Адама Міцкевіча – вялікага славянскага паэта. У ваколіцах Наваградка ён нарадзіўся, у самім горадзе вырас. Многае тут звязана з памяццю пра вялікага паэта. У доме, дзе вырас паэт, дзе жыла калісьці сям'я яго бацькі, наваградскага адваката Мікалая Міцкевіча, створаны літаратурны музей. У ім захоўваюцца многія асабістыя рэчы паэта, яго рукапісы і першыя выданні твораў.

Побач з руінамі замка знаходзіцца Курган Бессмяротнасці, насыпаны рукамі наведвальнікаў гэтых мясцін у памяць пра Адама Міцкевіча. Кожны прыносіў і сыпаў сюды жменьку зямлі. Так і ўзняўся высокі курган, вакол якога растуць ліпы і клёны.

Наваградак звязвае з шашой Брэст – Мінск так званая дарога Адама Міцкевіча. Абапал яе цягнуцца дубовыя і кляновыя лясы. Між магутных ствалоў высокіх дрэў зіхаціць сіняя гладзь возера Свіцязь, праслаўленага паэтам у сваіх творах. Вада ў возеры надзіва чыстая і светлая. Зялёнай сцяной абступілі возера векавыя дубы. Па яго берагах любіў хадзіць Адам Міцкевіч. Прыгожае і паэтычнае возера, прыгожыя і паэтычныя, звязаныя з ім, старажытныя легенды і паданні. Возеру Свіцязь паэт прысвяціў свае баллады “Свіцязь”, “Рыбка”, “Свіцязянка”. На яго берагах штогод праводзіцца свята песні. Сюды, на Свіцязь, прыходзяць і прыязджаюць людзі з бліжэйшых вёсак, гарадоў, суседніх раёнаў. Над чыстымі водамі возера гучыць музыка. Тут адбываюцца канцэрты народнай самадзейнасці. (250 слоў)

Родны куточак

Ёсць у кожнага з нас куточак зямлі, да якога мы заўсёды імкнемся ўсімі лепшымі думкамі, усім сэрцам сваім прыварожаны. Адсюль і пачынаецца для нас Радзіма, увесь яе неабдымны свет. І дзе б мы ні былі, куды б ні закінуў нас лёс, сілай незразумелай і неадольнай нас цягне туды, да дзяцінства і да юнацтва нашага мілага. Кожная такая сустрэча абяцае нямала: жыццё заўсёды здзіўляе радасцю свайго стварэння. І за справамі людзей, якія жывуць у гэтым дарагім для сэрца куточку, сочыш асабліва раўніва і асабліва ўважліва.

Для некаторых беларусаў гэтым куточкам з’яўляецца Полаччына – край блакітных азёр, звонкіх і чыстых крыніц, пявучых і меднастволых бароў. Край, у косы якога ўплецены стужкі задумлівых рэк і азёр. Край, дзе крыляюць вольныя вятры, дзе песні самыя звонкія і мілагучныя лунаюць пад блакітным небам.

Усё, што выпала перажыць нашай зямлі беларускай: і захапленне тымі вырабамі, якія зроблены працавітымі рукамі яе жыхароў, і горыч няволі, і радасць вялікіх перамог – як у кроплі расы, адбілася ў лёсе Полаччыны, а радасць і слёзы яе – у лёсе нашай зямлі беларускай.

Вельмі многае выпала бачыць і чуць крутым дзвінскім хвалям. У іх адлюстраваны не толькі старыжытны Полацк і яго юны брат Наваполацк – горад нафтапераапрацоўшчыкаў і будаўнікоў, хімікаў і энергетыкаў. У іх няспешнай гаворцы гучыць пранікнёны спеў весляроў гандлёвых суднаў на шляху “з варагаў у грэкі”, прычытанні жанок, што павялі на бітву дружыннікаў Якава Палачаніна, аб храбрасці якога высока адазваўся Аляксандр Неўскі. Помніла Полаччына, і не раз паўтаралі жыхары гэтага слаўнага горада словы легендарнага палкаводца: “Хто з мячом да нас прыйдзе, ад мяча і загіне”. (254 словы)

Дома

Няма нічога лепшага за раніцу ў роднай матчынай хаце. Маці ўжо даўно ўстала і асцярожна, каб не разбудзіць, ціхенька тупае па хаце. Яна назбірала бульбы, перамыла яе і цяпер перакладвае дровы ў печы. Нават і так, лежачы ў пасцелі з заплюшчанымі вачыма, можна зноў бачыць, як яна паскладала паленцы, варушыцца ля печы. І матчыны словы, і ласка яе, і такія знаёмы дамашні пах зноў вярнулі Івану адчуванне радасці жыцця. Ён зноў дома і бачыць клапатлівую немітуслівую матчыну работу. Яна ёсць, жывая, усё такая ж руплівая, ашчадная, з заціснутымі пад хустку валасамі.

І ён успомніў пра той страх, што часам надыходзіць на яго там, у Мінску, калі доўга няма ад яе пісем. Парадаваўся гэтаму страху, таму што ён ёсць, што гоніць яго на вакзал, у цягнік. А пасля – гэтыя дзесяць кіламетраў, калі бяжыш усё хутчэй і хутчэй, баючыся, каб хаця з ёй усё было добра, і не верыш у сваю боязь. А потым на дварэ, пастукаўшы ў шыбу, напружана чакаеш, калі пачуецца лёгка шоргат і жывое варушэнне на печы. Блісне святло – і вось ужо ён абнімае яе – цёплую ад печы, маленькую, бездапаможна зажмураную ад яркага святла, адчувае шурпатасць яе разагрэтай сном мяккай шчакі і пакатасць вузкіх прыгорбленых плячэй.

Супакоеная, радасная, што прыехаў сын, яна думае пра дзяцей, і ёй прыемна думаць, бо гэтыя думкі адкрываюць ёй яе самую не такой, якой яна прывыкла сябе лічыць, маленькай, слабай, а другой – моцнай, упэўненай, прыгожай.

Усё жыццё ёй было некалі думаць пра сябе. Маці заўсёды думаюць пра дзяцей, і толькі пасля пра сябе. (250 слоў)

Дарога дадому

Калі Ігнась прадраўся праз густыя кусты крушынніку, перад ім адкрылася нешырокая лугавіна, якая слалася між дзвюма сценкамі лесу ў адзін і ў другі бок. На лугавіне зелянеў роўны майскі травастой. Каля лесу трава была невысокая і рэдзенькая, дзе-нідзе, нібы зялёныя вожыкі, вытыркаліся буйнаватыя купінкі кругляцу. На другім баку лугавіны цямнеў алешнік, за ім цягнуліся ўверх кучаравыя хвоі ўперамешку са светла-зялёнымі бярозамі.

За гэтым лесам – яго родная вёска! З грэбелкі ў яго вёску вядзе каляністая дарога. Ступіш на яе – і менш чым праз гадзіну ты дома...

Між прысадзістых цёмных елак у вочы кінуліся галінастыя кусты арэшніку. Там некалі малым шукаў ён у густой лістоце арэхі. Каб іх дастаць, падскокваў, хапаўся за таўставатую, не вельмі падатную галіну і лез уверх, пакуль яна не згіналася так, што яго ногі датыкаліся да зямлі. Уперадзе віднелася даўняя Ігнасева знаёмка: незвычайна вялікая, раздвоеная ад сярэдзіны, вельмі разгалістая хвоя. Малым ён збіраўся пашукаць там гняздо дзікіх галубоў, што выпырхвалі з яе дупла.

З гушчару Ігнась вельмі скоро выйшаў на шырокія лугі-пэралогі. Бязмежныя лугавыя прасторы раскінуліся ў паўднёвым ад вёскі баку.

Родная вёска! Няўжо гэта сапраўды, а не ў сне бачыць яе ён сёння? Тут жа пад зычнае кігіканне кнігавак і многагалосыя жабіны хоры хадзіў-гуляў ён некалі з касой, зграбаў у стагі мурожнае сена, сустракаў золкія росныя раніцы і ясную чырвань вясельных зарніц.

Ігнась пастаяў каля лесу, прыслухаўся. Цішыня. Хілячыся бліжэй да хмызняку, пайшоў травяным грудам. Каля ясеневых кустоў убачыў знаёмае счарнелае вогнішча, сіўцовае куп'ё.

Гэта вогнішча, гэта куп'ё – жывы напамін пра яго дзяцінства і маладосць. (250 слоў)

Стары лес

Гэта быў старасвецкі лес, у ім былі такія пушчы і нетры, аб якіх не ведаў ніхто на свеце. Поўны месячык раз у чатыры квадры ўсплываў на сярэдзіну неба і адтуль рыхтаваўся пацікавіцца, што дзеецца пад паветкаю густога лісця. Але яму лягчэй было б разгледзець, што робіцца пад страхом у хаце чалавека, чым прабіцца праз галіны адвечных гушчароў. Сумаваў тады круглявы блішчасты месячык, хаваў свой твар у светлых хмарках. Само яснае сонейка ледзь-ледзь прапускала залатыя косы і даставала толькі да палавіны. На самым нізе панаваў цянёк і прахалода. Звяры і птушкі не мелі адвагі збірацца ў нетрах лесу. Там жыла адна тая таямнічасць, што запаўняла гэтыя нетры страхам і нікому не вядомымі падзеямі.

Праз гушчары, пад павеццю зялёнага галля, прабівалася бліскучая стужка халоднай вады і дзяліла пушчу на дзве часткі. Абодва берагі рэчкі былі густа зарослыя старымі дрэвамі. Яны прасціралі сваё галлё над рэчкаю і перапляталіся паміж сабой. І лес па адзін бок рэчкі, і лес па другі яе бок быў адным лесам, і тое, што рабілася на адным беразе рэчкі, было таксама справаю другога берага. Адным словам, у лесе быў адзін супольны клопат, адно жыццё.

Рэчка была невялікая: у лесе яна пачыналася, у лесе і заканчвалася. Канчалася яна пышным і прыгожым возерам. Вакол возера, як вежы, стаялі мудрыя дубы. У гэтым ланцугу вельмі важных з'яў, у гэтай пушчы рэчка займала не апошняе месца, хоць справядлівасць вымагае сказаць, што яна і не думала займаць такога месца.

Доўгія-доўгія гады, цэлыя вякі жыла пушча згодна і шчасліва, жыла поўным, багатым жыццём. (250 слоў)

Чым пахне дождж?

Вельмі хораша нашы продкі калісьці казалі пра моцны дождж: лье як з вядра. Стаіш пад такім незвычайным дажджом і табе на самой справе здаецца, што нехта перакуліў на цябе вялікае і бяздоннае вядро з вадою. Імклівы вадаспад (а можа, гэта ўсяго толькі тваё намоклае адзенне) прыгінае цябе да зямлі, і табе да смешнага верыцца ў тое, што такі лівень можа нават паваліць на зямлю.

Звычайна кожны дождж пахне своеасабліва, па-свойму. І гэты пах абавязкова залежыць ад пары года і ад таго, у якім месцы ён цябе застаў. Калі гэта было ў самую квецень садоў і ты стаяў, хаваючыся ад яго, пад яблыняй, грушай ці вішняй у садзе, а буйныя кроплі, збіваючы цудоўныя пялёсткі, абтрасалі з кволых тычынак на цябе, мокрага, жоўтыя кветкавы пылок, які прыліпаў да твару і валасоў, да адзення і абутку, – такі дождж, зразумела, пах садам у квецені.

Калі ж увосень ён заставаў цябе на полі, каля задумлівага агню, дзе ў прысаку ўжо даходзіла печаная бульба, тады дождж (і ніколі нават не сумнявайся) абавязкова будзе пахнуць прыемным, цеплаватым дымком, а таксама той духмянай лёгкай парай, якая выбухае з-пад жоўтай і хрумсткай бульбяной скарынкі, калі яе раптам хутка разломіш.

У жніво дождж пахне свежаю саломаю і даспелым коласам, у пару сенавання – прывялай травой, восенню – пераспелымі слівамі, яблыкамі, бульбоўнікам.

Сённяшні дождж, здаецца, нічым не пах. Проста ён маладзіў, асвятляў зямлю, якая даўнавата ўжо чакала такой добрай ласкі. І, можа, яшчэ крышачку пах свежасцю – менавіта так пахнуць ранняя вясною аблагоджаныя пралескі, калі іх раптам унясе нехта ў хату. (250 слоў)

Вяртанне

Карпенчысе не спалася. Так і не заснуўшы, яна пачала ўспамінаць, як іх высылялі з забруджанай зоны. Тут, у Бярозках, Маню з мужам і ўсіх аднавяскоўцаў парассялялі па хатах. Пакуль дамы не пабудуюць. Але што ёй з гэтых дамоў, калі родны падворак па начах сніцца. Раптам у душы нешта ўзрушылася. Жанчына адчула: неабходна пабыць дома.

Апоўдні, у самую спякоту, Маня ішла па шашы. Міма яе, у напрамку Чарнобыля, цягнуліся машыны. Везлі пясок. Час ад часу па дарозе трапляліся таблічкі. “Выезд на абочыну забаронены!”, “Праход і праезд забаронены!”, “Небяспечна для здароўя!” – чытала на іх Маня. Тут, за шашой, знаходзілася цяпер зона. А недзе злева, за лесам, яе вёска Аляксандраўка.

Сышоўшы з шашы, Маня заўважыла, што дарогу перакрывае шлагбаум.

– Жанчына, вы куды? – раптам аклікнулі яе.

– Хата там у мяне. Вельмі хочацца на яе паглядзець, – пакрыўдзілася Маня.

Вартавому стала шкада жанчыну, але прапусціць старую за шлагбаум ён не згадзіўся.

Карпенчыха ўзышла на шашу. З яе спусцілася да вады і накіравалася туды, дзе знаходзіўся брод. Апынуўшыся на беразе, яна пайшла полем, гледзячы на счарнелы, нікому не патрэбны цяпер ячмень. На ўзгорку каля сваёй хаты жанчына спынілася. Агледзела знаёмы да дробязей двор. Выцягнуўшы з-пад ганка ключ, адамкнула дзверы.

На наступны дзень Маня пайшла ў родную вёску з мужам.

Пра тое, што Карпенкі сталі наведваць Аляксандраўку, даведаліся аднавяскоўцы. Праз які тыдзень пасля гэтага ў вёску хадзілі па восем – дзесяць чалавек. А аднойчы ноччу, нягледзячы на забарону вайскоўцаў, аляксандраўцы пабралі з сабой скаціну і перабраліся дамоў назаўсёды. (240 слоў)

На лузе летам

Летам, куды ні кінеш вокам, зачароўвае зялёны прастор і прыгажосць.

У полі бяскрайнім морам бушуе жыта. Коцяцца пад лёгкім павевам ветрыка зялёныя хвалі, коцяцца і коцяцца, і няма ім ні канца, ні краю. І калі над гэтым жытнёвым морам раптам падымаецца, шырока распрасцёршы пругкія крылы, сівы лунь, міжволі здасца табе, што гэта сапраўды мора, у якім дзесьці на небасхіле праплыве малюсенькі паруснік.

Узлескі і паляны патанаюць у белых карунках легкакрылых рамонкаў, у бірузе лугаваго льну і браткоў, у тонкім перазвоне ліловых званочкаў.

Хораша летам на лузе. Сухое паветра моцна настоена на тонкім водары ружовай смолкі, на мядовым паху чырвонай канюшыны.

Хораша гэтай парой паляжаць у цяньку дрэў або асвятляюцца ў рэчцы. А яшчэ больш прыемна прабрацца на світанні росным зараснікам вербалозу да схаванага пад покрывам белага туману азярца, што згубілася сярод шырокіх пойменных лугоў Бярэзіны, і бясшумна, так, каб не спудзіць птушку, якая яшчэ спіць у кусце, закінуць у нерухомую ваду вуду. Закінуць і моўчкі любавання, як лёгка, нібы пёрка, паплавок, пакалыхваючыся між зялёных лістоў лопуху, паплыве да яшчэ соннай лілеі і, спыніўшыся перад ёю, далікатна пачне раскланьвацца.

Вось з-за лазняку выглянула вялізнае чырвонае сонца. Пасля яно падымецца над лугамі, і ўсё навокал: шэры хмызняк, высокі трыснёг над вадой, невыразна акрэсленыя ўдалечыні сілуэты адзінокіх дубоў – раптам паплыве ў нейкім казачным мроіве. І ты сам тады з вудай у руцэ, здаецца, паплывеш у бязмежную ружовую далячынь.

Усё жывое на лузе зачаравана гэтай прыгажосцю. Адна толькі перапёлка ў роснай траве, не заўважаючы гэтага хараства, угаворвае цябе: “Спаць пара, спаць пара”. Дзівачка! Аб якім сне можа ісці гаворка, калі чалавеку цяпер і нахамі не спіцца.

Лета! Залатая пара! (268 слоў)

Надыход восені

Добра было ў раннюю восень у калгасе. З поля прыбіралі багаты ўраджай, сеялі жыта. На адным палетку яшчэ ляжалі снапы позняга аўса. На паплавах гатова была да касьбы атава. Яшчэ цвілі палявыя кветкі, а на месцы тых, што адцвілі ў канцы лета, даспявала і сеялася на зямлю насенне – чорныя, шэрыя і жоўтыя зярняты, якімі так любяць ласавацца дробныя птушкі: шчыглы, чыжы. І нават шустры верабей, які прывык да сытай спажывы дзе-небудзь на калгаснай стайні ці гумне, вылятаў за сады і агароды і весела раздзёўбаў у густым зеллі спелыя галоўкі з зернем. Павучкі плялі белае лёгкае павуцінне, яно лётала ў паветры і чаплялася за траву і галлё. Гэта была адзнака таго, што доўга будзе стаяць яснае надвор'е.

Вечарамі ўзыходзіў поўны месяц. Спачатку ён быў чырвоны і стаяў нізка над зямлёй. Здавалася, што ён ляжаў на прырэчных кустах ядлоўцу, крушыны і алешыны, у тым месцы, дзе на высокім беразе быў высечаны лес. Пасля месяц узыходзіў вышэй, рабіўся жоўты, а калі паднімаўся высока, зусім бляднеў і такі белаваты быў ужо да самага канца ночы. А ночамі павяваў здаровы і прыемны халадок, якога баяліся надакучлівыя камары. Яны не лёталі і не кусаліся, а сядзелі абмярцвелыя ў шчылінах і пад лісцем.

Увосень ночы халодныя і доўгія. Калі хмары не закрываюць месяца, зорнае неба, чыстае і высокае, усю ноч зіхаціць сваім ясным хараством. На полі відаць далёка. Ці лес, ці асобнае дрэва, ці хата здалёк будзе чарнецца, хоць і нельга адразу выразна бачыць ці нават здагадацца, што гэта такое. На высокім беразе вышэй за ўсе кусты ўзнімалася маладое дрэўца. Гэта была асіна, і год ёй было каля дзесяці. У такія ясныя ночы яна была відаць здалёк. (272 словы)

Увосень

Другі дзень запар ідзе дождж. Цярушыць і цярушыць, быццам праз сіта. А то часам і ветрам пацягне, ды такім непрыветным, што пальцы пачынаюць дубець. Здаецца, яшчэ тыдзень-другі – і на змену дажджу пасыплецца снег, ляжа на зямлю мяккім пухам, і заскрыпяць па белым некранутым першазімку вясёлыя сані.

Але вось зусім нечакана дождж перастаў ісці. Выбліснула сонейка. І ўсё навокал ажыло і павесялела. Дні стаяць ціхія, сонечныя, поўныя мяккай задуменнасці і хараства. У паветры плыве павуцінне. Тонкія серабрыстыя валаконцы асядаюць на зямлю, чапляюцца за хмызы, платы, быльнёг. Зямля набывае матава-белы колер, а валаконцы ўсё ткуцца і ткуцца.

“Бабіна лета настала”, – з замілаваннем кажуць у народзе аб гэтай пары восені.

Адчуўшы цяпло, ажываюць шмат якія заснуўшыя на зіму насякомыя. Зноў з’яўляюцца стракатыя матылькі, мітусяцца ля чыстых люстраных лужын на глухіх лясных дарогах хуткакрылыя стракозы, вылазяць з душных хадоў-лабірынтаў пагрэцца на сонейку лясныя мурашкі. А часам нават прагудзе над адзінокай кветкай калматы чмель, замармыча на ўзлессі цецярук-касач.

Нідзе жывое не траціць цяпер дарэмна гэтых апошніх залатых дзянькоў. Хто назапашвае на зіму кармы, хто спяшаецца цёплае жыллё ўладкаваць, хто проста набіраецца сілы.

Большасць птушак ужо адляцела. Ранкамі ў асеннім небе можна пачуць толькі трубныя галасы апошніх журавоў. Гэта журботнае курлыканне крылатых вандроўнікаў нельга слухаць без хвалявання.

І наўрад ці знойдзецца чалавек, які, пачуўшы гэтыя развітальныя крыкі, не падымае галавы, не праводзіць журавоў доўгім позірам. Але кароткія яны, гэтыя залатыя дзянькі бабінага лета. Глядзіш – зноў схавалася за хмары сонца, падзьмулі халодныя вятры, зачасцілі дажджы. І зноў кудысьці пахаваліся падманутыя цёплымі днямі ўсялякія казюлькі, стракозы, мурашкі. У лесе стала ціха і няўтульна.

Бывай, залатая восень! (260 слоў)

Завіруха

Пад вечар таго ж дня, ужо на змярканні, стаў пашумліваць вецер. Паплыў дробненькі, гусценькі сняжок. Бялявыя зімовыя хмары нізка навіслі над змярцвелаю зямлёю. Вецер крапчэў. І неба, і зямля зліліся ў суцэльным віхры снежнага пылу і цемрадзі. Разгулялася завіруха. На ўсе галасы гула за вокнамі бязладная музыка. І трэба было моцна ўслухоўвацца ў яе, каб адрозніць паасобныя гукі, з якіх яна складалася. Аголеныя дрэвы шумелі глуха, надрыўна. Званар-вецер біў языкамі званаў аб іх край, і гэты звон, здавалася, падаваў вестку пра нейкую бяду, пра нейкае вялікае гора. Бура налятала парывамі, як дзікі звер, які вырываўся на волю з жалезнай клеткі, усім цяжарам налягла на стрэхі будынін, з шумам ганяючы па іх патакі снегу. Пад яе напорам глуха стагналі сцены. А за вугламі хат, у цесных завулках стаяў свіст і галёканне, нібы нехта магутны, страшны і няўмольны ішоў па зямлі і прыводзіў у рух усе яе струны. А якую жаласную песню выводзіў комін! У тон гэтай песні барабанілі юшкі⁵, зрываючыся са свайго месца, а няшчыльна прыладжаныя дзверцы каля іх далучалі свае многагалосыя свісты. Нешта жудаснае, жалобнае чулася ў гэтай песні.

Завіруха бушавала ўсю ноч і ўвесь дзень. Здавалася, не будзе канца яе лютай сіле, яе злоснаму завыванню. На вуліцы, як і раней, мітусіўся снег. Яго белая заслона закрывала будынкi і дрэвы. Навокал усё гуло, трэслася, выла, скуголіла.

Пад вечар завяя сціхла. Нізкія воблакі, шчодро пасыпаўшы снегам зямлю, падняліся вышэй. На вуліцы пасвятлела, хоць ужо надыходзіў вечар. І толькі цяпер перад вачамі раскрываўся малюнак таго, што натварыла завіруха. На вуліцы, у дварах каля будынкаў і ўздоўж платоў ляжалі горы снегу з самымі вычварнымі паветкамі і карнізамі, якіх не патрапіць вылепіць самы здольны скульптар. (272 словы)

⁵ **Юшка**¹, -і, *ДМ* юшцы; *Р* *мн.* юшак; *жс.* Металічны кружок, якім закладаюць адтуліну ў коміне, каб не выходзіла цёплае паветра.

На беразе возера

Паўднёвы бераг большай затокі пакрыты вечна сасновым шумам.

Хораша тут, калі бывае час палюбавацца!

Цяпер вось нізам сцелецца верас у румяным ранішнім святле, а над верасам – таксама ў сонцы – густа высяцца гонкія сосны. Добра ўзняць галаву, заглядзецца на іх шэра-зялёныя, са стальным адлівам, кучаравыя верхавіны на фоне цёплага блакіту і галубіных воблакаў. Сосны гамоняць. Нібы расказваюць чароўныя казкі маленства. Адно за адной, нястомна і радасна, ціха і мудра, як гэта можа добра пагодлівая старасць. Возера сёння маўчыць. Каля нізкага берага ледзь чутна, раскошліва пахлёбвае хваля. Чайкі гуляюць над люстраной вадою, пікіруючы на спажыву, або садзяцца на вільготны, вылізаны прылівам пясок, толькі імі затупаны і пацярушаны пер’ем. Тут жа, выштурханая на бераг мноствам бурных прыбояў, паракнее разбітая лодка. Па рыбацкім звычаі лодкі пакідаюцца назаўсёды там, дзе іх засцігае апошняя бяда.

Далей на поўдзень – абрывісты бераг. Высокі, амаль з марской галькай унізе, з мыльным намывам пены. Вада дні і ночы гадамі падточвае жоўтыя пласты пяску, які абсоўваецца, здрадліва агольваючы карэнне самых смелых соснаў, што густа выйшлі тут на край абрыву. Яны адчаянна чапляюцца за абрыў, а потым усё ж такі падаюць.

А нават па-ранейшаму патрэскаюць пад нагамі дробнае сучча і старыя хрусткія шышкі. Паглядваюць мілымі вочкамі кветкі іван-ды-мар’і. Час ад часу ў вершняку перасвітваюцца каршуны, і ніяк не пасуе ім іхні свіст, зусім не маладзецкі і не грозны.

Вельмі прыемна бывае, калі ў гэтую дзіч з маляўнічай дарожкай, што пятляе паблізу ад берага, калі ў гэтую раскошную глухамань урэжацца раптам клін духмянага жыта або квітнеючай бульбы. Знак таго, што і тут пахадзіла рука чалавека. (255 слоў)

Навальніца

Апоўдні над горадам прагрымела навальніца.

Чорная хмара насунулася з паўднёвага захаду. Спярша там была бяскрыўдная шэрая хмурынка на небасхіле. Не мінула і чвэрткі гадзіны, як зачарнела над прыгарадным лесам. Край хмары, нібы вялізнае воранава крыло з мутна-бялявымі плямамі і пасмамі, прыкрыў сонца і павіс над горадам, прыдзвінскім поплавам і Дзвіной. Пранёсся раптоўна парыў ветру, закруціў пыл на вуліцах, зашастаў веццем вулічных прысад і сціх гэтак жа раптоўна, як узняўся. Прыціхла і ўсё ў наваколлі, і тады бліснула маланка, лінуў спорны дождж.

На горад як бы хто накінуў густую дрыготкую сетку. Скрозь яе імгліста-мільгатлівую гушчынню невыразна акрэсліваліся шэрыя абрысы будынкаў, вуліц, дрэў. Задыміўся нагрэты сонцам за паўдня асфальт, уздоўж тратуара, паўз дрэвы і кветнікі, пацяклі шумлівыя, у вясёлых бурбалках, ручаі.

Але навальніцы ўлетку імклівыя і кароткія. Хутка хмара, аддаўшы зямлі належнае, пасвятлела, разарвалася на шматкі, якія паступова расталі ў небе. Дождж парадзеў, неўзабаве з блакітнага прасвету выглянула сонца, і над Дзвіной, злучаючы яе берагі, паўстала казачна-яркай у сваіх сямі колерах дугой вясёлка.

Дождж скончыўся, але вясёлка яшчэ не знікала, красавалася, упрыгожваючы неба і зямлю. Водсвет яе спадаў на горад, абмыты дажджом, пасвяжэлы, скрозь аздоблены яркай зелянінай. Прыветліва і весела глядзелі вокны беласценных гмахаў-дамоў, што не грувасціліся, зацяняючы адзін аднаго, а ахіналіся святлом з усіх бакоў, аддзеленыя прасторнымі дварамі-скверамі з маладымі дрэўцамі і клумбамі.

Вясёлка над Дзвіной паднялася ўгору, колеры яе пабляклі і неўзабаве рассеяліся зусім. Шматкі хмары пашарэлі і быццам растварыліся ў сінечы. Сонца залівала цяпер роўным залацістым святлом, і ўсё ў ім і будынкі, і дрэвы, і асфальтавая роўнядзь вуліц, і зеляніна прырэчнага поплава – прываблівала вока свежасцю і чысцінёй. (260 слоў)

Каштанчык

Увосень на пустцы побач са школай дзеці пасадзілі каштаны. Саджанцы былі маладыя і тонкія, таму ўсю зіму дзеці перажывалі, каб не змерзлі яны, каб перажылі халодную зіму і прыняліся. І вясной на ўсіх шасці дрэўцах з'явіліся вялікія, радасна-зялёныя лісточкі. Усе каштаны прыняліся! Былая пустка стала вельмі ўтульным і вясёлым месцам.

Але праз некалькі дзён адбылося зусім невясёлае здарэнне. Нехта бяздушны, або бяздумны, або злы адламаў у самага крайняга дрэўца галінку. Астатнія каштаны абурана шапацелі сваімі ўзорыстымі лісточкамі і гучна спачувалі параненаму дрэўцу. А паранены каштан зусім не хацеў выглядаць бездапаможным і жаласным. Ён хацеў быць прыгожым, моцным і шчаслівым. Нават без адной галіны.

І вось адной светлай майскай раніцай пяць каштанаў заўважылі на шостым, з адламанай галінкай, дрэўцы асляпляльна-прыгожую бела-ружовую кветку. Велічна і пяшчотна пазірала яна на іх амаль з самай вершаліны дрэўца. І хоць ні ў аднаго з пяці каштанаў такога дзівоснага ўпрыгожання яшчэ не было, кожны з іх шчыра радаваўся за сябра. Усе, хто праходзіў побач, захапляліся цудоўнай кветкай і мужным дрэўцам. Каштану з адламанай галінкай гэта было надзвычай прыемна.

Але паступова бела-ружовыя танючкія пялёсткі, якія рабілі кветку такой асляпляльна-прыгожай, пачалі асыпацца, а потым і ўвогуле на іх месцы з'явіліся тры маленькія зялёныя шарыкі, усе ў калючых іголках. Каштан спачатку засмуціўся. Аднак шарыкі былі такімі забаўнымі і смешнымі, што ён палюбіў іх.

Зноў надышла восень. Вецер усё часцей завітваў да дрэўцаў і аднойчы так расхістаў калючыя шарыкі, што яны адзін за адным адарваліся ад галінкі і гулка ўпалі на зямлю. А самы вялікі з іх нават раскалоўся на дзве палавінкі. З іх выкаціўся вільготны карычневы каштанчык і адразу злавіў прамень ласкавага восеньскага сонейка.

— Які бліскучы, які цудоўны! — усклікнула дрэўца з адламанай галінкай.

І палюбіла яго гэтак жа моцна, як бела-ружовую кветку і зялёныя шарыкі. Каштанчык бестурботна ляжаў у сакавітай траве і грэўся на ласкавым сонейку.

У гэты час па дарожцы ішоў хлопчык. Менавіта ішоў, а не бег, як усе іншыя хлопчыкі, таму і паспеў заўважыць у траве бліскучы каштанчык. Падняў яго, задуменна разгледзеў і паклаў у кішэню.

– Адчуваю, мой каштанчык трапіў у добрыя рукі, – супакоена зашапацела дрэўца.
(340 слоў)

Сімвалы жыцця

Дарога была няблізкая. З акна машыны Васіль любаваўся аб’інелымі дрэвамі на вуліцах, старымі садамі, новымі дамамі. У кожнай вёсцы сярод новых цагляных дамоў чарнелі пахілыя старыя хаткі з забітымі вокнамі.

– Няўжо ў гэтых хатках няма жывой душы? – запытаўся Васіль.

– Можа, і няма. Старыя паўміралі, а маладыя пакінулі населеныя месцы, паехалі, хто працаваць, а хто лягчэйшага хлеба шукаць, – разважаў вадзіцель.

Васіль падумаў, што, напэўна, ёсць і іншыя прычыны, чаму людзі пакідаюць родную зямлю. А яна ж без чалавека, без яго рук – нічога не значыць. Яна таксама памірае. Людзі ствараюць вёскі, у вёсках нараджаюцца дзеці, унукі. Дык няўжо наступіць час, калі з вясковых комінаў не ўзаёецца лёгкі дымок, на падворках не будуць кукарэкаць галасістыя пеўні, а вясковыя сады адзічэюць?

Васіль разважаў так і раптам спыніўся на думцы, што раней яго гэта не турбавала: ён вучыўся як вучыўся, жыў як жыў. Працу ён паважаў, не баяўся набіць на руках мазалі. Але ніколі не думаў, што ў жыцці столькі супярэчнасцей, столькі незразумелага.

Машына выехала з лесу, выскочыла на вясковую вуліцу. Як сімвал вясковага жыцця справа паказаўся абледзянелы, амаль урослы ў снег стары калодзеж. Разам з жураўлём разгойдвалася на ветры цяжкае драўлянае вядро. Дзе зараз адшукаць такі калодзеж, такое вядро, з якіх спрадвеку пілі людзі і з якіх яшчэ паспеў піць вадку і ён, Васіль.

Зніклі... Знікаюць... Як шмат што іншае знікла, знікае з таго, што жывіла і яшчэ часам жывіць і цела, і душу, што ўспрымалася і ўспрымаецца ў хвіліны радасці і смутку як своеасаблівыя сімвалы жыцця, чыстага і светлага. (248 слоў)

Што ёсць дабро на свеце,

Што будзе дабро

І што пераможжа дабро.

А. Вярцінскі.

Матылёк

Мірошка гнаўся за матыльком. Матылёк быў дужа прыгожы, з шырокімі цёмна-чырвонымі крыльцамі. Такого матылька хлопчык сустрэў упершыню, таму вельмі хацеў злавіць яго, пагуляць з ім, а потым паказаць маці.

Яны мітусіліся на цёплым сонечным лужку, між травы і кветак. Матылёк як бы дражніў малога: ён то высока ўзвіваўся ўгору, нібы іскра з вогнішча, то раптам садзіўся на якую-небудзь аблюбованую кветку і сам рабіўся кветкай. Нялёгка было зноў убачыць яго.

Мірошка то прыпадаў да самай зямлі, заміраў і чуў, як усхвалявана трапечцаца разагрэтае вясёлым паляваннем сэрца, то кідаўся на кветку за матыльком, сціскаў галоўку кветкі ў далонях, але ў самы апошні міг матылёк вырываўся ў неба.

Быў яркі летні поўдзень з мяккімі белымі воблачкамі ў сінім небе, з лёгкім ветрыкам. Мясціна, дзе гуляў хлопчык з матыльком, знаходзілася на невысокай травяністай выспе, у самым пачатку дзвюх рэк. Якраз тут залатая ад сонца Свіслач улівалася ў срэбную ад сонца Бярэзіну. Чуўся плёскат вады. Лётала мноства прыгожых стракоз. Але матылёк быў адзін на цэлым свеце, і толькі за ім сачылі радасна-насцярожаныя вочы хлопчыка.

Нарэшце Мірошку пашанцавала. Ён кінуўся грудзмі ў траву, тварам упаў у гарачыя кветкі і схопіў матылька. Радасць распірала грудзі. Ён перавярнуўся на спіну, убачыў над сабой сакавіты блакіт. Мірошка захлынуўся ад шчасця.

– Мама, паглядзі! – закрычаў ён. – Я злавіў!

Ён асцярожна, вузенькай шчылінкай адкрыў цесна сплеченыя далоні, быццам нёс у іх ваду і баяўся праліць нават кроплю.

– Ён жывы, – часта дыхаючы, сказаў Мірошка і глянуў маці ў вочы. – Прыгожы?

Потым Мірошка разняў далоні, і матылёк, нязграбна махаючы крыльцамі, паляцеў у бок ракі. (250 слоў)

Балотны агонь

Гэтая бярозка толькі нядаўна пачала расці тут. Закрытая, засіснутая з усіх бакоў старымі дрэвамі, не бачыла яна сонца, рэдка калі павяваў на яе свежы ветрык. Яна дрэнна ўяўляла прастор, сонца і, знаходзячыся тут, сярод гэтых дрэў, як чужаніца, ні з кім не гаварыла пра свае думкі.

Адна толькі ўцеха падтрымлівала яе. Уночы, калі заціхалі вакол птушкі і пераставалі гусці і звінець мошкі ды адны толькі зоркі свяціліся ў небе, гарэў дзесьці агонь, бледны, неразгаданы і прыемны. І блішчаў той агонь з-пад нізу, з нейкіх невядомых абшараў зямлі.

Балота, на якім прыгожа раскінуўся астравок, дзе расла разам з другімі дрэвамі і гэтая маладая бярозка, здавалася, не мела канца-краю. Спрадвеку раслі на астраўку розныя дрэвы. Па краях цягнуліся маладыя і старыя алешыны. Далей віднеўся цёмна-зялёны пояс елак. Яшчэ крыху вышэй бялелі стройныя камлі прыгожых бяроз, сярод якіх былі ліпа, граб, ясень, вяз. На самай сярэдзіне астраўка раслі магутныя дубы.

Наша маладая бярозка расла па суседству з вязам. Была поўнач на зыходзе лета. Неба было цёмнае, укрытае хмарамі. Яно дрыгацела час ад часу, асвятляючыся бліскавіцамі, ад далёкага магутнага грому. На балоце прыветна мігцеў той самы агонь.

Маладая бярозка радасна трымцела, гледзячы на яго. Абуджаны раскацістым гулам грому вяз запытаўся ў бярозкі:

— Чаму ты не спіш, дзіця?

Бярозка здрыганулася і зрабіла выгляд, што спіць і нічога не чуе.

— Чаго ж ты саромеешся? — прыветна сказаў вяз. — Ох, блазнота! Ты ўглядаешся ў балота, цябе прываблівае агонь?

Вяз памаўчаў, а потым, махнуўшы галінаю, сказаў:

— Гэта не агонь.

— Як, гэта не агонь? Гэта не сапраўдны агонь? — тужліва спытала яна і пачула, што перад ёю як бы адчынілася нейкая бязмежная цемра.

— Гэта гнілякі на балоце свецяцца, — зноў прамовіў вяз.

Доўга яшчэ гаварыў вяз. А бярозка маўчала і не чула яго слоў. Цяпер ніякай радасці не было ў яе жыцці.

Калі гэты выпадак стаў вядомы дрэвам, то яны доўга шумелі і ніяк не маглі прыйсці да згоды: ці добра зрабіў вяз, развешаўшы гэту мрою, гэту прыгожую мрою кароткага шчасця беднай бярозкі? (323 словы)

Рабіць дабро

За сваю творчую кар’еру народная артыстка Беларусі і Савецкага Саюза Галіна Кліменцьеўна Макарава сыграла сотні роляў. Пераважная большасць яе гераінь – простыя жанчыны. Кожная з іх ва ўвасабленні Галіны Кліменцьеўны мае непаўторны вобраз і сваю адметнасць.

Аднак і ў жыцці народная артыстка была даволі неардынарнай асобай. У яе было абвостранае пачуццё абавязку перад простымі людзьмі. Яна была з таго ж асяроддзя і адчувала віну за тое, што ёй жылося лепш. У доме народнай артысткі быў сапраўдны прытулак. У заднім пакоі жылі цыркачы-гастралёры. Аднаго з іх паралізавала, і Галіна Кліменцьеўна даглядала яго як уласнага сына. Цыркач жыў у народнай артысткі, пакуль за ім не прыехалі сваякі.

Было ў Галіны Макаравай і некалькі захапленняў. Яна любіла кнігі, асабліва гістарычныя раманы, сабрала добрую бібліятэку. Любіла вышываць. Практыкавалася ў вышыванні намаляваных мужам карцін. Тыя вышыванкі нічым не саступаюць арыгіналам.

А больш за ўсё Галіна Кліменцьеўна любіла працаваць на зямлі. Яна нават неяк пажартавала, што калі б не стала артысткай, то дакладна стала б старшынёй калгаса.

Мала хто ведае, што ў свой час Галіна Макарава падтрымлівала шэфства над кветнікамі на плошчы Перамогі ў Мінску. Яна жыла ў доме побач і разам са сваім суседам, таксама аматарам-кветкаводам, даглядала высаджаныя на клумбах кветкі. Здаралася, што і дзяжурылі па начах, каб кветкі не зразалі. Адзін год народную артыстку і яе суседа нават прызналі пераможцамі гарадскога конкурсу па азеляненні і ўзнагародзілі грашовай прэміяй.

Асаблівым гонарам народнай артысткі былі эдэльвейсы – кветкі, якія растуць у горнай мясцовасці. Галіна Кліменцьеўна сваім працалюбствам і любоўю змагла іх прыстасаваць да беларускіх рэалій і вельмі ганарылася гэтым.

Рукамі Галіны Макаравай на плошчы Перамогі таксама было пасаджана шмат дрэў і кустоў. Усё сваё жыццё яна спяшалася рабіць дабро. (274 словы)

Рабіна

Андрэй з самага дзяцінства марыў пасадзіць якое-небудзь дрэўца. Але такая мара многім была незразумелая, бо яго вёска знаходзіцца сярод лесу.

І ўсё ж перад самай арміяй ён пасадзіў рабіну. Выбраў месца ў самым глухім кутку за дрывотняю. Калі Андрэй вярнуўся з войска, то ўбачыў, што яго рабіна не стройнае дрэўца, а хваравіты дубец. Андрэй выраўняў яго і прывязаў мяккай вяровачкай да плота.

Рабінка расла, але ёй ўсё ж нечага не хапала. Лісцікі былі рэдкія, маленькія і рана пачыналі жаўцець і асыпацца. Пладоў рабінка не давала, на ёй з'яўляліся нейкія дробныя ссохлыя зялёныя шарыкі, якія асыпаліся разам з лісцем.

Аднойчы, прыехаўшы чарговы раз у вёску, Андрэй не ўбачыў каля дрывотні знаёмых галін з рэдкімі лісцікамі. Вывернутае дрэва сіратліва ляжала на зямлі. Маці сказала, што нядаўна быў страшэнны буран, які паваліў плот. Ён упаў на рабінку і вывернуў яе з зямлі. Плот паправілі, а дрэўца не чапалі.

У канцы лета хлопец зноў наведваўся ў вёску. Падаўся да дрывотні і ахнуў. Рабіна ляжала на зямлі, але была ўся абсыпаная гронкамі буйных чырвоных ягад. Яна ляжала і свяцілася затоеным гонарам, што выжыла, што змагла даць багаты плод, і глядзела на Андрэя з лёгкай дакорам: чаму не паверыў ёй?

Ён паглыбіў рыдлёўкай старую яму, паклаў гліны, гною. Падняў сваё дрэва, падвязаў і паліў.

І цяпер ён чамусьці ўпэўнены, што рабіна выжыве, прымецца і будзе жыць да таго часу, пакуль будзе ведаць, што ў свеце ёсць хоць адзін чалавек, каму яна патрэбна. Чалавек, які хоць зрэдку ўспамінае і клапоціцца пра яе, для каго ёй варта жыць. (251 слова)

Як Андрэйка памірыў галубоў

Дзьмуў халодны асенні вецер. На пероне людзей было мала. Андрэйкаў тата размаўляў са знаёмым мужчынам. А сам Андрэйка з цікавасцю назіраў за галубамі, якія снавалі каля лаўкі, пераляталі з месца на месца.

Раптам два галубы пачалі біцца, не падзяліўшы знаходку – жаўтаватую скурку ад каўбасы. Нарэшце аднаму з іх надакучыла, мабыць, гэта валтузня, і ён, адляцеўшы ад лаўкі, сеў на шэрую ад сухой травы клумбу.

Голуб-пераможца зашчаміў у дзюбцы скурку, пакруціў галоўкай і паглядзеў на Андрэйку – сведку іх бойкі. Потым, нібыта прысаромлены хлопчыкам, паляцеў да клумбы. Сеў побач са сваім супернікам і паклаў перад ім каўбасную скурку. Але той нават і не глянуў на яе, такую апетытную і жаданую хвілін колькі назад. Відаць, вельмі пакрыўдзіўся.

Андрэйку захацелася памірыць галубоў. Нейкі час ён засяроджана думаў, як гэта зрабіць. І надумаў нарэшце: пэўна ж, іх зблізіць яго пачастунак. Дастаў з сумкі батон, адламаў ад яго акрайчык. Пакамячыў у жмені, падышоў бліжэй да галубоў.

Галубы паднялі галоўкі, насцярожыліся, але не спужаліся, не разляцеліся ў розныя бакі. Андрэйка яшчэ раз, мацней, пакамячыў у жмені батон і не кінуў, а паклаў асцярожна на зямлю, каля сваіх ног. Затым адышоўся і зноў сеў на лаўку.

Бацька ўсё яшчэ размаўляў са сваім знаёмым, паглядаючы час ад часу за сынам. А галубы тым часам пачалі спорна дзяўбці духмяныя кавалачкі батона. З'еўшы ўсё, нешта завуркаталі на сваёй птушынай мове, нібыта падзякавалі Андрэйку за пачастунак. Узмахнулі крыламі і разам, ледзь не ў абдымку, паляцелі ў недалёкі скверык. (240 слоў)

Некачаная знаходка

Вераніка вярталася са школы адна. Ішла праз школьны стадыён, скарачаючы сабе шлях. Раптам заўважыла ўтапаную ў грязь паперку. Прыгледзелася, аж гэта рублі.

Дзяўчынка ўзрадавалася, падняла грошы. Вырашыла дома памыць і прасушыць іх. Яна ўжо марыла пра тое, на што можна патраціць грошы. “Куплю чыпсаў і пайду да Валянцінкі, – думала яна, – праведаю хворую сяброўку. Не, лепш пакладу на рахунак мабільнага тэлефона. Ці купіць у кіёску прыгожую шпільку ў валасы?” Зрабіўшы дома ўрокі, пабегла да сваёй сяброўкі Валянцінкі. Растлумачыла ёй новае дамашняе заданне, расказала пра школьныя навіны. А пра грошы змаўчала. Не хацела, каб сяброўка ведала.

Вечарам вярнуўся з вуліцы брат Алесь.

– Ведаеш, – сказаў ён, – Валерык з нашага класа згубіў грошы. На стадыёне, на фізкультуры. Маці дала яму на школьныя абеды. Бедны, шэсць урокаў прасядзеў галодны.

– Няхай не будзе разявакам! – пачырванеўшы, асудзіла Вераніка.

– А мне яго шкада, – паспачуваў Алесь.

Вераніка зайшла ў свой пакой, адчыніла шуфляду і паглядзела на грошы. “Можа, і не Валерык іх згубіў! А калі ён? Нічога, другі раз пільнейшы будзе! Не аддам!” – вырашыла дзяўчынка.

Яна старалася не думаць больш пра Валерыка. Але ўявіла, як сядзіць ён галодны ў класе, як сварылася маці, калі расказаў пра згубленыя грошы. І ёй стала шкада Валерыка. Усю ноч варочалася з боку на бок, не магла заснуць.

Раніцай дзяўчынка рашуча забрала грошы з шуфляды. Паклала іх у кішэньку ранца і рушыла з братам у школу. У калідоры ўбачыла Валерыка. Твар у яго быў сумны. Вераніка падышла да хлапчука і працягнула грошы:

– На, Валерык, я знайшла іх учора на стадыёне. Ведаю, гэта твае грошы...

У яе нібы камень зваліўся з сэрца. (259 слоў)

Ліс

Выправіўся аднаго разу жыхар вёскі Мокрава Міхась “на паляванне”. Стрэльбу не браў. Паляванне ў яго своеасаблівае. Яшчэ ніколі ён не прыносіў ні аднаго трафея: шкадуе жывёлу. А тут, у пойме рэчкі Лань, – рай для рознага звера і птушак.

Сярод пажухлай мінулагодняй травы і чароту, дзе бялелі плямы снегу, Міхась убачыў на купіне маленькі камячок карычневага колеру з белаватым хвосцікам. На лапках – кіпцюры. Міхась асцярожна паклаў яго ў кішэню, выбраўся з балота на дамбу.

Жонка Міхася Вера расхвалялася, убачыўшы звярка.

– Ён жа загіне без маці! Навошта ты яго браў? – накінулася на мужа.

– Падумаў, што ён застаўся сіратой і прападзе сярод балота, – апраўдваўся Міхась.

Усе губляліся ў здагадках: што ж гэта за звярок? А ён рос, як кажуць, не па днях, а па гадзінах. Калі падрас, пачалі даваць малачко з бутэлечкі.

Ласкавы звярок, якога назвалі Рыжык, аказаўся лісянём. Калі Рыжык прыблягаў міма куратніка, куры пужаліся, кудахталі. А ліс нібы разумеў, што чапаць гаспадарскіх курэй нельга.

Міхась часта браў яго на паляванне. Рыжык прыблягаў на свіст гаспадара, лашчыўся, як сабака. Міхась быў упэўнены, што ліс не ўцячэ. Але аднойчы, колькі чалавек ні свістаў, колькі ні зваў, ліс не прыбег.

Міхась і Вера вельмі перажывалі, каб яго хто не застрэліў.

Мінулі дні, тыдні, месяцы.

Аднойчы з’явіўся прыгожы ліс і паклаў да ног гаспадара падарунак – мышку. Міхась радасна смяўся. Рыжык скакаў, як сабака, лашчыўся, скуголіў, быццам прасіў прабачэння. Потым адбегся, доўга глядзеў у бок былога гаспадара і знік у кустах.

Міхась і Вера сумавалі, але і радаваліся за свайго выхаванца: значыць, прыжылося лісяня ў роднай прыродзе. (252 словы)

Каб ведаць...

У заапарку вясковец Міхась не быў ні разу, таму ўсё яго ўражвала: і вярблюд, і вінтарогі казёл, і цар звяроў – паважны леў, што горда трымаў сваю грывастую галаву, і вялікасная тыгрыца, ад якой нельга было адвесці вачэй...

Але яго чамусьці зноў цягнула да грыфа. Вялікая чорная птушка сядзела на зямлі, распластаўшы свае агромністыя крылы, і сумна пазірала навокал. “І што гэта за жыццё ў птушкі такое? – абураўся ў думках Міхась. – Не жыццё, а турма!” Хадзіў па заапарку, а думкі не адставалі: “А што, калі ўзяць ды выпусціць бедака на волю? Хоць палётае, жыццё ўбачыць”.

Хуценька збегаў да машыны, каб узяць кусачкі, і выказаў у сетцы круг. Агледзеўся: нікога побач не было.

“Ляці, птах! Жыві на волі”, – Міхась махнуў грыфу рукой на развітанне. Але, ступіўшы колькі крокаў, не вытрымаў і азірнуўся: чорны грыф паволі падыходзіў да адтуліны ў сетцы.

А раніцай Міхась зноў быў у заапарку.

Здалёку не паверыў сваім вачам: па клетцы няспешна прахаджваўся грыф. “Што ж ты, птах, не ўцёк? Чаму не паляцеў? Няўжо табе воля не мілая?” – у думках пытаўся ў грыфа Міхась і нічога не мог зразумець.

Ды і як было Міхасю зразумець гэту птушку, калі ён нічога пра яе не ведаў. Не ведаў, што лёс чорнага грыфа быў незайздросны. Што ў заапарк ён трапіў з цырка, дзе жыў у вельмі цеснай клетцы і таму нават не ўмеў лётаць. Не ведаў, што, калі грыфа пасялілі адразу ў вялікі вальер, яму было там няўтульна. Шмат чаго не ведаў пра грыфа Міхась. (245 слоў)

Ісці ў разведку

Пайшлі раз Сярожка з Косцікам у лес па ландышы, дзеду на лекі ад сэрца.

Усталі раненька, узялі па кавалку хлеба з маслам. На шашы прагаласавалі, і шафёр узяў іх у кабінку.

Вось і лес. Пад нагамі шмат розных кветак, а ландышаў няма. Давялося хлопчыкам ісці ў глыб лесу. А там між зялёных лісткаў, што раслі з самай зямлі, на тоненькіх высокіх сцяблінках віселі, нібы завушніцы, белыя званочки.

Многа кветак хлопцы не рвалі, толькі каб хапіла дзеду на лекі. Паклалі ландышы ў мяшэчак і пачалі шукаць дарогу назад. Косцік, як заўсёды, спяшаецца. Зачапіўся за сук і – бразь! Паляцеў з усяго размаху. Падбег Сярожа, устаць дапамагае, а Косцік на нагу стаць не можа. Узяў Сярожа яго на плечы і панёс.

Цяжка яму, ледзь дышае, але ж не кінеш сябра ў лесе, не пабяжыш адзін дадому. А тым часам і цямнець пачало. Селі хлопчыкі на зямлю, думаюць, што ім рабіць. Сабраліся ўжо ў лесе начаваць, дасталі хлеб з маслам. І раптам выходзіць да іх ляснік. Расказалі яму хлопчыкі пра сваю бяду.

Узяў ляснік Косціка на рукі і панёс. Але зусім не ў той бок, куды нёс яго Сярожа. Неўзабаве выбраліся на шашу. Спыніў ляснік машыну, папрасіў шафёра, каб завёз хлопчыкаў дадому.

Назаўтра Сярожа пайшоў адведаць Косціка. А той сядзіць на ложку, нага ў гіпсе. Ubачыў дзед Сярожу, усміхнуўся:

– Дзякуй за ландышы. З табой можна хадзіць у разведку. Гэта на вайне так казалі. Пра чалавека, які сябра ў бядзе не пакіне. (240 слоў)

Каб мама ўсміхалася

Алесеў брат Мікола служыць у арміі. Сумна Алесю без брата, асабліва цяпер, зімой. Раней ён з Міколам хадзіў рыбу з-пад лёду лавіць, а сёлета мама не пускае аднаго на рэчку.

Сеў Алесь за стол, вырваў са сшытка аркуш паперы і вялікімі літарамі вывеў: “Дарагі брат Мікола! Калі прыедзеш на пабыўку? Вельмі чакаю цябе”.

Мінуў тыдзень, другі, і вось прыйшоў адказ.

“Дарагі Алесік! Ці хутка, пытаешся, на пабыўку прыеду? Гэта і ад цябе залежыць. Трэба, каб наша мама часцей усміхалася. Яе ўсмешка мне служыць дапамога. Так служыць, каб камандзіры хвалілі. Пастарайся, Алесь, каб мама часцей усміхалася. Тады і на пабыўку я хутчэй прыеду...”

Прачытаў Алесь пісьмо, задумаўся: праўда, рэдка мама ўсміхаецца. Прыйдзе вечарам стомленая. Потым у яго, Алесеў, дзённік гляне, спахмурнее: “Зноў па матэматыцы тройку прынёс. Будзем разам задачы рашаць”.

А раней мама штодзень усміхалася. Пакуль з работы вернецца, Мікола і ў печцы прапаліць, і бульбы наабірае, і ў хаце прыбярэ. А цяпер усё адна робіць. Цяжка ёй!

Апрануўся Алесь, прынёс з дрывоў дроў, запаліў печку і пачаў задачы рашаць.

Вярнулася мама з работы, а ў хаце цёпла, утульна. Усміхнулася сыну, пахваліла.

Нарэшце скончылася зіма. Аднаго разу ўскапалі Алесь з мамай градку каля хаты, вяргіні пасадзілі. На лаўку прыселі, адпачываюць. Глянуў Алесь на вуліцу і вачам не паверыў: скіроўвае да іх салдат, высокі, прыгожы, са значком на грудзях.

Алесь маму апярэдзіў, прыціснуўся да брата, сказаў:

— Я ведаў, што ты хутка прыедзеш на пабыўку. Цяпер мама кожны дзень усміхаецца. (240 слоў)

На дачы

Шмат клопатаў у Арцёмкі на дачы. Найперш – назіраць за бусламі. Адразу за агароджай на дрэве зроблена буслянка. Зранку і да позняга вечара тут кіпіць работа. Калі Арцёмка прыязджае на канікулы, у гняздзе ўжо з’яўляецца двое, а то і трое маладых буслянят. Пацешна глядзець, як яны вучацца лётаць: стануць на край буслянкі і доўга не адважваюцца скокнуць уніз. Але бацькі ім строга выгаворваюць за нерашучасць, незадаволеная клякочуць, а калі і гэта не дапамагае, то проста выпіхваюць іх з гнязда. Арцёмка бачыў гэта на ўласныя вочы. Падаючы, маладыя буслікі пачынаюць сутаргава махаць крыламі, спыняюць падзенне і нават крыху набіраюць вышыню. Але далёка ляцець яшчэ баяцца: зрабіўшы круг, вяртаюцца ў гняздо. А праз нейкі час урок гэты паўтараецца. І з кожным днём палёт маладых буслоў становіцца ўсё больш упэўненым.

Летась тут ледзьве не здарылася бяда. Раніцаю, як звычайна, Арцёмка прыбег у альтанку, каб паназіраць за бусламі. Але ў той дзень яны паводзілі сябе неяк нязвыкла, кружылі вакол дрэва, то апускаючыся амаль да самай зямлі, то зноў набіраючы вышыню, і ўвесь час трывожна клекаталі. Падышоўшы бліжэй, Арцёмка ўбачыў, што ў траве пад дрэвам бездапаможна трапечацца малое бусляня. Напэўна, неасцярожна крутнулася і выпала з гнязда.

Арцёмка паклікаў дзеда. Удваіх яны ўважліва агледзелі перапалоханае, насцярожанае бусляня. На шчасце, ні крылцы, ні лапкі ў яго не былі пашкоджаны. Аднак самастойна вярнуцца ў гняздо птушаня не магло: яно ці то балюча ўдарылася, ці яшчэ не хапала сілы.

Дзеду з Арцёмкам самім рады даць не ўдалося. Залезці на высокае дрэва яны не змаглі, а такой лесвіцы, каб яна дастала аж да буслянкі, у іх не было. Тады дзядуля пазваніў мясцовым ратавальнікам. Тыя прыехалі на машыне з кранам і за некалькі хвілін даставілі няўдачлівую малечу ў гняздо. (279 слоў)

Шэрая шыйка

Увесь дзень ішоў густы, як мука, снег. Андрэй сядзеў на дачы і глядзеў, як прыліпаюць да шыб зорачкі-сняжынкi. Яны ператвараліся ў празрыстыя кропелькі, злучаліся адна з адной і спаўзалі па акне танюсенькімі струменьчыкамі.

Нечакана ў акно моцна стукнулася галка і імгненна знікла з вачэй. Андрэй хуценька падняўся, выйшаў на двор. Галка, адкінуўшы галоўку, ляжала пад акном на снезе. Яна глядзела на чалавека вочкамі-гарошынкамі і час ад часу трапятала ножкай, з кіпцікаў якой сачыліся кропелькі крыві.

Андрэй ступіў да птушкі, але яна нават не варухнулася. Асцярожна, каб не патрывожыць хворую ножку птушкі, хлопец падняў галку са снегу і прынёс у пакой. Там прамыў кіпцікі лёгкім растварам ёду і забінтаваў ножку. Потым парэзаў на маленькія кавалачкі мяса, паклаў іх у сподачак і пачаў карміць галку. Але Шэрая шыйка (так Андрэй назваў сваю новую знаёмую) на сподачак з мясам нават не глянула. Тады Андрэй адзін кавалачак мяса паклаў у птушыную дзюбку, але нічога не атрымалася. Хлопец пакінуў хворую птушку на крэсле, паглядзіў яе па галоўцы, сподачак паставіў побач, а сам на двор падаўся.

Пакуль склаў дровы, пачало шарэць. Андрэй вярнуўся ў пакой, запаліў святло. Глянуў на крэсла, куды паклаў Шэрую шыйку, і заўсміхаўся. Галка вочкі-гарошынкi заплюшчыла, спіць, а ў сподачку няма ніводнага кавалачка мяса.

Калі скончылася мяса, Андрэй карміў Шэрую шыйку хлебам. Апетыт у птушкі быў такі, што пазайздросціць можна.

Праз месяц ножка ў Шэрай шыйкі паправілася. А яшчэ праз нейкі час, калі шчодро засвяціла сонейка і заплакалі ледзяшы, галка занепакоілася, пачала стукацца ў шыбу. “Свой час – ягадзе, свой час – баравічку. Вось гэты самы час і Шэрай шыйцы наступіў, – падумаў Андрэй. – У канцы красавіка галкі ўжо яечкі пачынаюць несці”.

Хлопец адчыніў фортку і выпусціў птушку на волю. (276 слоў)

Маленькі вырай

Жэня ішоў па лесе з трапяткім хваляваннем і ў думках падыходзіў ужо да высокага трухлявага пня, зламанага бурай, аглядаў яго, абмацваў, як некалі ў маленстве.

Калісьці хлопец змайстраваў у гэтым пні ладнае дупло, кожную вясну старанна падпраўляў яго, і аднойчы там пасялілася маленькая сінічка. Калі Жэня падыходзіў да пня з дуплом і зазіраў у дзірачку, на яго, сцяўшыся і прытаіўшыся, паглядала прыжмураным вокам маленькае жывое шчасце. Асцярожная сінічка выпырхвала з дупла толькі тады, калі хлопец крыху адыходзіў, і залівалася такім звонкім шчабятаннем, нібы другі раз на свет нарадзілася. З таго дупла, як з чароўнага рукава, у адзін прыгожы дзень Жэня выпускаў на волю шаснаццаць маладзенькіх птушчак. Былі гады, што і па два разы рабіў ён гэты свой маленькі вырай.

Неяк халодным, наскрозь прамжэлым днём Жэню штосьці павяло ў лес. Хлопец падышоў да дупла – і нібы хто нядобры знячэўку хвастануў нечым па твары. Параскіданыя, у мокрым крапіўніку жаласна і квола ціўкалі зусім яшчэ голыя і няўключныя птушаняты.

“Хто ж павыкідваў іх?” – ашаломлена думаў Жэня.

А дупло было цэлае! Хлопец адарваў ад яго прыстаўлены кавалак кары. З гнязда на яго глядзела незнаёмая птушка з чырвоным ротам. Гэты рот быў такі вялізны, нібы збіраўся праглынуць чалавека. Жэня выграб тую птушку з чырвоным ротам у крапіву, а маленькіх голых птушанят, пазбіраўшы, пасадзіў назад у гняздо.

Тым летам таксама быў прыгожы сонечны дзень, і Жэня рабіў свой чарговы маленькі вырай. А зязюля пасля таго ні разу ўжо не прыносіла ў Жэнева дупло сваіх нахабных падкідышаў. (242 словы)

Падарунак

Вавёрачку прынёс з лесу Іванаў бацька. Ён раскажаў, як лесарубы павалілі тоўстую асіну і раптам пачулі глухі галасок, што ішоў з дрэва. Расшырылі сякерай вузкае дупло і дасталі адтуль маленькае шэра-карычневае стварэнне з круглымі, як зярняты, вочкамі і закручаным хвосцікам.

Вавёрачка адразу ж стала свойскай: яна лёгка ішла на рукі, брала з далоні семкі, арэшкі, хлеб. Іван часта браў вавёрачку ў школу, і яна ціха сядзела ў кішэні яго пінжака, высунуўшы чорны носік, ці спала там у цяпле.

За лета вавёрачка вырасла, поўсць яе распушылася, стала бура-серабрыстая, бліскачая. А хвост нібы ўтульны шалік: лягла і накрылася.

Пад Іванавым акном расла разгалістая яблыня. Іван расчыняў акно, і вавёрачка лёгка пераскоквала з падаконніка на галінку, з галінкі – у яблыневы сад. Але варта было хлопчыку ціхенька пасвістаць – і яна зноў прыбегала да акна.

З часам вавёрачка пачала хавацца. Ніхто не ведаў яе схованкі. Абшукалі ўвесь дом, але не знайшлі яе.

Аднойчы маці Івана ўбачыла ў садзе ўжо дзвюх вавёрачак. Яны гулялі, спрытна скакалі адна за адной, весяліліся. А праз дзень вавёрачка дамоў не вярнулася. Іван пагараваў некалькі дзён і змірыўся.

Надышлі халады, і трэба было цёпла апрацаваць. Іван успомніў пра новае зімовае паліто, што вісела за печчу. Сунуў руку ў рукаў, а адтуль, як з мяшэчка, пасыпаліся арэхі, цукеркі, сухарыкі.

– Гэта вавёрачка зрабіла мне падарунак! – усклікнуў хлопчык.

Надзеў Іван паліто, павярнуўся перад маці. На спіне ў паліто была прагрызена дзірка велічынёю з яблык. А ў рукаве ляжалі вата, саломінкі, ніткі – сапраўднае ўтульнае гняздзечка. Дык вось куды хавалася вавёрачка! (245 слоў)

Ластаўкі бабулі Паўліны

Бабуля Паўліна адчыніла веснічкі на вуліцу і нібы спатыкнулася, пачуўшы тоненькі птушыны галасок. Ён быў ціхі і жаласны, быццам птушанё баялася, каб яго не пачуў сабака ці кот. Галасок ішоў аднекуль знізу, і бабуля Паўліна кінула вокам кругом, перш чым ступіць наперад.

Зямля ля варот была чыстая, кожны каменьчык добра бачны здалёк. Бабуля Паўліна адышла далей ад веснічак, уважліва правяраючы ўсё кругом: зямлю, плот, вароты. І тут вочы яе спыніліся на веснічках, што віселі на тоўстых металічных трубах, нічым не закрытых зверху. Бабуля прытуліла вуха да трубы і пачула не то піск, не то ціхае ціўканне. Відаць, птушанё правалілася ў трубу, само выбрацца не можа, кліча каго-небудзь.

Бабуля Паўліна прынесла табурэтку, асцярожна ўзлезла на яе. Закасаўшы рукаў кофты, паспрабавала дастаць няшчаснае птушанё, але нічога не атрымалася: труба была вельмі глыбокая.

І тут бабуля Паўліна ўбачыла, што над ёй з трывожным крыкам носяцца ластаўкі. Старая вырашыла паназіраць за імі. Адна з ластавак раптам села на беражок трубы. У дзюбе ў яе былі чарвячкі. Ластаўка трошкі пасядзела, потым склала крылле і шуснула ўсярэдзіну. Праз хвіліну птушка вылецела адтуль, а на беражок села другая ластаўка з чарвячкамі ў дзюбе.

Стала зразумела, што птушаняты сядзелі ў гняздзечку, звітым у трубе. З таго дня, ідучы на вуліцу, бабуля Паўліна кожны раз прытуляла вуха да трубы, каб паслухаць галасы ластавянят.

Але аднойчы старая не пачула птушынага ціўкання і перапужалася. Прыслухалася: ціўкаюць, толькі не ў трубе. Бабуля Паўліна падняла галаву. На доўгіх правадах, што беглі ад слупа да слупа, сядзела жаўтаротая сямейка ластавак і перагаворвалася. (251 слова)

Каштан

Лепшае імя яму нельга было прыдумаць. Ад высока ўскінутай галавы да круглых чорных капытоў ён быў нібы абліты цёмна-карычневай фарбай. Толькі на гладкім роўным ілбе акуратным ромбікам свяцілася белая метка, а на пярэдняй левай назе была белая палоска, быццам нехта далікатна абвязаў нагу хусцінкай. Сапраўдны Каштан. Так яго і назваў дзядзька Міша.

Аднойчы Толік спяшаўся на аўтобус. Выйшаў на пясчаную дарогу і раптам пачуў наперадзе хрыпенне. У канаве ля дарогі Толік убачыў задраныя ўгору конскія ногі, якія малацілі паветра. Гэта быў Каштан. Конь ляжаў на спіне, а яго шыю пераціскаў жалезны ланцуг, які губляўся недзе ў траве. Каштан раскачваўся, каб перавярнуцца і стаць на ногі, але зрабіць гэтага не мог. Чым болей ён раскачваўся, тым болей заціскалася пятля на яго шыі.

Толік зразумеў, што адбылося. У нізіне заўсёды была сакаўная трава, і дзядзька Міша любіў навязваць тут Каштана. Прывядзе, уваб'е ў зямлю металічны штыр, якім заканчваўся ланцуг, і пойдзе. А Каштан гуляе сабе, колькі дазваляе ланцуг. Сёння дзядзька забіў штыр блізка ад дарогі. Каштан скуб траву, выйшаў на дарогу і захацеў пакачацца на пясочку, пачысціць скуру. Але каню не пашанцавала: ён лёг каля краю дарогі і скаціўся з адхону. І вось б'е нагамі паветра, хрыпіць, задыхаецца.

Толік паспрабаваў выцягнуць доўгі штыр з зямлі, але не змог. Тады знайшоў вялікі камень і толькі ім расхістаў, а потым дастаў штыр. Ланцуг аслаб, і Каштан рыўком перавярнуўся на живот, устаў на заднія, потым на пярэднія ногі. Узняўся на дарожку, скалануўся ўсёй скурай. Відаць, ён усё яшчэ не верыў, што выбавіўся з пасткі, у якую сам сябе загнаў.

З таго часу Каштан кожны раз, як убачыць Толіка, спяшаецца насустрач. А то прыйдзе да двара, пакладзе галаву на вароты і чакае. Толік частуе Каштана хлебам. Конь мокрымі губамі бярэ з яго рук лусту за лустай і ківае галавой. Напэўна, дзякуе. (296 слоў)

Свет не без добрых людзей

Звычайна, калі ў Васіля быў дрэнны настрой, яму чамусьці ўспаміналася дзяцінства. Успаміналася цёплае лета. Падворак, на якім пахла смалой і трэскамі, зялёная траўка і гусі. Вялікі шэры гусак выцягвае доўгую шыю, каб ушчыкнуць яго. Васіль палохаецца, заве маці. Загнаўшы гусей за шашу, яны з маці заўважаюць каля аўтобусага прыпынку згорбленага старога дзядка.

– Адкуль вы будзеце, дзядзька? – спыняецца побач маці.

– Здалёку, мая дачушка. Аж з Убалацця. Чакаю, чакаю аўтобуса да гарадка, а яго ўсё няма.

– Ён цяпер будзе толькі заўтра вечарам. Хадземце, у нас пераначуеце, а заўтра паедзеце ў гарадок, – прапанавала маці.

Дзядок расчуліўся і часта заміргаў вачамі:

– А мая ж ты дачушка! Няёмка мне, але свет не без добрых людзей.

Дзядок начаваў у іх, вячэраў разам з усімі. Чамусьці бацька, які звычайна хутка еў, на гэты раз доўга сядзеў за сталом, размаўляў з дзядулем.

Тады гэты выраз “свет не без добрых людзей” Васілю быў незразумелым, але запаў у памяць, не сцёрся. Пазней ён зразумеў глыбокі сэнс слоў старога чалавека. Не толькі таму багата на свеце добрых людзей, што нехта дзеліцца з кімсьці апошнім кавалкам хлеба, падтрымлівае ў цяжкую хвіліну. А яшчэ і таму, што большасць людзей жыве сумленна, верыць іншым, можа распазнаць фальш і падман. А добры свет, напэўна, і складаецца з мільёнаў зярнятак дабрыні і чалавечнасці. Адно да аднаго – вось аснова жыцця наогул.

Дзядуля той назаўтра паехаў. А Васілю неяк падсвядома было добра і радасна за маці і бацьку, і на гусей ён болей не крыўдаваў. (242 словы)

Выратаванне ластаўкі

Была нядзеля. Вырасылі дзед з Арцёмкам паехаць да возера.

Пад'язджаючы да азярца, Арцёмка і дзядуля яшчэ здалёк убачылі, што там адбывалася нешта незвычайнае. Вялікая чарада ластавак кружыла на адным месцы і шумна, трывожна крычала.

Аказалася, птушкі кружылі не над вадаёмам, а над вялікай чорнай лужынай смалы. Бедная птушка завязла кіпцікамі ў смале, біла адчайна крыламі, стараючыся вырвацца з гібельнага палону, але гэта ёй не ўдавалася.

На шчасце, паблізу ляжала шырокая дошка. Дзед Жэня падняў яе і адным канцом паклаў на смаляную лужыну, бліжэй да птушкі. Хуценька, пакуль дошку не засмактала, падышоў да ластаўкі і асцярожна, каб не пашкодзіць лапкі, вызваліў яе са смалы. Худзенькае цельца птушкі дробна дрыжэла ад перажытага страху.

Ластаўка ў цёплых дзядулевых далонях паціху супакойвалася. Але ж адпускаць яе пакуль нельга: на лапках наліплі камякі смалы.

Пачалі выціраць смалу сурвэткай. Ластаўка зноў устрывожылася, затузалася: відаць, ёй было балюча. Тады дзед Жэня і Арцёмка сталі сваім дыханнем грэць смалу, каб яна лягчэй выціралася з лапак. І гэта ім, здаецца, удалося, бо птушка зноў супакоілася.

— Ну вось і ўсё, — з палёгкай сказаў дзядуля, прыдзірліва аглядаючы сцішаную ластаўку. — Канечне, добра было б яе лапкі прамыць яшчэ бензінам, але, думаю, рэшткі гэтай смалы не будуць перашкодай.

Дзед Жэня выцягнуў руку перад сабою і раскрыў далонь:

— Ну што, гаротніца, ляці!

Ластаўка нейкае імгненне яшчэ пасядзела на далоні, нібы не верачы сваёй волі, а потым узмахнула крыламі і рэзка набрала вышыню.

Чарада птушак, якія ўвесь гэты час устрывожана кружылі над імі, радасна кінулася следам за выратаванай ластаўкай. (246 слоў)

Паядынак

Нідзе так звонка не чуваць спеў жаваранка, як у чыстым полі. З высокага неба падае, льецца птушыны спеў, нібы мноства срэбных званочкаў узняло сонца аж пад самыя воблакі. Стаіш і чуеш, як пранікае птушыная песня ў сэрца, напаўняе яго радасцю.

Аднойчы ў поўдзень Васіль стаяў на ўзгорку і глядзеў у неба, шукаючы ў блакітнай вышыні таго, хто заліваўся песняй. Ён глядзеў угару, але ў залатым паднябессі заўважыў не жаваранка, а каршуна. Каршун лунаў высока-высока, нібы глядзеў адтуль на яго. Хлопчык зацікавіўся: каго ж ён высочвае, куды кінецца? Васіль спачатку і не прыкмеціў, як ад самай зямлі з песняй пачаў узнімацца яго жаваранак. Срэбны званочак падымаў сваю песню ўсё вышэй і вышэй. Каршун застыў на месцы. Заўважыўшы, што драпежнік не кранаецца, Васіль насцярожыўся. Няўжо ён цэліцца на жаваранка? Хлопчык глядзеў, затаіўшы дыханне.

І хоць адлегласць была яшчэ вялікая, драпежнік не вытрымаў, кінуўся ўніз. Ён, як маланка, рассек паветра. Потым імклівы палёт пераламаўся. Драпежнік кінуўся ўбок. Вось ён амаль прыпаў да зямлі. Раптам над зямлёю палёт яго выраўняўся. Хлопчык аслупянеў, бо каршун ляцеў прама на яго.

І толькі калі драпежнік быў ужо зусім непадалёку, Васілёк убачыў, як спераду ў яго ляціць, кідаецца ў бакі шэры камячок. Ён аж уздрыгнуў, калі жаваранак шмыгнуў яму пад вопратку.

Так хутка, смела і даверліва знайшла сабе птушка схованку! Хлопчык спачатку нават не мог зразумець, як гэта здарылася, і міжволі замахнуўся на драпежніка пугай. Ён і цяпер яшчэ бачыць лютыя каршуновы вочы, разяўленую дзюбу і растапыраныя кіпцюры і тое, як драпежнік неахвотна ўздываўся ўгору!

А хлопчык стаяў радасны, узнагароджаны птушыным даверам. (255 слоў)

Выратаваны чмель

Пасля школы Янка вяртаўся з горада дадому, у сваю вёсачку, што была за лесам.

Быў сонечны вясновы дзень. Слухаючы птушак і любуючыся на жоўтыя агеньчыкі красак, ён непрыкметна наблізіўся да лесу і зайшоў пад зялёныя сасновыя шаты. Злева ад дарогі адкрылася вялікая паляна. У гэтым утульным лясным куточку амаль па-летняму грэла сонца, і хлопчык прыпыніўся. Тут панавала цішыня. Янку знячэўку выразна пачулася неспакойнае і непарыўнае гудзенне нейкага насякомага. Хлопчык прыгнуўся да зямлі і ў леташняй сухой траве пабачыў такое дзіва: вялікі бухматы чмель ніяк не можа ўзляцець, бо на спіне ў яго, на адным крылцы, сядзіць мурашка, і чмель, хочучы ўзляцець, адно бяжыць па зямлі з такім жаласлівым гудзеннем, што нельга яму не паспачуваць.

Хлопчык падняў з зямлі ссохлую галінку і нахіліўся над чмялём, каб скінуць з яго пякучую мурашку. Але доўга не ўдавалася вызваліць крылатае насякомае ад бяскрылага, бо чмель не спыняўся, а ўсё бег і бег. Не ведаючы, як пазбавіцца ад ліха, чмель за лічаных хвіліны перабег дарогу і накіраваўся на паляну насустрач сонцу. І толькі на паляне, ужо крокаў за пяць ад дарогі, хлопчык злаўчыўся і скінуў галінкай мурашку з крыльца чмяля.

Вызвалены чмель імгненна ўзляцеў у паветра і паляцеў у сонечны бок паляны.

Янка не мог здагадацца, што ж здарылася з чмялём: як мурашка апынулася ў яго на спіне? Пасля вярнуўся на дарогу, паглядзеў на лес. Тут, ля дарогі, побач з хвоямі, стаяла вярбіна, уся ў жоўценькіх пухнатых коціках, на якіх пчолы збіралі нектар. А па ствале, па галінках і коціках вярбы бегалі мурашкі. Хлопчык здагадаўся, што і той чмель прылятаў на гэту вярбу, збіраў нектар, але, захоплены такім заняткам, не заўважыў, як з вярбовага коціка на яго перапаўзла маленькая драпежніца і ўпілася ў яго тонкае і празрыстае крылца... Хлопчык быў рады, што дапамог чмялю. (291 слова)

Зайка-плывец

Бацька з сямігадовым сынам ішлі сцежкай да Буга. Раптам побач, збоку ад іх, пачуўся лёгкі тупат. Першым павярнуўся хлопчык.

– Заяц! Заяц! – крыкнуў ён і паказаў рукою. Сапраўды, невядома адкуль выскачыў на сцежку заяц. Заўважылі яго і іншыя дзеці, з крыкамі і галёканнем бегучы да нас. Тым часам заяка пасля імгненнай замінікі кінуўся да ракі. Іншыя кірункі яму, відаць, не спадабаліся: справа і злева былі людзі. Здавалася, што заяц рачным берагам скіруе на прастор. Але ў галаве шэрага выспеў іншы, больш рашучы і рызыкаўны намер – ён скочыў у раку.

І малыя, і дзеці адразу захваляваліся, загаманілі, перажываючы, што заяц вось-вось патоне. Але над вадой тырчала маленькая галава з вялізнымі, закінутымі назад вушамі. Плысці смельчаку было цяжка: там, дзе Мухавец зліваецца з Бугам, вада даволі хуткая. І як ні стараўся звярок, яго ўвесь час адносіла ўбок. А калі ён наблізіўся да заповітнага берага, адбылася такая нечаканасць: на тым беразе, пад навіссю густога вербалозу, яго, адважнага плыўца, чакаў пагранічнік, які сышоў з моста да вады.

Павярнуць назад заяка не асмеліўся, відаць, разумеючы, што не хопіць ужо сілы. Ды і як яму ведаць, ці не чакае яго і на другім беразе тое самае. Звярок спрабаваў скіраваць направа, налева, але, знясілены, трапіў урэшце ў рукі пагранічніка.

Салдат узяў зайца за вушы і панёс паказаць сваім паплечнікам, вайскоўцам. Людзі на другім беразе, якія чакалі, чым жа гэта прыгода скончыцца, захваляваліся, перажываючы за лёс зайкі.

Аднак пагранічнік, пажартаваўшы з саслужыўцамі, паставіў зайца на зямлю і, прытрымліваючы за вушы, пагладзіў яго, а потым адпусціў на волю.

Натоўп з палёгкай уздыхнуў. А заяц ад радасці, што за свае дзівацтвы не паплаціўся жыццём, хутка знік за кустамі вербалозу. (266 слоў)

Буся

Юлька знайшла бусляня ў траве ў суседнім двары. Хоць было яно добра аперанае, але не магло яшчэ стаяць на цыбатых нагах, падала то на адзін, то на другі бок.

Дзяўчынка сядзела на падлозе, гладзіла мокрыя птушыныя пёры і радавалася: такога ў яе жыцці яшчэ не было! Некалі, праўда, дзядзька Арсен даў патрымаць дзікае качаня, аднойчы злавіла на гарышчы галубку, а вось каб бусел!

Апоўдні, пачуўшы пра навіну, у хату зайшоў дзед Нупрэй. Моўчкі кінуў галавою, прысеў на лаву і стаў расказваць пра тое, што буслы могуць скінуць з гнязда птушанят, калі чакаецца сухмень.

Юлька прапанавала падсадзіць бусляня ў буслянку. Аднак дзед Нупрэй папярэдзіў, што дарослыя птушкі могуць яго задзяўбаць. Стары параіў самім выхадзіць бусляня, карміць яго бульбай, рыбай.

Задаволеная Юлька адгарадзіла для бусляняці закуточак. Хутка ўся вёска ведала пра Юльчыну радасць. Вярнуўшыся з поля, маці ўбачыла поўную хату дзяцей. Пасярод кухні стаяла міска з рыбай, а Буся, абсохлы і папрыгажэлы, цікаўна паглядаў на малых.

Праз тыдзень Буся зусім прызвычаўся да новага жыцця, пасябраваў не толькі з Юлькай, але і з катом Мікітам. І Юлька ўсё часцей выводзіла бусляня за вароты. Яны звычайна ішлі спачатку на прычал, дзе ў рыбацкіх лодках можна было знайсці якую-небудзь спажыву. Буся няўклудна бегаў за Юлькаю, смешна дапамагаючы крыламі.

Аднойчы ён не разлічыў, разбегся мацней, чым звычайна, і праляцеў ажно да самага ўзлеска.

А той дзень Юлька ніяк не магла забыць. Буся хадзіў па траве і збіраў цвыркуноў, а Юлька рвала шчаўе. Раптам яна пачула вясёлы бусліны клёкат. Падумала спачатку, што

гэта Буся, але, азірнуўшыся, убачыла: высока ў небе кружылі Нупрэевы буслы, а бусліха стаяла ў гняздзе і клекатала на ўсю ваколіцу.

Буся не вытрымаў, неяк таропка разбегся і нечакана падняўся на пругкае крыло. Зрабіў над выганам круг і ўзяў кірунак да Нупрэевай хаты. Юлька бачыла, як ён там, у небе, далучыўся да сваіх, згубіўся ў тым гурце, і праз хвіліну ўжо не разабраць было, каторы з іх Буся.

Юлька да самага вечара прасядзела на выгане, чакаючы, што Буся вернецца. Але ён не вярнуўся. І Юльцы было радасна і тужліва. (335 слоў)

Дапамаглі

Сябры Міця і Валерка выйшлі з вагона, перайшлі чыгуначныя пуці і амаль адразу ж апынуліся ў лесе. Мясціны гэтыя былі добра знаёмы і Міцю, і Валерку. Разам з бацькамі яны часта прыязджалі сюды ў грыбы і ягады.

Мінуўшы лагчынку, дзе моцна пахла ігліцай, мохам і грыбамі, сябры выйшлі на вялікую прагаліну, парослую светла-зялёным чарнічнікам. На ягадніках карміліся чародкі драздоў. Спелыя ягады тут былі абабраныя, заставаліся толькі дробныя і зялёныя. На вышэйшых мясцінах трапляліся цэлыя вывадкі жоўтых лісічак. Неўзабаве вёдры ў хлопцаў былі напоўнены імі амаль напалавіну. Больш лісічак сябры не бралі. А можа, баравікі трапяцца!

Трэск сухога галля прымусіў хлопчыкаў прыслухацца. Зусім блізка пачуўся тупат, і з кустоў выйшла ласіха. Валерка хацеў нешта крыкнуць, але ад страху страціў голас.

Ласіха стаяла як укопаная. Яна часта дыхала, запалыя бакі яе хадзілі хадунцом.

— Не бойся,— Міця паклаў руку Валерку на плячо.— Ласі на людзей не нападаюць.

Хлапчукі саступілі лясному жыхару дарогу і падаліся ўправа. Але не паспелі яны зрабіць і двух дзясяткаў крокаў, як ззаду зноў пачуўся тупат. Ласіха забегла ім наперад. На гэты раз хлапчукі здагадаліся, што ў ласіхі здарылася нейкая бяда і яна просіць у іх дапамогі. Міця зрабіў да яе крок, і яна тут жа павярнула назад, пайшла ў драбналесце на высечках. Міця і Валерка рушылі следам. Так яны ішлі за ёю хвілін дзесяць. Нарэшце ласіха спынілася. Проста перад ёю, у глыбокай яме, зарослай дробнымі кустамі і ягаднікам, хлапчукі ўбачылі маленькае мышастае ласяня. Яно тапталася на цыбатых ножках, спрабавала выбрацца, але гэта яму ніяк не ўдавалася.

Міця з Валеркам моўчкі пераглянуліся, паставілі вёдры на зямлю і ў момант скаціліся ў яму. Ласяня глядзела на дзяцей даверліва і нібы дапытліва.

Ласіха ўвесь гэты час неспакойна тапталася каля ямы і не зводзіла вачэй з хлапчукоў і малога.

Міця і Валерка дружна падхапілі ласяня. Яно ўсё задрыжала, потым пачало часта перабіраць нагамі, чапляючыся вострымі капыцікамі за край ямы. Яшчэ намаганне – і ласяня было наверху.

Калі хлапчукі вылезлі з ямы, ласіха з ласянём адышліся ўжо далёка. Маці ішла наперадзе, высока ўзняўшы прыгожую галаву. Ласяня ледзь паспявала за ёю. (336 слоў)

Грышка

Навальніца ўсхадзілася неспадзявана. Захапіўшыся чарніцамі, Дзіма з Колем і не заўважылі, як лес раптам густа пацямнеў, а над галовамі моцна зашумелі елкі і сосны. Грымнуў пярун такім страшэнным выбухам, што, здавалася, над галовамі рассыпаліся тысячы снарадных асколкаў. Хлопцы кінуліся бегчы. Лес стагнаў і трашчаў. Маланкі смалілі амаль неспіхана, а гром зліваўся ў адну суцэльную кананаду. Хутка ён пацішэў, але грымоты яшчэ бушавалі над лесам.

І вось у гэты момант яны пачулі недалёка ад сябе жывы голас. Хлопцы сцішыліся і прыслухаліся. Хутка стала ясна, што выходзіць ён з блізкага маладога зарасніку. Асцярожна расхінуўшы куст, яны ўбачылі птушаня, якое, мабыць, вывалілася ў час навальніцы з гнязда. Было відаць, што правае крыльцо яго зламана.

Пасля доўгіх і розных прапаноў было вырашана аднесці птушаня да Веры Андрэеўны, лагернага ўрача. І хоць Коля лічыў, што Вера Андрэеўна толькі людзей лечыць, а не птушак, яго прапанова была прынята. Нікому з хлопцаў не хацелася пакідаць на пагібель птушаня, якое так бязлітасна пакалечыла навальніца.

Вера Андрэеўна найперш сказала, што хлопцы правільна зрабілі, прынёсшы птушаня ў бальніцу, бо яго сапраўды трэба лячыць. Затым яна выраўняла грачанняці пераламанае крыло, выцерла ранку ёдам і туга перавязала бінтам, загадаўшы сябрам несці хворага на свежае паветра.

Тыдні праз два Вера Андрэеўна зняла бінт, сказаўшы хлопцам, што з птушанём усё ў парадку і яно хутка паляціць.

Грачаня за гэтыя дні падрасло і яшчэ больш пачарнела. Хлопцы, вядома, не шкадавалі яму самых лепшых ласункаў. Пачуўшы голас сваіх прыяцеляў, яно весела на ўвесь лес крычала і жвава лопала крыллем, спрабуючы ўзляцець.

Аднойчы хлопцы прынеслі Грышку, так яны назвалі грачаня, чарговы багаты абед і шклянку свежай вады. Але гняздо, якое змайстравалі самі хлопцы, услаўшы яго мякенькай ватай, было пустым.

Сябры радаваліся і сумавалі. Радаваліся, што іх выхаванец ужо стаў дарослым, самастойным граком, што ён ужо сам здабывае сабе яду, ачышчаючы лясы і сады ад розных шкоднікаў. А сумавалі, бо моцна да яго прывыклі.

Яны доўга і пільна прыглядаліся да шумных мітуслівых гракоў, і ім здавалася, што ў бязладным птушыным крыку яны чуюць і знаёмы голас свайго Грышкі. (331 слова)

Казбек

Усю вясну і лета Алесь працаваў на Каўказе ў даследчай групе. У гаспадара, дзе яны кватаравалі, быў дужа злы сабака. Гаспадар проста не ведаў, як ганарыцца сваім верным служкам.

Неяк пад канец лета група адлучылася на некалькі дзён. А як вярнуліся дамоў, засталі Казбека хворым. Ён моўчкі ляжаў каля будкі і нават не глядзеў на людзей. Гаспадар патлумачыў:

– Сарваўся быў з прывязі мой Казбек, пабег у горы, а там падстрэлілі, відаць, паляўнічыя.

Параненая нага сабакі гнаілася. Алесь апрацаваў рану і завязаў бінтам. Казбек асцярожна падцягваў параненую нагу і скуголіў. Ён раз-пораз тыцкаўся мордай у Алесеву руку, лізаў яе, зазіраў у вочы.

Потым Алесь зрабіў яшчэ перавязку, і праз некалькі дзён Казбек пачаў злёгка наступаць на хворую нагу. Гаспадар радаваўся. Але сабака не выказваў яму ранейшай адданасці. Казбек цяпер трымаўся толькі Алеся.

У выхадныя дні юнак часта хадзіў з Казбекам у горы. Аднаго разу, ідучы дахаты пасля доўгага вандравання, Алесь надумаў пакупацца. Каму даводзілася купацца ў горных рэчках, той ведае, якая халодная ў іх вада. Алесь даплыў да сярэдзіны рэчкі, і тут ногі скруціла сутарга. Людзей паблізу няма, памагчы няма каму. Хлопчык ухапіўся за сваю апошнюю надзею: ён пачаў клікаць Казбека.

Па голасе сабака адчуў небяспеку і з разгону скочыў у ваду. У момант ён апынуўся каля Алеся. Той ўхапіўся за нашыйнік, і Казбек паплыў да берага. На беразе Алесь доўга расціраў ногі, а Казбек бегаў навокал і вішчаў ад радасці.

Пасля гэтага здарэння яны яшчэ больш здружыліся. Гаспадар убачыў, што Казбек любіць Алеся мацней, чым яго, і аддаў сабаку ў падарунак. З той пары яны не расстаюцца. (260 слоў)

Загоеная рана

Рачулка пачыналася з крыніцы ў лесе і заканчвалася лясным возерам. Гэта месца аблюбовалі сабе качкі. Яны сяліліся каля возера ў кустах чародамі.

У тую восеньскую раніцу Васілёк з Алёшам спыніліся тут вудзіць рыбу. Над возерам чародамі праносіліся качкі. Нечакана грымнулі адзін за другім стрэлы. Хлопцы ўбачылі, як качар, што вёў чараду, нахіліўся на бок і пачаў зніжацца над возерам, потым упаў у ваду. “Гэта ж трэба! Важака забілі”, – з абурэннем сказаў Васілёк. “Як жа яны цяпер будуць без правадніка?” – паспачуваў Алёша. Кáчар паспрабаваў узляцець. Ён нават падняўся ў паветра, але зноў упаў у ваду, паплыў да берага і схаваўся ў лазняку.

Насталі замаразкі. Хлопцы часта хадзілі да возера, насілі кáчару ежу. Яны ўважліва аглядалі кусты, але саму птушку ні разу так і не ўбачылі. Адыходзячы з возера, хлопчыкі заўсёды пакідалі на беразе дробную рыбу, хлеб, а калі прыходзілі назаўтра, то ні рыбы, ні хлеба не было.

Мінуў яшчэ тыдзень. У паветры закружыўся снег. Калі хлопцы прыйшлі на возера, то ўбачылі, што з кустоў кáчар пратаптаў на снезе сцежку да вады. Але колькі хлопчыкі ні клікалі падбітага дзікуна, ён не выйшаў да іх. Яны паклалі каля сцежкі кавалкі хлеба. Удзень качар з’ядаў смачны абед, а ўвечары і раніцай плаваў у глыбокай яміне, якая не замярзала ўсю зіму, бо там білі крыніцы. Зімоўшчык прывыкаў да хлопчыкаў і да свайго імя. Калі Васілёк з Алёшам прыходзілі і пачыналі клікаць:

«Максімка!», кáчар па голасе пазнаваў сваіх сяброў і выходзіў з гушчару. Аднак трымаўся на адлегласці.

Блізілася вясна. З кожным днём становілася ўсё цяплей. Птушкі вярталіся да сваіх гнёздаў. Калі паводка спала, хлопчыкі пайшлі на возера, каб пабачыць качара. Каля вады яны гукнулі на ўвесь голас: “Мак-сім-ка!”

З кустоў узнялася невялікая чародка качак. Ад іх аддзяліўся Максімка. Ён зрабіў над возерам некалькі кругоў і сеў на ваду каля берага. Хлопцы ўзрадаваліся. Кáчар выйшаў з вады. Васілёк паклаў перад ім лусту хлеба. Максімка еў не спяшаючыся. Пасля абеду ён крыкнуў некалькі разоў і паплыў на сярэдзіну возера. Качар часта спыняўся, паглядаў на бераг, то ўзняў, то апускаў галаву, нібы дзякаваў хлопчыкам за іх клопаты. (340 слоў)

І са мной размаўляюць звяры і птушкі

На дзясятках і тысячах розных моў.

У. Караткевіч.

Прыроднае каралеўства

Калі вы завітаеце ў Гродна цягніком, то недалёка ад чыгуначнага вакзала вас чакае прыроднае каралеўства – заапарк. На яго тэрыторыі плошчай у пяць гектараў сёння жыве больш за тры тысячы насельнікаў.

Тут можна сустрэць “герояў” шматлікіх казак і тэлефільмаў. Мы ўсе добра ведаем казачнага кракадзіла Гену, а гродзенскага алігатара завуць Робін. Гэты доўгажыхар вартуе мясцовы вадаём больш за пяцьдзясят гадоў.

За кратамі сядзіць ліса-рыжуха. Праўда, вочы яе крыху сумныя: няма той прасторы, дзе б яна магла сустрэць Калабка, перахітрыць даверлівага дзеда-рыбака, збегаць на паляванне да мышыных норак.

Па вальеры мітусяцца два шэрыя ваўкі. Яны тут напасёлы і ніяк не могуць зразумець, чаму іх не баяцца нават малыя дзеці.

Пра шматлікіх жыхароў гродзенскага прыроднага каралеўства можна сказаць, што яны самыя-самыя. Тут добра сябе адчуваюць адзін з самых рэдкіх персідскіх леапардаў, адзін з самых прыгожых амурскіх тыграў, адзін з самых вялікіх бурых мядзведзяў, адна з самых ядавітых кобраў, адзін з самых гаваркіх афрыканскіх папугаяў жако. Калі ў вас ёсць вольны час, паназірайце за вярблюдамі, ламай, малпамі, афрыканскай антылопай, снежным барсам, чорным насарогам.

Гэта чароўнае каралеўства задумаў і распачаў у 1927 годзе настаўнік мужчынскай гімназіі Ян Каханоўскі. Ён вёў урокі прыродазнаўства і разам з вучнямі закладваў заапарк, які цяпер у Беларусі з’яўляецца самым буйным і самым старым.

На тэрыторыі Гродзенскага заапарка і цяпер будуецца новыя вальеры, займальныя атракцыёны. Рыхтуюцца напаселлі для чарговых пасяленцаў, цікавыя забавы для наведвальнікаў. А гэта азначае, што заапарк з гадамі маладзее, становіцца ўсё больш папулярным месцам адпачынку гараджан і гасцей Гродна. (243 словы)

Урокі жыцця

Вясною ў цёплым дупле вавёркі Рыжухі нарадзілася пяцёра маленькіх ваверчанят. Маці, стомленая, але шчаслівая, шчыравала ля сваіх малых дзетак. Старанна вылізвала ледзь прыкметную іх поўсць, ласкава туліла кожнага да свайго схуднелага цела. Быццам цалуючы ці бясконца пералічваючы, Рыжуха па чарзе дакраналася да дзетак сваім носікам.

Смачнае матчына малачко, яе цеплыня і пяшчота рабілі сваю справу. Ваверчаняты хутка ператвараліся з непрывабных камячкоў у прыгожых рудых звяркоў.

Хутка настала пара вучыць малых жыццю. У лесе важна ведаць і ўмець усё: здабываць сабе корм, хаваць яго на зімовы час, дакладна распазнаваць, што можна есці, а што нельга. Але галоўнае – прывіць ваверчанятам пачуццё асцярогі, пастаяннай увагі да навакольнага свету, каб ніякі вораг не застаў іх знянацку.

Любая навука звычайна пачынаецца з гульні. Забегае маці па голлі – заўюцца вясёлым карагодам вакол яе малых. Здавалася, Рыжуха забаўляецца. Аж раптам схаваецца ў густой лістоце. Ваверчаняты разгубяцца, замітусяцца па вершаліне дрэва. А калі знойдуць маці, радасці няма межаў. Пасля самі імкнуцца схавацца.

Паступова Рыжуха ўскладняе гульню. Вясёлую бегатню раптам абрывае трывожным цакатаннем. Сама хаваецца ў дупло, дзеці – імгненна за ёй. Рыжуха паўтарае такую “вучэбную трывогу” і ў час паходу ў бор, і ў арэшніку, і пасярод чыстай паляны – усюды, дзе падарожнічае даўгахвостая талака. Усе павінны паспець схавацца. Хто з малых замітусіцца, разгубіцца, таму матчыных кухталёў ніяк не пазбегнуць. Яна тады вельмі злueцца і, не шкадуючы, лупцуе разяву.

Высока цаніла Рыжуха спрыт сваіх гадаванцаў, бо моцныя лапкі, імгненная рэакцыя могуць выратаваць ад небяспекі. Ад гэтага залежыць не толькі сытае жыццё, але і само існаванне вавёрачак. (248 слоў)

Што такое страх?

Летні ранак свяціўся яркім сонцам. Промні разагналі лёгкі туман, і яго рэшткі аселі на вільготнай траве і свяціліся мільярдамі росных кропелек.

Сямейства вавёркі Рыжухі радавалася цудоўнаму сонечнаму надвор'ю. Ваверчаняты паснедалі і гулялі на галінах старога дуба. Малыя захапіліся гімнастычнымі практыкаваннямі і зусім забыліся, што нават у самы выдатны дзень з лесу не знікаюць ворагі.

Вялікі ястраб ужо некалькі хвілін цярпліва сачыў за даўгахвостай сямейкай. Схаваўшыся за густымі іголкамі высознай хвоі, ён выбіраў зручны момант для нападу. Стары і вопытны драпежнік добра ведаў: здабычу можна злавіць, пераадолеўшы гарачку першага жадання. І ястраб свайго дачакаўся. Рухавая вавёрачка Гарэза ўскараскалася на верхнюю галінку дуба і паглядала адтуль на сваю вясёлую кампанію.

Узмах крылаў – і яны імгненна выносяць ястраба прама на бездапаможную Гарэзу. Здавалася, кіпцюры драпежніка ўжо пранізваюць няшчасную ахвяру. Але рэакцыя вавёрачкі аказалася хутчэйшай за атаку ястраба. Гарэза проста расслабіла вострыя кіпцюры і паляцела ўніз, быццам ветрам яе здзьмула з таго сухога сучка. У падзенні яна спрытна ўхапілася за ніжнюю галінку дуба, у два скачкі дасягнула дупла і дала нырца ў яго выратавальную глыбіню.

Ад гэтага здарэння сямейка вавёрак апамяталася няхутка. Ні малыя, ні іх маці Рыжуха ніяк не асмельваліся вылезці з дупла. Да вечара так і прасядзелі, забыўшыся пра голад.

Толькі на змярканні вавёрачкі пабеглі шукаць спажытку. І куды падзелася іхняя ўпэўненасць і смеласць? Яны пастаянна і вельмі ўважліва прыглядаліся цяпер да наваколля, хаваліся пры кожным падазроным руху ў гушчары. Само жыццё ў адзін момант навучыла маладняк таму, што так доўга і старанна тлумачыла маці. (246 слоў)

Гарэза і чмель

Сонечным ранкам вавёрка Гарэза гуляла на хваіне, голле якой нізка схілялася над палянай. Промні хутка абсушылі расу на траве, і паветра напоўнілася гудзеннем насякомых. Міма вавёркі праносіліся жоўтыя восы, клапатлівыя пчолы, тоўстыя чмялі.

Гарэзу зацікавіў вялікі чмель, які віўся пад хвояй, даследаваў блакітныя ліхтарыкі званочкаў. Вавёрка хуценька збегла ўніз і пачала асцярожна падкрадацца да чмяля. Страшнавата было, але жадання пазнаёміцца Гарэза стрымаць не магла.

Вось чмель сеў на званочак. Пад яго цяжарам тонкая сцябліна схілілася амаль да зямлі. І чмель апынуўся перад самым вавёрчыным носікам. Незнаёмец быў прыгожы і велічны: пушысты, цёмны, з жоўтымі меткамі-палоскамі. Варсінкі на ўчэпістых лапках абсыпаны жоўтым пылком.

Гарэзе нясцерпна захацелася пакратаць гэтага прыгажуна. Вавёрачка асцярожна панюхала яго і раптам маланкай адскочыла ўбок: нешта балюча апякло носік.

З сярдзітым цакатаннем уцякала Гарэза з паляны. Апамяталася толькі ў дупле. Нос гарэў агнём, боль невыноснымі ўколамі адбіваўся ў галаве. Паспрабавала церці яе лапкамі, але стала яшчэ горш. Вавёрачка выслізнула з дупла і пачала насіцца па галінках, быццам хацела ўцячы ад нясцерпнага болю. Рух крыху дапамог, ды навалілася нечаканая стома. Хістаючыся на аслабелых лапках, Гарэза ледзь дасягнула ліпняку і ўткнулася носікам у вільготную траву.

Апрытомнела вавёрачка толькі пад вечар. Боль крыху адлёг, затое ўвесь носік распух, сталі нейкімі чужымі шчокі, шыя. Да таго ж пры спробе нешта разгрызці моцны боль пранікаў ва ўсе клетачкі цела.

Пакуты скончыліся толькі праз тыдзень. Чмялёў пасля гэтага здарэння Гарэза ўзненавідзела. Баялася нават далёкага іх гудзення, адразу хавалася. Ніяк не магла ўцяміць аднаго: як невялічкая істота можа так балюча драпацца? І чаму яна такая злосная? (254 словы)

Вавёрчына зброя

Маленькая вавёрачка Гарэза не магла доўга ўседзець у сваім дупле. Яна паціху выслізнула на сучок дуба, азірнулася. Там, дзе нядаўна яе сямейка ласавалася салодкімі чарніцамі, цяпер павольна хадзілі дзве жанчыны і зрывалі духмяныя ягады. Побач з жанчынамі круціліся два маленькія чалавечкі. Звонка перагукваючыся, яны бегалі па лагчыне і шпурлялі ў дрэвы шышкі.

Людзей Гарэза не баялася. Не раз сустракала іх у лесе і ўпэўнілася, што лазіць па дрэвах яны не ўмеюць або не жадаюць.

Паназіраўшы здалёк за маленькімі чалавечкамі, Гарэза пераскочыла на суседнюю алешыну, з яе – на тонкую асінку, на маладую хвойку. Хлапчукі ўбачылі маленькую вавёрачку, назбіралі шышак і давай кідаць іх у звярка. Потым падскочылі да хвойкі, у галінках якой хавалася Гарэза, і пачалі моцна трэсці тонкі стволік.

Спалоханая вавёрачка ўчапілася ў галінку моцнымі кіпцюрамі, але доўга пратрымацца не змагла. Страціла раўнавагу і паляцела ўніз. Яна паспела толькі перакрутнуцца ў палёце і шлёпнулася ў густы бруснічнік не спінаю, а на лапкі. Але схавацца ёй не ўдалося. Хлапчукі з радасным крыкам кінуліся на яе і моцна схапілі рукамі.

І тады Гарэза хапанула ворагаў сваімі вострымі, быццам іголка, зубкамі. Хлапчукі заенчылі ад болю, а вавёрачка раптам адчула, што рукі больш не сціскаюць яе цела.

Высокімі скачкамі Гарэза памчалася далей ад злых хлопчакоў. Не бачыла яна, як на крык дзяцей прыбеглі жанчыны, спачатку надавалі малым кухталёў за непаслухмянства, а пасля закручвалі пакусаныя пальцы шматкамі газеты.

Адно спазнала Гарэза ў той дзень: у яе ёсць надзейная зброя – вострыя і моцныя зубкі. На іх можна спадзявацца, калі раптам патрапіш у бяду. (249 слоў)

Паляванне

Сем цыбатых жураўлёў хадзілі па зжатым хлебным полі. Збіралі яны дробныя каменьчыкі і іншую спажыву, бо на балоце ранняя вясною, як толькі сыдзе снег і вада заліе ўсё, корму небагата. Сяргею дужа хацелася сфатаграфавачь гэту чародку. Трымаючы напалатовае фотаапарат, хлопец па мокрай канаўцы па-пластунску падпаўзаў да жураўлёў.

Вядома, што жораў – вельмі асцярожная птушка, якая нікога блізка не падпускае. Прапоўзшы крыху, Сяргей прыўзняў галаву, каб глянуць, як паводзяць сябе птушкі. Раптам хлопцу здалася, што з процілеглага боку да іх таксама нехта падкрадаецца. Калі добра прыгледзеўся, дык убачыў, што гэта воўк.

Жураўлі спакойна хадзілі каля канаўкі. Сёй-той з іх узнімаў галаву на тонкай доўгай шыі, глядзеў па баках і, пераканаўшыся, што ніякая небяспека не пагражае, згінаўся і збіраў каменьчыкі.

Сяргей пільна сачыў за ваўком. Ужо нават і забыўся, дзеля чаго поўз па канаўцы.

А драпежнік усё бліжэй падпаўзаў да птушак. Калі які жораў узнімаў галаву, воўк так моцна прыціскаўся да зямлі, што Сяргей нават не мог адрозніць, дзе ржышча, а дзе воўк. Адлегласць паміж ваўком і птушкамі паступова скарачалася. Раптам жураўлі, адчуўшы небяспеку, узнялі галовы. І ў гэты момант воўк ускочыў і кінуўся на птушак. Здавалася, зараз здабыча будзе ў воўчых зубах. Але жураўлі зрабілі невялікую разбежку, узмахнулі крыламі раз, другі, трэці і лёгка адарваліся ад зямлі.

Сяргей схопіў фотаапарат, каб узяць у кадр ваўка і жураўлёў. Націснуў на кнопку, але не пачуў пстрычкі затвора. Хлопец хуценька завёў фотаапарат, але было ўжо позна. Воўк заўважыў чалавека і адразу падаўся ў бок лесу. А жураўлі, зрабіўшы шырокі круг, узняліся высока ў неба. (250 слоў)

Бясплатны паказ

Быў у Юрася кот. Чорны, з дзвюма белымі лапінамі: адна была на правым баку, а другая – на лбе. Кот быў шкодны: лазіў па гладышах з малаком, суседзі не раз скардзіліся, што ён курыныя яечкі цягае. Калі маці Юрася, падаіўшы карову, прыносіла ў хату цёплае малако, кот цёрся каля яе ног, гучна мяўкаў, пакуль не атрымліваў сваю порцыю. Часам здаралася, што яму не адразу налівалі малака, дык ён тады такі роў узнімаў, што хоць з хаты ўцякай.

Было лета. Неяк Юрась заўважыў, што кот каля склепа забаўляецца: то падскоквае, то прыпадае да самай зямлі. Хлопец падумаў, што кот злавіў мыш і гуляе з ёю. Але назаўтра Юрась зноў заўважыў тое самае, здзівіўся і ўзлез на невысокі плот, каб глянуць, што здарылася. Спачатку хлопцу здалася, што кот забаўляецца з нейкім выгнутым кійком. Але раптам кіёк узняўся. Здзіўлены Юрась працёр вочы. Кіёк варушыўся. Кот забаўляўся з вужом, ладным, з чырвонымі завушніцамі. Калі вуж узнімаў галаву і разяўляў рот, кот адскокваў. А вуж хуценька адпаўзаў і з другога боку краўся да ката. Сустрэўшыся, яны на нейкі момант застывалі на месцы, а потым кідаліся прэч адзін ад аднаго. А то вуж скручваўся і ляжаў спакойна. Тады кот асцярожна падпаўзаў да яго і, выцягнуўшы лапу, торгаў, нібы казытаў. Вуж узнімаў галаву, выпростваўся і, як гімнаст, выгінаўся ўсім тулавам. Кот тады пераскокваў цераз яго і наступаў з другога боку.

Доўга яны так забаўляліся. Потым Юрась шыкнуў. Кот, нібы яго заспелі на нейкім злачынстве, скокнуў у бульбянік. А вуж шмыгнуў пад страху склепа. (247 слоў)

Мурчына перамога

У першыя дні акупацыі немцы адчувалі сябе ў захопленым Полацку непераможнымі гаспадарамі. У ціхі ліпеньскі дзень два падцягнутыя афіцэры спакойна шпацыравалі па бязлюдных вуліцах старажытнага горада. Побач ганарліва перабірала лапамі прыгожая нямецкая аўчарка, нібы таксама адчувала сябе неад’емнай часткай вайсковага поспеху.

Паўз вуліцу ішлі высокія тэлеграфныя слупы. Адзін з іх быў якраз насупраць вокнаў, у якія малыя дзеці асцярожна цікавалі, баючыся без патрэбы хадзіць па двары.

І трэба ж было Мурцы (так звалі двухгадовую суседскую кошку) у гэты момант перабегчы дарогу нямецкім афіцэрам і аўчарцы. Інстынкты прыручаных звяроў спрацавалі разам. Імгненне – і кошка апынулася на тэлеграфным слупе. Аўчарка, абапёршыся моцнымі пярэднімі лапамі на яго, чакала ўнізе лёгкай здабычы.

Самазадаволена ўхмыляючыся, чакалі сабачай перамогі і нямецкія афіцэры. Чакалі, шкадуючы няшчасную Мурку, і дзеці, якія аж расплюшчылі насы аб шыбу.

Урэшце Мурцы надакучыла такое няёмкае становішча, ды і цяжка было ўтрымацца на голым слупе. Яна пачала паволі спаўзаць уніз. Сабака не спускаў вачэй з блізкай здабычы і шчэрыў вострыя зубы. А Мурка, калі засталася некалькі сантыметраў да разяўленай пашчы аўчаркі, нечакана перавярнулася ў паветры і ўсімі чатырма лапамі ўпілася ў ненавісную варожую морду. Праз хвілінку рыжаваты хвост мільгануў за вугал роднай хаты і знік на гарышчы.

Збянтэжаная прыгажуня аўчарка спачатку закруцілася на месцы, раз-пораз аблапваючы сваю падрапаную мысу, гучна заекатала ад нечаканага болю, крыўды і сораму. А затым паплялася да сваіх гаспадароў, у якіх зляцела з вуснаў задаволеная ўсмешка.

Дзеці ж яшчэ доўга абмяркоўвалі кемлівасць і спрыт Муркі і радаваліся яе перамозе. (242 словы)

Курапаткі

Тры абавязкі ў вясны: па-першае, цемру зімнюю адолець, па-другое, зямлю разбудзіць і адагрэць, па-трэцяе, прыроду ў зеляніну прыбраць. З першым абавязкам сакавік спраўляецца, пра другі ўвесь час красавік дбае, а трэці дастаецца маю.

Якраз у маі, калі заквітнела алешына і ля рэчкі зацвілі чаромха ды фіялкі, Пятрусь прыехаў на Вілію. Рака сустрэла яго ціхім плёскатам хваль, тужлівым крыкам чаек і спевам птушак у хмызняках. Выгінаючы пад сонцам вялізную, бы ў акулы, срэбную спіну, Вілія паказвалася з-за павароту і павольна каціла свае воды між стромкіх берагоў. А паабапал іх узвышаліся ліпы і магутныя дубы-асілкі.

Доўга ішоў Пятрусь берагам. Потым збочыў на круглую, як сподачак, палянку, якая адным бокам датыкалася да ракі, і прысеў на трухлявы пянёк. Густа пахла чаромха, побач дробнымі бела-ружовымі кветкамі цвілі кусты каліны.

Лёгка дыхалася, шчымліва білася ў грудзях сэрца. Але раптам невядома адкуль каля хлопца з'явілася шэрая курапатка, закружылася, рэзка закрычала. Петруся, нібы спружынай, падкінула на ногі. Курапатка закрычала яшчэ мацней, адляцела крокаў на дзесяць і нерухома застыла на месцы. Пятрусь ступіў у бок рэчкі, але птушка, моцна лапачучы крыламі, зноў падляцела да яго, закрычала на ўсю моц свайго голасу. Так паўтаралася некалькі разоў.

“Недзе блізка павінна быць яе гняздо, таму і баіцца яна, адводзіць мяне ад яго”, – падумаў Пятрусь пра курапатку і заспяшаўся з палянкі.

У сярэдзіне ліпеня, калі хлопец збіраў каля Віліі чабор і запасаўся ліпавым цветам, зноў завітаў на тую палянку. Вельмі ўзрадаваўся, калі сустрэў там сваю знаёмую шэрую курапатку. А побач з ёй цяпер ужо было шаснаццаць маладзенькіх курапатчак. (247 слоў)

Шпакі

Калі запытаць жыхароў нашай краіны, з якой птушкай яны звязваюць надыход вясны, пэўна, большасць з іх адкажа: “Са шпаком”. Так і ёсць. Шпак – адна з першых сярод пералётных птушак, якія вяртаюцца пасля зімы на радзіму. Яшчэ паўсюль ляжыць снег, толькі-толькі з’яўляюцца першыя праталіны, як аднойчы раніцай, зірнуўшы ў акно, заўважаеш чорную, з бліскучым металічным адлівам птушку. Уладкаваўшыся на суседнім дрэве, шырока адкрываючы дзюбу і старанна трапечучы крыльцамі, выводзіць яна сваю песню, чутную нават праз двойную шыбу. Бывае гэта звычайна ў канцы сакавіка. І ўслед за шпакамі, якія адкрылі веснавую эстафету, пачынаюць прылятаць іншыя птушкі.

Шпакі могуць сяліцца не толькі ў гарадах і вёсках, але і ў лясах, гняздуючыся ў старых дуплістых дрэвах. З усіх птушак яны найбольш ахвотна займаюць штучныя гнездавыя домікі, якія ў нашых вёсках і на дачных участках вісяць ледзь не каля кожнай хаты.

На жаль, тэрмін, на працягу якога шпакі радуюць нас сваімі спевамі, даволі кароткі. Заняўшы шпакоўню, самец некалькі дзён актыўна спявае, і нарэшце на ўчастку з’яўляецца самка, для якой і выконваліся ўсе гэтыя канцэрты.

Пасля пабудовы гнязда самка пачынае выседжваць яйкі. Самец жа ўвесь час на суседніх палях шукае корм для сябе і сваёй сяброўкі. Спявае ён у гэты час толькі раніцай і ўвечары.

Неўзабаве з’яўляюцца птушаняты, і тады дарослым птушкам становіцца ўвогуле не да спеваў. Цяпер ужо яны ўдваіх з вечара да раніцы здабываюць корм для сваіх пражэрлівых птушанят. З’явіўшыся каля гнязда, бацькі стараюцца хуценька і незаўважна шмыгануць у шпакоўню, запіхнуць у адну з шырока разяўленых дзюб чарвяка і зноў ляцець за чарговай порцыяй шпачыных далікатэсаў. Усё гэта працягваецца крыху больш за месяц. Пасля дарослыя птушкі разам з падрослымі птушанятамі збіраюцца ў чароды і пакідаюць нашы сады. Вяртаюцца яны толькі ў канцы ліпеня, каб “дапамагчы” саадаводам сабраць ураджай чарэшань і вішань. (288 слоў)

Сом-волат

Якіх толькі паданняў не пачуеш пра самоў! Многія сцвярджаюць, што ледзь не самі бачылі, як сом хапаў з паверхні вады качак і гусей, вырываў у гаспадыні ў час паласкання бялізну, а то і ўцягнуў з берага ў вадзяное бяздонне вялікага барана. Вядома, усё гэта небыліцы, але нельга сказаць, што ў іх зусім няма праўды.

Нават знешне сом зусім не такі, як іншыя рыбы. Цела яго вялікае, знізу плоскае, пераходзіць у пляскаты хвост з двума доўгімі плаўнікамі. Афарбоўка сома цёмная, амаль што чорная, з бурым адлівам на спіне, па баках крыху святлейшая, жоўта-зялёная, а бруха белае. Вельмі вялікая пляскатая галава, шырокі рот, доўгія бакавыя вусы-адросткі, маленькія вочкі – такі каларытны “партрэт” гаспадара таямнічых віроў.

Памеры самоў часам здзіўляюць: даўжыня цела можа дасягаць пяці метраў. Найбольшы з самоў быў вылаўлены ў мінулым стагоддзі ў рацэ Одэр. Ён важыў больш за чатырыста кілаграмаў.

Кажуць, у адным з азёраў Сербіі водзіцца сом-волат. Вучоныя правялі даследаванні і пацвердзілі: у возеры жыве вялізная рыбіна вагой каля двухсот кілаграмаў. Выраслі яе злавіць, нават выклікалі спецыяльную невадную брыгаду. Мясцовая турысцкая арганізацыя ўсім паведаміла, што рыхтуецца цікавае відовішча. Да месца лову з’ехалася больш за дзесяць тысяч цікаўных.

Калі невад быў закінуты, усе далейшыя падзеі хутчэй нагадвалі спаборніцтвы па перацягванні каната, чым рыбную лоўлю. Раптам у адным месцы вада забурліла, на паверхні паказаўся вялізны сом. Ён на некалькі хвілін спыніўся, потым зрабіў рэзкі рывок, і ў вадзе засталіся толькі шматкі сеткі. Сом выйшаў пераможцам.

Засмучанасць гора-рыбаловаў ніяк не раздзялялі прысутныя, іх сімпатыі былі на баку сома. (246 слоў)

Аматары грыбоў

Зборам і нарыхтоўкай грыбоў займаецца не толькі чалавек. Не меншую цікавасць да іх праяўляюць і многія дзікія жывёлы.

Вось выйшаў на “ціхае паляванне” барсук. Толькі трапіцца грыб, адразу саб’е яго лапай і акуратна пакладзе на прыкметным месцы – на камені або на пяньку. І пайшоў далей. А праз некалькі дзён зноў ідзе тым жа маршрутам і пераварочвае збітыя шапачкі на другі бок. Калі грыбы як след падсушацца, барсук зносіць іх у сваю нару. Будзе ласавацца імі ўзімку, зрэдку прачынаючыся ад маркотнага сну. А разбіраецца барсук у грыбах не горш за чалавека. Толькі баравікі, маладыя падасінавікі ды абабкі⁶ нарыхтоўвае, а іншымі грэбуе. Ён цэлымі днямі ў лесе, тут і адных баравічкоў насушыць удосталь можна.

Убачыў вялікі баравік янотападобны сабака і, не марудзячы, прыступіў да абеду. Гучна чмякаючы, з задавальненнем праглынуў мяккія салодкія кавалкі грыбнога капелюша.

А вось паміж дзвюх маладых асінак зляцелася чародка шэранькіх драздоў. І расклёўваюць стары падасінавік. Ды тут спрытная сарока падляцела, прагнала драздоў і сама прынялася за ежу. Нават каркнула, нібы варона, ад задавальнення. Смачна ёй, відаць.

Вавёрка больш за ўсіх лясных жыхароў ласая да грыбоў. Знойдзе грыб, крышачку падгрызе яго ножку знізу і даломіць спрытнаю лапкай. А каб грыбы лепей сохлі ды не нападзілі на іх наземныя жукі і іншыя шкоднікі, вавёрка развешвае лясныя ласункі па галінках. Наколе грыбок за капялюшык на тонкую галінку і пакідае так, пакуль ён не высахне. А потым складвае сухія грыбы ў дуплы і трэшчыны дрэў. Калі пакрыецца ўсё навокал снегам, тады самы час скарыстаць далікатэсныя запасы. (246 слоў)

⁶ Аб’абак, -бка, *мн.* -бкі, -бкаў, *м.* Ядомы грыб з буравата-шэрай губчастай шапкай, падбярэзавік, бабка.

Воўчае логава

Васіль добра ведаў грыбныя мясціны, што знаходзяцца ў самых патаемных кутках векавога лесу. Адноўчы, блукаючы ў такіх мясцінах, багатых на крамяныя баравікі ды рыжыкі, Васіль неяк нечакана напароўся на воўчае логава.

Логава мясцілася ў прасторнай яме пад яловым вываратнем. Недалёка ад яго працякала невялікая лясная рэчка. Трэба сказаць, якое б месца ні выбрала сабе ваўчыца пад момант шчанення, паблізу абавязкова павінен быць які-небудзь вадаём: возера, сажалка, крыніца ці балота. З бакоў воўчае логава акружалі дзве глыбокія лагчыны, зарослыя непразрыстымі кустамі шыршыны, якая перапляталася з вялізнай крапівой. Хто сюды зможа прабрацца, нават калі выпадкова трапіць у гэту таемную лясную глыбіню?

Па ўсім было відаць, што ваўкі-бацькі былі вопытныя і вельмі ўдала маскіравалі сваё месцазнаходжанне. Толькі ля самага логава на вільготнай голай зямлі можна было разгледзець адбіткі іх лап.

Васіль ледзь не прайшоў міма воўчага логава. Але ў тым і быў яго характар, што, збіраючы грыбы, ён заўсёды заходзіў у самую лясную гушчэчу, абследаваў кожны равок, не прапускаў ніводнай лагчынкі.

Васіль адразу вызначыў, што логава менавіта воўчае, а не лісінае, бо часта яны вельмі падобныя, як падобныя шчаняты лісіцы і ваўка.

Шкуркі ваўчанят былі пакрыты цёмна-шэрымі валаскамі і светлым пухам. Уздоўж хрыбетніка красавалася доўгая чорная паласа. Нібы маятнікі, пагойдваліся заостраныя чорныя вушкі. Маленькія ваўчаняты выклікалі ў чалавека жаль і спачуванне. Не верылася, што ў хуткім часе яны вырастуць у дужых драпежнікаў і стануць страшэннай пагрозай для людзей.

Дарослыя ваўкі, на шчасце, былі дзесьці на паляванні. І Васіль хуценька пакінуў гэта небяспечнае месца. (242 словы)

Жывыя барометры

Хто не жадае даведацца пра надвор'е наперад?! І часта не проста з цікаўнасці. Гаспадарчая дзейнасць чалавека ў многім залежыць ад надвор'я, а метэаролагі не заўсёды бываюць дакладнымі. Неацэнную дапамогу ў прадказанні надвор'я могуць аказаць многія жывёлы, якіх мы добра ведаем, але аб іх дзівосных здольнасцях часам і не здагадваемся. Жывёлы востра адчуваюць змяненне надвор'я і рэагуюць на яго сваімі паводзінамі.

Калі ўзяць невялікага ўюна і пасадзіць у акварыум, то гэта гатовы жывы барометр. Пры набліжэнні моцнай навальніцы рыба будзе мітусіцца і часта ўсплываць на паверхню, а перад ясным надвор'ем заляжа на дно і нават не паварушыцца.

Гучнае кваканне жаб сярод дня – дакладная прыкмета непагадзі. Доўгае вячэрняе кваканне, наадварот, абяцае добрае надвор'е. Калі жабы маўчаць, то чакаецца пахаладанне.

Уюнам і жабам не ўступаюць балотныя п'яўкі. У добрае надвор'е, калі не чакаецца яго рэзкіх перамен, п'яўкі спакойна поўзаюць па дне вадаёма, камянях, воднай расліннасці. А калі яны пачалі вылазіць па сцяблах да самай паверхні вады, то ў бліжэйшы час будзе навальніца. П'яўка можа ўказваць і на змяненні тэмпературы. Калі ў руху і ў спакоі п'яўка выцягнутая, то пахаладання не будзе. Калі яна сціскаецца камячком, то тэмпература хутка панізіцца.

За паўдня або за суткі адчувае набліжэнне дажджу берасцянка, невялікая птушка нашых лясоў. Яна няспынна апавяшчае пра гэта ўсю акругу сваёй звонкай песенькай. Частым і доўгім кукаваннем указвае на ўстанаўленне цёплых дзён зязюля. Ніколі не падманваюць у прадказанні надвор'я стрыжы. Калі птушкі, якія толькі што весяліліся ў паветры, раптам знікаюць, значыць у гэтым месцы чакаецца моцная непагадзь. У хатніх умовах у прадказанні надвор'я можа дапамагчы кошка. Калі яна ляжыць, скруціўшыся клубочкам, чакаюцца моцныя маразы. Многія жывёлы – выдатныя жывыя барометры.

(267 слоў)

Незвычайная мышка

Вялікі чорны кот ляніва, з годнасцю гаспадара, прайшоўся па двары, ускочыў на плот, а потым перамахнуў на страху склепа. Прылёг на цёплай страсе і жоўтымі вачамі ўставіўся ў копку саломы. Часам вушы ката паволі варушыліся, бо звер нешта выслухоўваў. Ужо другі дзень кот займае сваю пазіцыю на склепе, пільна сочыць за капой саломы. Няйначай туды на зіму зашыліся мышы і вось цяпер, калі прыгрэла сонца, пакрысе разбягаюцца, каб адшукаць новую схованку.

Раптам кот натапырыў вушы, кончык хваста нервова заторгаўся. У наступнае імгненне чорны драпежнік пругка прыўзняўся на лапах, спружыніста падаўся наперад, рыхтуючыся да нападу. Высунулася востранькая мордачка, бліснула маленькімі вочкамі. Кот імкліва абрынуўся на ахвяру. Але што гэта? Чорны драпежнік раптам спыніўся, бы хто прытрымаў яго за хвост, гідліва чмыхнуў і абыякава адварнуўся. Звярок не шмыгнуў у салому, а пачаў хутка абгрызаць карэньчык, які трапіўся яму. А кот прысаромлена, няспешна, быццам нічога не здарылася, адышоўся, ускочыў на куратнік. Невялічкая шэранькая малеча ні на кога не звяртала ўвагі. Гаспадар вельмі здзівіўся. Нахіліўся, каб лепей разгледзець дзіўную істоту.

– Эге, дык гэта не мыш, – здагадаўся гаспадар. – Няўжо лясная госця?

Ён узяў звярка, паклаў на далонь. Шэранькі, як мыш, толькі вушкі маленькія, вострая мордачка. Бацька паклікаў сына Міколку.

– Мышка, – адразу вызначыў сын.

– Не, ты памыляешся. Гэта землярыйка, лясны звярок. Наш кот паляваў на яе, але сканфузіўся, бо не адразу распазнаў. Цяпер сядзіць на даху і перажывае за сваю памылку. Гэта карысны звярок, ён шукае розных чарвякоў, насякомых. Занясі, сыноч, і выпусці на ўзлеску. Няхай живе. (243 словы)

Нечаканая сустрэча

Ляснік выйшаў на шырокую паляну сярод лесу, спыніўся і паглядзеў навокал. Ён заўважыў, што мінулай ноччу зноў у авёс наведваўся мядзведзь. Ласі, алені, дзікі ядуць авёс стоячы. А вось мядзведзь проста заходзіць у авёс, садзіцца, пярэднімі лапамі прыхінае да сябе сцяблы і абшморгвае мяцёлкі з салодкімі зярнятамі. Паабрывае вакол сябе і далей сунецца. Падзівіўся ляснік на мядзведзеву работу і накіраваўся ў бок свайго дому.

Ішоў і думаў, як можна адвадзіць мядзведзя ад аўса. Так моцна задумаўся, што не заўважыў, як прыйшоў да драўлянага мастка цераз лясную рачулку. Ужо ступіў на масток і тут раптам адчуў, што на другім баку нехта стаіць. Глянуў наперад – валасы дыбам падняліся. Зусім блізка, за пяць крокаў ад яго, стаяў на задніх лапах вялізны буры мядзведзь.

Ляснік ад такой нечаканай сустрэчы не мог ні крыкнуць, ні варухнуцца. Толькі глядзеў мядзведзю ў вочы. На звере таксама нешта найшло: ён стаяў нерухома і пільна глядзеў на чалавека. Відаць, сустрэча з лесніком для драпежніка была таксама нечаканасцю. Потым лясны звер варухнуўся, апусціў пярэднія лапы, павярнуўся і скаціўся з дарогі ў алешнік. Апамятаўся трохі і ляснік. Нясмела ступіў на масток, мінуў яго. Ідзе і азіраецца, пільна ўглядаецца ў густы хмызняк. Ці не зрабіў раптам там мядзведзь засаду?

Адышоўся далекавата, азірнуўся і зноў убачыў касалапага, які пераходзіў масток. Мядзведзь спяшаўся на паляну ласавацца аўсом.

Ужо каля вёскі ляснік канчаткова апамятаўся і адчуў, што нешта важнае адцягвае плячо. Павярнуў галаву і ўсміхнуўся сам сабе: за спінай у яго была стрэльба. (240 слоў)

Начны візіт

Ваўкі з'явіліся нечакана. Раней мясцовым жыхарам часта даводзілася сутыкацца з імі, але з той пары прайшло больш за дзясятак гадоў. Забыліся вяскоўцы пра ваўкоў. Толькі калі-нікалі ўспаміны відавочцаў уражвалі прысутных, выплёскаліся красамоўнымі споведзямі, калі праўдзівымі, а калі і з доляй фантазіі. Нешта падобнае адбылося і на гэты раз.

Аднойчы зімовым вечарам мы сядзелі за сталом. Пакуль маці завіхалася каля печы і накрывала на стол, бацька расказваў майму старэйшаму брату пра начныя выхадкі ваўкоў. Мяне асабліва ўразіла тое, што бацька казаў, нібы вочы ў ваўка ноччу свецяцца яркім святлом, як ліхтарыкі. Мне захацелася пажартаваць.

— А вунь у акне два агеньчыкі бліснулі! — сказаў я. Словы мае былі настолькі нечаканымі, што бацька перастаў есці і паглядзеў у акно. Але там ён нічога не ўбачыў, строга зірнуў на мяне, зноў прыняўся за вячэру.

Але бываюць у жыцці супадзенні! Праз некалькі хвілін на падвор'і гучна забрахаў наш сабака. Брэх быў незвычайны, неўласціва гучны і адначасова нейкі баязлівы. Потым ён стаў больш моцны і залівісты. Злёгка слабеючы, брэх стаў аддаляцца і раптам абарваўся. З вуліцы даносіліся прыглушаныя адгалоскі грызні.

Бацька кінуўся на двор. За ім — маці і брат. Выбег і я. Праз некалькі хвілін зноў пачуўся пагрозлівы і ўпэўнены брэх сабакі. З боку глыбокага рову да хаты вярталіся бацька, маці і брат.

— А ты чаго распрануты выскачыў? — пачала сварыцца маці.

— Нічога, нічога, не крычы, — сказаў бацька. — Бачыш, ён ваўка першы заўважыў. А мы спакойна сядзім — думалі жартуе.

Мы зайшлі ў хату і ўпусцілі сабаку. (240 слоў)

Ластаўчына гняздо

Нашы ластаўкі, відаць, запазніліся звіць сваё гняздо, і таму ластавяняты вывеліся ў іх запознена. Іншыя даўно на сваіх крылах абляталі Жыцькава, а нашы ўсё яшчэ сядзелі ў гняздзе і прасілі ў бацькоў корму. Час быў збірацца ў вырай, а яны ніяк не маглі акрылець. Мы бачылі, што нашых ластавянят кормяць не толькі бацькі. Часам ля гнязда кружылася па пяць-шэсць ластавак, і ўсе яны неслі малым у дзюбах нейкую спажыву. Суседзі, падкормліваючы, цярпіва чакалі, калі вылецяць на крыло нашы малыя.

Аднаго разу, узлезшы на сена, каб схавацца ад гарачыні, я не ўбачыў гнязда на яго звычайным месцы. Тут толькі сіратліва шарэлі рэшткі сухой зямлі і валяліся вялікія і маленькія камякі, пер'е і пух.

Раззлаваны, я ўсцягнуў сваіх малых хлопцаў на сена. Але яны, убачыўшы, што гнязда няма, расплакаліся самі. Я паверыў: яны гэтага не рабілі. Ужо разам мы пайшлі шукаць ката Максіма. Той ляжаў у баразне і зацікаўлена назіраў, як грабуцца куры. Яго мы агледзелі ўважліва, але ніякіх слядоў разбою не знайшлі. Ні на кіпцюрах, ні на зубах не было ні пушынка, ні пярынка. Кот Максім глядзеў на нас: шукайце, шукайце, я нічога не рабіў.

Зразумелі ўсё толькі тады, калі ўбачылі ластавянят. Яны, моцна ўчапіўшыся лапкамі, побач з дарослымі сядзелі на провадзе, што гайдаўся ад ветру. Здавалася, яны вось-вось зваляцца. Ластаўкі самі разбурылі гняздо, каб дзеці хутчэй аблётвалі свае крылы. Калі не будзе гнязда, дзе хораша і спакойна сядзець, чакаючы бацькоў з кормам, то давядзецца давяраць сваім маладым крылам. (240 слоў)

Далікатны госць

Доўгая зацяжная спёка і духата стамілі людзей і прыроду. Усё чакала дажджу. І вось спачатку недзе далёка пачалі ўспыхваць зарніцы, пачуліся прыглушаныя раскаты грому. Алесь сядзеў на ганку і назіраў за гульнёй зарнічных сполахаў. Моцна захоплены нябесным буйствам, ён не заўважыў, як да яго завітаў нечаканы госць. Ціхае папіскванне прымусіла схамянуцца. Каля ганка стаяў сабака і ўважліва і запытальна глядзеў на чалавека.

Што госць не з тых галодных выгнаннікаў, якія бегаюць па дварах, сведчылі парода і новы скураны ашыйнік, аздоблены латуннымі бляшкамі. Між тым наляцеў моцны шквалісты вецер і пачаўся сапраўдны лівень.

— Хадзем у хату, бо тут мы абодва вымакнем, — паклікаў гаспадар хаты сабаку і адчыніў дзверы на веранду. Той адразу зразумеў запрашэнне, скочыў цераз прыступкі і спыніўся на ганку. Далей не ішоў. Гаспадар вырашыў прыманіць сабаку каўбасой. Аднак каўбасу той толькі панюхаў і адварнуў галаву. Тады Алесь успомніў, што яго гарадскі сусед карміў свайго сабаку крупнікам. Можа, і гэты прывык да такога корму? На пліце ў кухні стаяла каструля з гарохавым супам. Хлопец падагрэў суп, пераліў у міску, вынес на ганак. Сабака панюхаў і пачаў прагна хлябтаць. Вылізаў пасудзіну і ўлёгся пад лаўку на верандзе.

Пасля навальніцы спалася моцна, але Алесь, як звычайна, прачнуўся рана і пайшоў на веранду. Першая яго турбота была: як адчувае сябе далікатны госць? Але таго нідзе не было. Няўжо збег цішком? Не, сабака панура стаяў каля расчыненых веснічак. Ubачыў гаспадара гасціннай хаты, павесялеў і пабег на дарогу. Вось якая ўдзячнасць! Не мог сысці, не развітаўшыся з тым, ад каго меў ласку. (249 слоў)

Цыркавы нумар

У адным невялікім горадзе з поспехам выступаў знакаміты цыркавы артыст з дрэсіраванымі коньмі. І кожны раз, калі канчаўся яго цыркавы нумар і коні пакідалі арэну, на ёй заставалася нібыта згубленая срэбная падкова.

Знайсці падкову лічылася добрай прыкметай. Людзі вераць, што яна прыносіць шчасце. І вось гэты незвычайны падарунак пасля свайго выступлення артыст падносіў маленькай дзяўчынцы ці хлопчыку, што сядзелі ў трынаццатым крэсле трынаццатага рада. Зразумела, што ў касу цырка стаяла чарга тых, хто жадаў трапіць на гэта “шчаслівае” месца. Але білеты выдавалі толькі тым бацькам, у якіх дзеці святкавалі дні нараджэння ў трынаццатых чыслах.

Аднойчы, калі адгрымелі бурныя апладысменты гледачоў, у зале ўсталявалася незвычайная цішыня. Усе глядзяць, як знакаміты артыст уручае срэбны падарунак маленькаму хлопчыку. І раптам той гаворыць артысту:

— Дзякую вам, але мне не трэба гэта падкова, бо для мяне яна вялікая і вельмі цяжкая. Гэта падкова падыходзіць толькі для дарослых.

Бацькі пачалі ўгаворваць хлопчыка:

— Ах, як няветліва адмаўляцца ад падарунка! Бяры сабе падарунак навывраст. Спатрэбіцца потым.

— Усё навывраст, — захныкаў малы хлопчык. — Забірайце падкову самі.

Каб вы бачылі, як моцна засмуціўся артыст! І назаўтра ён развітаўся з цыркамі і адправіўся ў далёкі шлях вандраваць па свеце. Ён пабываў у розных краінах, нават у тых, дзе людзі разводзілі для гаспадаркі маленькіх коней — поні.

А потым артыст зноў прыехаў у гэты горад. Зноў напоўнены цырк, задаволеныя гледачы. Зноў артыст пасля заканчэння нумару падносіць срэбную падкову да трынаццатага месцы з трынаццатага рада. Толькі на гэты раз — маленькую і зусім лёгкую. (240 слоў)

Помнікі жывёлам

Помнікі жывёлам узводзіліся ў розны час і ў розных краінах як сведчанне ўдзячнасці людзей братам сваім меншым. Найчасцей людзі ставілі помнікі сабакам.

Помнік сабаку стаіць пад Пецярбургам з надпісам акадэміка Паўлава аб заслугах сабак перад чалавецтвам, перад навукай. У Парыжы стаіць помнік сенбернару Бары, які выратаваў сорак чалавек і загінуў. Як вядома, сенбернары вельмі дужыя і вынослівыя. Яны ратуюць людзей, якія заблудзіліся, трапілі ў снежныя абвалы, пад руіны пры землятрэсах. У Польшчы ўзведзены помнік сабаку, які выратаваў жыццё свайму гаспадару, чыгуначнаму абходчыку. Калі на яго напалі бандыты і кінулі звязанага на шпалы, сабака, моцна брэшучы, кінуўся насустрач цягніку. На Алясцы ўзведзены помнік важаку сабачай запрэжкі Балту, які ў люты мароз даставіў людзям супрацьдэфтэрынную сываратку.

Ёсць помнікі і іншым жывёлам. У двары Санкт-Пецярбургскага дзяржаўнага ўніверсітэта пастаўлены помнік кошцы, якая падаравала свету “мноства першаступенных адкрыццяў у фізіялогіі”. У Грэцыі ўзведзены помнік аленям, якія сваімі вострымі капытамі вынішчылі на востраве Радос усіх атрутных змей. У Парыжскім універсітэце і ў Токіа стаяць помнікі жабе. Яе лапкі доўгі час служылі электравымяральнымі прыборамі для вучоных-фізікаў. А ў Англіі і Германіі пастаўлены помнікі “Апошняму забітаму ваўку”. Гэта, магчыма, сімвалы позняга раскаяння за неабгрунтаванае знішчэнне разумнага драпежніка, без якога прырода стала бяднейшая на некалькі відаў дзікай фаўны. У ЗША ў горадзе Бостане ўзведзены помнік вераб’ю, якога ўсе і ўсюды лічаць дробным злодзеям. У свой час вераб’і выратавалі насельніцтва таго краю ад галоднай смерці, знішчыўшы безліч шкодных вусеняў.

Усе гэтыя жывёлы заслужылі пашану і ўдзячную памяць людзей. (240 слоў)

Кемлівая казуля

Зіма прымчалася з поўначы на лютых вятрах. Мароз з кожным днём мацнеў. Ад сцюдзёных вятроў звяры і птушкі шукалі ратунку ў густых лясах.

Разважны воўк прыйшоў у лясны гушчар, каб пагрэцца і пашукаць спажывы. Стыла ў жылах кроў, ледзянелі лапы, голад даймаў зверу. Белае маўчанне лесу, холад і голад абудзілі ў ваўка дзікі страх. Воўк выбег на прагаліну, падціснуў хвост, узняў галаву да неба і завываў. У адказ дзесьці далёка ў лесе пачулася выццё. Воўк кінуўся ў той бок. Хутка драпежнік апынуўся ў дробным хмызняку. Крыху ў баку ад прасекі, на якую воўк выбег, ён убачыў казулю.

Са смакам абгрызаючы лазовую кару, казуля перабягала ад аднаго куста да другога. Воўк пачаў падкрадвацца да яе. Прапаўзе некалькі крокаў і прыпадзе да зямлі, ляжыць, цікуе. Вось цела зверу наструнілася, хіб натапырыўся. Воўк падрыхтаваўся да скачка.

У гэты небяспечны момант казуля падняла галаву і ўбачыла ваўка. Доўга не думуючы, яна зрабіла пругкі скачок убок і кінулася ў лес. Воўк выскачыў з-за кустоў з такім спрытам, што ажно снег слупам паляцеў угору. Стройнае цела казулі выгіналася ў імклівым бегу. Яна, нібы на крылах, пералятала цераз кусты, завалы, калоды, кідалася то ў адзін бок, то ў другі. Воўк не адставаў. Ён нават стаў забягаць ёй наперад. Вось-вось драпежнік дагоніць яе.

Адзін момант – і казуля скочыла ўбок і крута павярнула на лясную дарогу, што вяла да леснічоўкі. Яшчэ хвіліна, другая... І вось леснічоўка. Магутным скачком казуля пераляцела цераз плот і кінулася ў расчыненыя дзверы. (240 слоў)

Сарока-белабока

Аднойчы Язэп ішоў густым ельнікам. Адчуўшы стому, выбраў шырокі пень і сеў. Побач тарабанілі дзве сарокі. Калі ён падняўся і зрабіў некалькі крокаў, сарокі яшчэ больш закрычалі. Гэта азначала трывогу: чалавек блізка. Цэлую гадзіну круціўся чалавек па ельніку: адшукаць гняздо сарокі цяжка. Але ён ўсё-такі знайшоў яго, злавіў маладую сароку і пасадзіў у сетку. Меў намер падарыць яе мясцовай школе для кутка прыроды.

Пляменніца Аленка адразу ж ухапілася за сароку. Сказала, што навучыць яе гаварыць. Язэп растлумачыў Аленцы, што з сарокай трэба доўга і настойліва займацца. Ды Аленка не адступілася і ўгаварыла аддаць ёй сароку.

Птушка аказалася рахманая. Калі дзяўчынка прыходзіла са школы, сарока падскоквала, узмахвала крыламі і прасіла есці. Потым садзілася Аленцы на плячо і задаволена ківала сваім доўгім хвостом. Вучоба сарокі вялася так. Аленка садзіла птушку перад сабой і паўтарала: "Сарока-белабока па свеце лятала, навіны збірала..." Птушка пазірала на дзяўчынку і шчоўкала дзюбай. Так працягвалася гадзіну, а потым птушцы надакучвалі заняткі і яна вылятала з хаты ў сад. "Някемлівая птушка, неразумная!" – казалі Аленка.

З кожным днём сарока рабілася заўзятая зладзейкай. Яе вабілі бліскучыя рэчы: яна крала чайныя лыжкі, нажніцы, гузікі, завушніцы. Аднойчы прапаў нарочны гадзіннік. Маці загадала Аленцы аднесці сароку ў лес. Дзяўчынцы было шкада птушкі, але не паслухацца маці Аленка не магла. Яна занесла сароку ў лес і выпусціла: "Ляці, дурніца!"

Калі Аленка прыйшла дадому, на калодзежы сядзела сарока. Птушка выцягнула шыю і картава пракрычала: "Дурніца, дурніца!" Потым узнялася і паляцела ў лес. Аленка падумала, што гаварыла пра сароку нядобра, усё ж яна разумная птушка. (248 слоў)

Бацькоўская навука

Сярод лесу стаяла высокая асіна, у якой дзяцел выдзеўб дупло і зрабіў гняздо. У хуткім часе вывеліся птушаняты. Дзеці ўбраліся ў пер'е, пачалі вылятаць з гнязда. Наляціць дзятлава сям'я на дрэва, учэпяцца за шурпаты ствол, а стары дзяцел аглядае дрэва, дзяўбе кару сваім вострым носам, выцягвае насякомых. Тое ж робяць і малыя. Толькі адзін малады дзяцел кару не дзеўб, а прыладжваўся побач з бацькам і настойліва крычаў, патрабаваў ежы.

Непрыкметна падкралася восень. Праносіліся над лесам пералётныя птушкі, а хто не пакідаў лес, той рыхтаваўся да зімы. У каго запас ежы ў кладоўцы, таму мароз не страшны. Малады дзяцел запасаў на зіму не рабіў, спадзяваўся на бацькавы запасы.

І вось лёг снег. Забраўся малады дзяцел у пакінутае шпакамі дупло. Сядзіць там, нічога не еўшы, холад яго прабірае, чакае дапамогі ад бацькоў. І тут заўважае, што выскачыла з дупла вавёрка, а ў зубах у яе – яловая шышка. Скеміў дзяцел, дзе можна пажывіцца.

Аднойчы вавёрка толькі хацела залезці ў дупло, як заўважыла, што там нехта варушыцца. Гаспадыня падрыхтавалася да скачка. Але нечакана з дупла выскачыў малады дзяцел ды як дзеўбане яе ў галаву! Вавёрка ажно зацокала ад болю. Малады дзяцел тым часам вылецеў з дупла і сеў на сухі сук, быццам нічога і не здарылася. У той жа момант да маладога падляцеў стары дзяцел. Ён наставіў тырчма пер'е і злосна закрычаў. Потым яны паляцелі ў ельнік. Стары дзяцел сарваў доўгім носам шышку, зашчаміў яе ў шчыліну і дзеўбануў раз-другі. Пасля пачаў гультая па-бацькоўску вучыць, што трэба самому здабываць сабе ежу. (249 слоў)

Танец жураўлёў

Вясна ў той ваенны год прыпазнілася і вельмі старалася нагнаць упушчаны час. Днём сонца стала добра прыграваць. Жураўлі недалёка ад партызанскага лагера пачалі наладжваць танцы на балоце. Аднаго разу партызанскі сувязны Васіль захацеў паглядзець, як птушкі танцуюць. Устаў рана, прытаіўся ў кустах, яму добра было відаць усё балота. Лес ажывіўся радаснымі песнямі, вясёлым гоманам і крыкамі птушак.

Раптам прыляцеў журавель, сеў на невялікі ўзгорак, стаў прыхарошвацца. Памыўшыся і прычасаўшы пер'е, ён узняў галаву і гучна крыкнуў. Не прайшло і хвіліны, як з усіх бакоў пачалі злятацца жураўлі. Іх сабралася больш за дваццаць. Сонца ўжо паднялося над лесам.

Першы журавель выйшаў на сярэдзіну палянкі. Ён быў самы прыкметны: у яго была бялейшая шыя, а ў хвасце некалькі пер'яў апускаліся амаль да зямлі. Ён выцягнуўся, абвёў поглядам усіх птушак і раптам, быццам на спружынах, падскочыў на цыбатых нагах.

Гэта было запрашэнне на танец. Жураўлі расступіліся, даючы месца танцорам. Самыя жвавыя і спрытныя выйшлі на сярэдзіну паляны. Яны ўзмахнулі крыламі, падскочылі і пачалі танцы. Яны тупалі нагамі, выгіналі шыі, кланяліся адзін аднаму. З кожнай хвілінай танцы ўсё больш разыходзіліся. Да іх далучаліся іншыя жураўлі. Зусім нечакана, як па камандзе, танцы пасталі, разабраўшыся парамі, дзюба ў дзюбу. Падняўшы шырока крылы і распушыўшы хвасты, птушкі пачалі круціцца на пляцоўцы, нібы віхор. Жураўлі, якія не танцавалі, стаялі навокал і білі крыламі.

Доўга танцавалі і весяліліся жураўлі. Здавалася, іх танцам і весялосці не будзе канца. Калі сонца паднялося высока і стала добра прыпякаць, крылатыя танцы і гледачы разляцеліся, каб заўтра зноў сустрэцца на гэтай пляцоўцы. (250 слоў)

Варона-гультайка

Алесь сядзеў у крэсле і чытаў кнігу, калі за акном пачуў вароніна карканне. Каго-каго, а варон у вёсцы хапае, але гэта быў не проста крык, а цэлы лямант, з якога часам пачынаюцца самыя сапраўдныя бойкі.

Хлопец адклаў кнігу, падышоў да акна, каб зірнуць, што там робіцца, і ўбачыў на сваім надворку не адну, а дзве вароны – старую і маладую, перад якімі ляжала хлебная скарынка. Якраз у гэты момант маладая варона, пэўна ж, дачка, зноў некалькі разоў патрабавальна каркнула, пасля чаго адразу ж сцішылася ў чаканні з шырока раскрытай дзюбай. Было няцяжка здагадацца: гультайка хоча, каб варона-маці яе пакарміла хлебнай скарынкай. Але, па ўсім відаць, тая лічыла, што дачка і сама ўжо справіцца з такой работай, і толькі круціла галавой: маўляў, ох і распесціла я цябе на сваю галаву! У народзе кажуць: лепей позна, чым ніколі. Пэўна, і птушкам знаёма гэта мудрасць. І калі маладая варона зноў закаркала, старая ўзяла ў дзюбу хлебную скарынку і шпурнула яе далей ад сябе.

Абедзве вароны кінуліся да спажывы. Старая ці не знарок прыпазнілася, спадзеючыся, што дачка схопіць скарынку. Дзе там! Тая ўзняла такі гвалт каля хлеба, хоць вушы затыкай. Аднак і варона-маці ў сваім навучанні аказалася надзіва цярдлівая. Зноў паляцела скарынка, зноў за ёй кінуліся птушкі.

Ды тут усё спасавала гаспадыня надворка – пярэстая кошка, якая выскачыла з сенцаў.

Маладая варона, не раздумваючы, узмахнула крыламі і праз хвіліну схавалася за дахам суседняй хаты. Старая ж спачатку папераджальна каркнула на ўвесь надворак, схавіла ў дзюбу хлеб і толькі пасля гэтага кінулася даганяць дачку. (248 слоў)

Шчаслівая вавёрачка

Гэта гісторыя адбылася ў Кіславодску, горадзе санаторыяў. Чыстае паветра, горы, лясы, прагулачныя сцежкі, шырокія, роўныя, дагледжаныя. На прагулкі ўсе абавязкова бралі з сабой арэшкі, бо на высачэзных лясных дрэвах жыло шмат ручных вавёрак, якія з вялікім даверам ставіліся да людзей. А ў людзей у кішэнях заўсёды ляжалі арэшкі – пачастунак для вавёрачак. Такі быў няпісаны закон. Яго ўсе шчыра выконвалі.

Але аднойчы адбылося нешта неверагоднае. У адной маладой жанчыны заканчваўся адпачынак. Вечарам яна мусіла ляцець самалётам дадому. Перад ад'ездам вырашыла апошні раз прагуляцца, пакарміць вавёрачак. Набрала арэшкаў у сумку, выйшла на любімую сцежку, а жменьку арэхаў трымала на далоні.

Адна вавёрачка – а зрок у іх добры – убачыла арэшкі і памчалася да жанчыны. Даверліва села на руку, пачала грызці смачны пачастунак. Калі арэшкі на далоні скончыліся, жанчына адкрыла сумку. Вавёрачка, пабачыўшы арэшкі, адразу ж скокнула ў сумку.

У сваім пакоі жанчына паставіла сумку на стол і пачала збіраць чамадан. Старанна правярала, каб нічога не забыць. Перад дальняй дарогай заставалася яшчэ трошкі часу да аўтобуса. Жанчына прысела, узяла са стала сумку, каб праверыць пашпарт і білет, раптам са здзіўленнем заўважыла, што ў сумцы сядзіць вавёрка... Жанчына ўзяла яе ў рукі, зазірнула ў сумку. Там валяліся шкарлупінкі ад арэхаў і нейкае смецце. Жанчына здзівілася: адкуль яно там? Пачала ўглядацца – няма білета на самалёт. Страшэнная думка прыйшла ёй у галаву: з'еўшы арэшкі, вавёрка згрызла білет! Раззлаваная жанчына адчыніла акно (жыла яна на першым паверсе) і выпусціла гэту свавольніцу на свабоду.

Шчаслівая вавёрачка пабегла ў свой родны лес.

А жанчына сядзела ў пакоі і ў распачы думала: “Дзе ўзяць грошай на новы білет?”
(259 слоў)

У жніўні сорок першага

Даспявала патрывожанае лета. У тую ноч за возерам неспадзявана затрубіў лось. Гэта быў першы выгнаны вайной лось, які прывандраваў сюды, за Бесядзь, аднекуль з далёкай Бярозаўскай пушчы.

Раней ласі лічыліся гаспадарамі сярод звяроў у забесядскіх лясах. Магутныя, яны блукалі па звыклых сцежках, аб’ядалі на маладых дрэвах кару. Часам яны пераплывалі Бесядзь, і тады іх можна было бачыць каля вёсак, разам са свойскай жывёлай.

Але наставалі для ласёў дрэнныя часы. У шведскую вайну абедзве арміі – і шведская, і руская – харчаваліся пераважна ласіным мясам. Тады забесядскія лясы недалічыліся сахатых. Вайсковыя каманды палявалі на іх скрозь, здабываючы тання мяса, за якое не трэба было плаціць ні крэйцара, ні рубля. У час паўстання Вашчылы таксама шмат загінула гэтых насельнікаў пушчы. Радзівілавы ўланы ганяліся за ласямі гэтак жа, як і за паўстанцамі. У тыя гады ў еўрапейскіх краінах пайшла мода на ласіны – скураныя рэйтузы. Добрыя ласіны каштавалі вялікія грошы, і ўланы, пільнуючы ў пушчы паўстанцаў, не забываліся пра ласіныя стаянкі. Для іх гэта быў выгадны промысел.

Больш за ўсё пагінула ласёў, калі распрадаваліся землі Рэчы Паспалітай. Тады мясцовыя паны заманьвалі да сябе замежных купцоў і прадавалі ім лес. Прагныя купцы высякалі пушчу не адзін і не два гады. На вызваленых дзялянках пачалі будавацца сяляне. Паступова чалавек становіўся гаспадаром пушчы. Здарылася так, што менш як за дзве сотні гадоў сахатыя перавяліся за Бесяддзю цалкам. Здавалася, ужо ніколі сахатыя не вернуцца сюды. І вось у жнівеньскую ноч сорок першага года зноў тут затрубіў лось. (241 слова)

Губаты

Прайшло некалькі тыдняў. Ласяня акрыяла, пачула, што ў яго падсохла і залячылася рана. Ноччу яно спала ў падпаветцы на ахапку сена, а днём гуляла па двары, пазнаёмілася з усімі яго насельнікамі. Шчыра палюбіла гаспадара, добрага і спагадлівага чалавека. Мірна ўжылася з таварыскім сабакам, са свавольнікам цялём, амаль равеснікам, з якім гойсала па двары. З курамі, гэтай драбнатой, яму было нецікава, і яно без ніякай злосці, толькі дзеля жарту наўмысна ганялася за імі, нясмелымі, палахлівымі, бачачы, як яны разлятаюцца. Гаспадар за тое ўпершыню накрываў на ласяня, сказаўшы, што куры пасля губляюць пер’е і не нясуцца. З вялікай каровай ніякага сяброўства адразу не выйшла: яно памкнулася папіць малака, але тая балюча трэснула яго нагою.

Найбольш жа ласяня пасябравала з гаспадаровымі дзецьмі – з хлопчыкам і дзяўчынкаю. Разам яны і дурэлі, і бегалі па двары, яно брала з іхніх рук пернікі, смачны хлеб і цукеркі. Ад іх ласяня атрымала дураслівую мянушку Губаты. Прыдумаў гэта хлопчык. Ён усё дзівіўся, што ў яго, ласяняці, такая гарбатая морда, абвіслая верхняя губа, вось і выдумаў.

Спачатку называлі так дзеці, а тады пачалі гэтак клікаць і дарослыя.

У адзін з апошніх летніх дзён у хлеў прыйшоў гаспадар, прынёс яму паўвядра пойла. Губаты тыцнуўся ў ведро, абліў да вачэй морду і выплеснуў амаль усё долу. Ляснік моўчкі пазіраў, але не злаваўся. Пасля яны падаліся з двара на пашу. Гаспадар прыпыніўся, пагладзіў па спіне ласяня і сказаў: “Ідзі, звярок мілы, да свайго, а пра нас

забудзь”. Малое прыпусціла да самага лесу, а тады вярнулася назад, не разумеючы, што гэта робіцца. (250 слоў)

Калі зайцы смелыя

Вечарэла. Садзілася на спачын сонца. Залатое святло яго развітальных промняў запоўніла сабой палянку. Яшчэ здалёк на палянцы Янка ўбачыў зайку. Каля высокага куста ядлоўцу ён ласаваўся дзікай канюшынай. Нечакана над палянкай з’явіўся каршун. Зайка, не чуючы пад сабой ног, кінуўся ў кусты арэшніку.

Каршун праляцеў над палянкаю, развярнуўся і таксама скіраваў да арэшніку. Раптам ён рэзка спікіраваў да зямлі, але зайка выбег яму насустрач і ўдарыў драпежніка пярэднімі лапамі.

Каршун сігануў угору і тут жа зноў кінуўся на зайчыка. Зайка не разгубіўся. Выскачыў наперад і ўдарыў яго лапамі.

Драпежнік усё насядаў, але зайка не здаваўся. Фыркаў, біў каршуна пярэднімі лапамі. Такое нельга было больш трываць, і хлопец прыспешыў крок, закрычаў.

Каршун спалохаўся, паляцеў з палянкі. Схаваўся ў кустах і зайка-смяльчак. Янка падышоў да ляшчыны, а пад ёю двое зайчанятак ляжаць.

Многія лічаць, што заяц баязлівы, але гэта на самай справе не так. Ён асцярожны, бо ў яго шмат ворагаў: і драпежныя птушкі, і ліса, і воўк, і чалавек са стрэльбай. І ён уцякае, каб уратавацца, выжыць.

Клапоцяцца зайцы і пра сваё патомства. Зайчыха, асабліва русачыха, у спецыяльным гняздзе ў халоднае надвор’е сагравае сваіх дзетак. А калі непадалёку

вораг, адцягвае ўвагу на сябе: скача, фыркае, стукае лапкамі. Зайчанят маці корміць малаком тры–чатыры тыдні, хоць траву яны пачынаюць есці намнога раней.

А паветра ўсё сінела і сінела. Хутка на зямлю апусціцца цемень. Янка ішоў дамоў і радаваўся, што ноч наўкола ўладарыць, што зайчыха пра паядынак з каршуном забудзецца, да дзетак вернецца. (243 словы)

Нечаканы госць

Старэнькі аўтобусік, пагойваючыся на ўмёрзлых калдобінах дарогі, паціху аддаляўся ад гарадка. Праз дзве гадзіны Янка выйшаў на патрэбным яму прыпынку і застаўся на дарозе адзін. Адсюль, ад гэтага прыпынку, да невялікай вёсачкі дзядзькі Ігнася чатыры вярсты. Сёння яны з дзядзькам Ігнасем будуць паліць лазню.

Пакуль прыйшоў, добра звечарэла. У хаце гарэў агонь. Янка ўвесь белы, абмецены завірухай, не стукаючыся, адчыніў дзверы.

– Нічога, нічога, – сказаў дзядзька Ігнась і ступіў госцю насустрач, дапамог зняць з плячэй рукзак, бо пальцы таго заледзянелі і не слухаліся.

– Калі не будзе зімой бела, то не будзе ўлетку зелена, – гаварыў дзядзька Ігнась, дапамагаючы госцю распранацца. – Думаў, што ўжо і не прыедзеш сёння. Але нічога, нічога... Самы раз. Праз гадзіну якую і парыцца будзем з табою.

Злёгка перакусіўшы, яны выйшлі з хаты і накіраваліся да лазні. Лазня стаяла за гумном, непадалёку ад лесу. Дзядзька Ігнась, як заўсёды, наперадзе. Каб лішне не таптаць снег, Янка ішоў за ім след у след. Падышлі яны да самай лазні. Дзядзька намацаў рукою выключальнік, пстрыкнуў ім, і яны падаліся ў сярэдзіну. Зайшлі – і аслупянелі. Пазіраюць адзін на аднаго – і ні слова. Хочуць нешта сказаць, а языком павярнуць не можа ні адзін, як праглынуў яго ўсё роўна. На шырокім дубовым палку, на

тым самым месцы, дзе яны з дзядзькам лупцаваліся бярозавым венікам, цяпер галавой да іх ляжала рысь.

– Ацю! Ацю! – раптам крыкнуў дзядзька Ігнась і схапіў ля печы палена. Рысь падхапілася на высокія ногі, прыгнулася і скокнула. Янка не паспеў адляцець убок: моцны ўдар у грудзі паваліў яго на падлогу. Калі крыху ачухаўся, дзядзька Ігнась сказаў: “Прабач, гэта я ва ўсім вінаваты. Вечарам, калі насіў у лазню ваду, забыўся зачыніць дзверы”.

– Можа, і рысь папарыцца хацела, – пажартаваў Янка.

Вядомы выпадкі, калі рысь наведвалася нават у гарады. На жаль, яна даўно ўжо рэдкі звер у лясах Беларусі. (294 словы)

Каралева агарода

У Еўропу бульба трапіла ў шаснаццатым стагоддзі, і доўгі час яе ўспрымалі як дэкаратыўную расліну.

Да нашых дзён дайшла легенда, як бульба ўпершыню трапіла ў Англію. У другой палове шаснаццатага стагоддзя прывёз яе з Амерыкі адзін англійскі мараплавец, які вырашыў здзівіць стравай з яе сваіх сяброў. Кухар прыгатаваў страву з лісця і сцяблін расліны, і сябрам яна зусім не спадабалася. Разгневаны гаспадар загадаў знішчыць кусты бульбы. Каб дагадзіць гаспадару, слугі спалілі кусты нават з клубнямі. Але калі ў попеле знайшлі печаную бульбу, яна ўсім спадабалася на смак.

Французы таксама не адразу сталі ўжываць бульбу ў ежу. Існуе легенда, што аднойчы парызскі аптэкар Антуан Парманцье пачаставаў варанай бульбай самога караля Францыі, які любіў смачную ежу. Каралева, якой таксама спадабалася новая страва, неўзабаве пачала ўпрыгожваць кветкамі бульбы сваю прычоску. Парызскі аптэкар, задаволены вынікамі эксперыменту, пачаў прапаноўваць бульбу простым людзям, аднак тыя катэгарычна адмаўляліся ад яго пачастункаў. Тады здагадлівы Парманцье на сваім агародзе, дзе расла бульба, прымайстраваў таблічкі з тэкстам, у якім прасіў не падыходзіць блізка да яе. Згодна з іншай версіяй, ён нават паставіў каля свайго

агарода варту, якая, праўда, ахоўвала бульбу не ноччу, а толькі днём. І людзі па начах сталі красці бульбу. А неўзабаве пачалі вырошчваць і на сваіх агародах.

Беларусы сталі спажываць бульбу ў другой палове васьмнацатага стагоддзя. Спачатку яна таксама лічылася далікатэсам, але даволі хутка пасевы бульбы пачалі пашырацца. Праўда, просты люд паставіўся да невядомай яму раней расліны, якую празвалі “землянымі яблыкамі”, досыць насцярожана. Аднак ужо ў дзевятнацатым стагоддзі бульба ўпэўнена заваявала беларускія агароды. Дарэчы, тады ж, у дзевятнацатым стагоддзі, з’явіліся першыя ўласнабеларускія гатункі бульбы. (259 слоў)

Гарэза

Людзей вавёрка Гарэза заўважыла здалёк. Яны сядзелі на нейкім бярвяне, што плавала пасярод ціхай затокі, трымалі ў руках доўгія, гнуткія і прамыя палкі. Вавёрка прыгледзелася, стала сачыць за паводзінамі гэтых двухногіх істот. А яны так захапіліся сваёй справай, што на бераг не аглядаліся. Звярок супакоіўся і пабег далей, не забываючы зазіраць ва ўсе куткі, каб знайсці нешта ядомае.

На палянцы па-над абрываў увагу Гарэзы прыцягнуў нейкі дзіўны прадмет. Вавёрка ўжо хацела прабегчы міма, ды ў нос ёй ударыў моцны прывабны пах нечага ядомага, вельмі смачнага. Ішоў ён якраз ад таго прадмета. Гарэза азірнулася на людзей. Тыя па-ранейшаму сядзелі спінамі да берага. І вавёрка асмелілася.

Яна падбегла да палаткі, зазірнула за адхілены полаг: нікога. А ў куточку горкай ляжалі нейкія прадметы і да знямогі вабілі сваім пахам. Не задумваючыся, падскочыла да іх, упілася зубкамі-іголкамі ў чорны бохан. Спадабалася, і вавёрка з вялікай асалодай грызла і грызла скарынку, глытала мякіш. Забылася пра ўсё на свеце: пра асцярожнасць, пра тое, што побач людзі. Апамяталася толькі тады, калі нехта рэзка адхіліў полаг, выдыхнуў знянацку: “Ой!”

Гарэза падскочыла. Ад страху і нечаканасці яна на імгненне страціла арыенціроўку, разгублена забегала па сценках палаткі, забылася, дзе і выхад. Нарэшце выслізнула міма чалавека на вуліцу і доўгімі скачкамі накіравалася да лесу. Ускочыла на бліжэйшы дубок і толькі тут азірнулася.

Людзі і не думалі яе лавіць. Яны стаялі каля сваёй палаткі і гучна рагаталі, паказваючы на яе рукамі. Пасля наблізіліся і доўга з цікаўнасцю разглядалі маленькага злодзея.

Нарэшце вавёрка супакоілася, перастала калаціцца яе маленькае сэрца. Яна агледзелася, пераскочыла на суседнюю бярозку і паскакала з вяршыні на вяршыню ў глыб густога лесу. Аглядваючыся, бачыла, як людзі прыветна махалі ёй услед рукамі.

(274 словы)

Падкідыш

Вясною, калі па лясных абшарах зялёным туманам радасна і дружна ўспыхнулі маладыя лісточкі бяроз, над урочышчам вавёркі Гарэзы часта стаў даносіцца звонкі голас зязюлі.

Таямнічыя былі гэтыя зязюлі. Тысячы разоў чула Гарэза іх галасы, а пабачыць ніводнага разу не магла. Аднак сакрэт зязюлі аказаўся не вельмі складаным. Раскрыла яго вавёрка нечакана для сябе і пры даволі загадкавых абставінах.

Гуляла Гарэза па хвойніку, радавалася сонцу і цяплу. Над самай зямлёй прамільгнуў цень птушкі, якая села на маладую бярэзіну.

“Ку-ку! Ку-ку!” – раскрыўшы дзюбу, прамовіла птушка і змоўкла. Гарэзу здзівіла, што зязюля робіць перапынак у спевах, быццам адказ чакае. І дачакалася. З другога боку палянкі данеслася звонкая дзіўная песня. Распачалася размова птушак. Нарэшце, відаць, яны пра нешта дамовіліся. Зязюля нырнула з галіны ўніз. Раптам з бярэзіну выслізнула парачка драздоў. Зязюля – наўцёкі, дразды – следам.

І тут з гушчару вылецела другая зязюля. Скрозь маладое лісце Гарэза бачыла, як яна прымасцілася ў гняздо драздоў. Пасядзела там хвілінку і гэтак жа ціхенька ўцякла.

Дразды вярнуліся. Супакоіліся каля свайго гнязда.

Напачатку лета вавёрка выпадкова зазірнула ў той бярэзнік. Увагу яе прыцягнуў моцны крык птушанят. Асабліва вылучаўся адзін гучны, басавіты голас. Зазірнула Гарэза з вышыні ў гняздо. А там адно птушаня, значна большае за астатніх, галосіць на ўсё наваколле. Раптам яно пачало пасоўвацца да краю гнязда і выкідваць з яго свайго браціка. Затым яшчэ і яшчэ.

Праблягалі дні. Птушаня стала намнога большым за сваіх бацькоў. Гарэза прыгледзелася і заўважыла, што яно вельмі нагадвае зязюлю. У вавёрчынай галаве ўсплылі вясновыя падзеі. Дыялог зязюль, пагоня драздоў, кароткі візіт шэрай птушкі ў гэта гняздо. Дык гэта зязюля падкінула драздам сваё яйка, а яны ні пра што не здагадваюцца, сумленна гадуюць чужое дзіця!

І выгадавалі. Маладая зязюля ўзнялася на крыло. Але доўга яшчэ лётала за драздамі, адбірала лепшую здабычу. (287 слоў)

Далёкі пошум мора

Уздоўж двара быў нацягнуты дрот, да яго прымацаваны цяжкі ланцуг, зачэплены на ашыйніку вялізнага сабакі, які не ведаў чалавечай ласкі і дабрыні.

Аднойчы ноччу сабака ўбачыў у сне сінюю роўнядзь мора і карабель пад белымі ветразямі, які імкнуўся насустрач сонцу, без дроту і ланцуга.

Сабака доўга прабіраўся да мора. Нарэшце ён убачыў перад сабой вялікі карабель, які гайдаўся на лёгкіх хвалях.

Калі сцямнела, сабака папоўз да невялікай лодкі, што стаяла каля берага. Занятыя працай, людзі не заўважылі, як вялізны цень слізгануў у лодку. Яна ў апошні раз адштурхнулася ад берага, людзі дружна запрацавалі вёсламі. Лодку паднялі на карабель, але разгрузку адклалі да раніцы.

Ноччу сабака выбраўся са свайго сховішча і агледзеў палубу. Зірнуўшы на паверхню мора, ён заўважыў там адлюстраванне зорак, што рухаліся разам з караблём. “Мы плывём па зорках”, – падумаў сабака і заснуў, шчаслівы і спакойны.

Раніцай сабака прачнуўся ад ваблівага паху і вылез са свайго сховішча. Палуба раптам паплыла ўбок, ён пахіснуўся і ўпаў. Пачуўся незласлівы, прыветлівы рогат, а

сабаку ўпершыню стала спакойна, цёпла і ўтульна. Праз некалькі хвілін ён ужо сёрбаў смачную поліўку.

Здавалася, усё было добра. Аднак, даведаўшыся, што на караблі сабака, капітан загадаў адправіць жывёліну за борт паблізу вялікага вострава.

Цёплыя добрыя рукі падхапілі сабаку і ўзнялі над палубай. У наступны момант ён праваліўся ў паветра. Вынырнуўшы з вады, убачыў з аднаго боку блізкі бераг, а з другога – карабель. Сабака забрахаў, шалёна і бездапаможна, і паплыў за караблём.

Капітан стаяў на мосціку і не разумеў, чаму сабака плыве не да берага, а ў адкрытае мора. Раптам карабель сцішыў ход і спыніўся. “Гэты сабака нарадзіўся пад шчаслівай зоркай”, – падумаў капітан і загадаў спусціць выратавальную шлюпку. (272 словы)

Смелая варона

У лесе, каля вёскі, жыў ястраб, дужы драпежнік, хітры. Прытоіцца між галінак і чакае, пакуль якая-небудзь птушка наблізіцца. Убачыць птушку ці малога звярка – падае каменем уніз. І няма ратунку бедалазе.

Так разбойнічаў ястраб усё лета і восень. Але многія птушкі паляцелі ў вырай, менш іх стала ў лесе і на полі. Тады лясны драпежнік стаў паляваць каля вёскі, дзе каля свінарнікаў і кароўнікаў трымаліся галубы, галкі, вароны. Падкрадзецца, як злодзей, з-за будынкаў да чарады, шусне зверху нечакана – і нясе ў лес сваю здабычу. Магчыма, і разбойнічаў бы гэты ястраб каля вёскі, каб не адна варона, на якую напаў лясны драпежнік.

Быў ясны марозны дзень. Раптам пачуўся прарэзлівы крык вароны, рэзкі лопат крылаў: ястраб набліжаўся да шэрабокай. Варона ўзвілася ўверх, трывожна закрычала, просячы сябровак аб дапамозе. Сама ж кінулася не ўцякаць, а ... насустрач ястрабу. Яна выставіла сваю доўгую дзюбу, растапырыла кіпцюры. Драпежнік не чакаў такога адпору, таму рэзка затармазіў ды шуснуў убок.

Варона з усёй сілы каркнула і зноў напала на ястраба. На дапамогу з усіх бакоў спяшаліся яе сяброўкі. Злоснае рэзкае карканне, лопат дзясяткаў пар крылаў – вароны набліжаліся да месца паядынку.

Праз міг цэлая чарада варон кружылася вакол ястраба. То адна варона, то другая ўзмывала ўвысь і з рэзкім карканнем нападала на драпежніка, старалася дзеўбануць яго сваёй дзюбай, ударыць крылом ці кіпцюрамі.

Ястраб страціў свой ваяўнічы запал, забыўся пра паляванне, стаў сам ратавацца ад раз'юшаных птушак, чорная хмара якіх кружылася над ім. Ён то падаў да самай зямлі, то рэзка кідаўся ўбок, каб ухіліцца ад удараў, то ныраў у галлё невысокіх кустоў.

Неўзабаве ястраб знік у гушчары, зашыўся ў галлё густой елкі і прытаіўся там. Ён цяжка, перарывіста дыхаў, успамінаў няўдалае паляванне і не мог уцяміць, чаму слабейшая за яго птушка перамагла.

А вароны пакружыліся над вяршальінамі дрэў і паляцелі на поле, расселіся адна пры адной на правадах электралініі, паціху пакарквалі – расказвалі, відаць, адна адной, як нападала кожная на разбойніка.

Яны, напэўна, зразумелі, што чарадой лягчэй адбівацца ад ворага, што ў дружбе і згодзе – сіла. (329 слоў)

Выдра правучыла

Мікалай нарадзіўся ў вёсцы ля вярхоўя Нёмана. Добра плаваў, ныраў, лавіў рукамі рыбу. Быў ён у дзяцінстве сціплым, ціхім. А вырас, аб'ездзіў паўсвету маракom і стаў задавацца.

– Што твой Нёман – раўчук! У ім толькі жабы ды печкуры водзяцца! Я ж кітоў у акіяне за хвост лавіў, на чарапахax ездзіў вярхом! Акул за хвост на палубу выкідваў! – пахваляўся ён.

Можа, і да сённяшняга дня так бы хваліўся Мікалай, каб не збіла з яго пыху ... выдра.

Выдра захапілася на паляванні і далёка адплыла ад свайго гнязда. Не агледзелася, як пачаўся дзень. А тут яшчэ рыбакоў назбіралася шмат. Яна і рашыла пераседзець да ночы ў адной з запасных схованак, дзе не раз хавалася ў час небяспекі.

Крык, смех набліжаліся да яе. Выдра сцішылася і пачала чакаць. А невад раптам зачапіўся за палена і спыніўся.

Адзін з рыбакоў нырнуў, каб вызваліць невад. Яго рука мільгнула ля самай морды выдры, яна ад страху нават вочы заплюшчыла. Калі ж расплюшчыла іх, убачыла, што невад пайшоў далей, а рыбак усплывае наверх.

“Яшчэ трохі пачакаю, – думала выдра, – і можна плысці да берага. Больш так далёка ад гнязда заплываць не буду! Зусім іншая справа сядзець у сваёй нары паміж каранямі пяцісотгадовага дуба. А тут калаціся ад страху”.

Выдра высунула галаву і хацела плысці, як ля нары пачуўся ўсплёск вады і галасы.

Выдра насцярожылася. Мікалай (а гэта быў ён) вадзіў рукамі прама каля яе носа, і яна ледзь паспела адсунуцца. Але раптам выдру прыціснулі да палена дужыя рукі, пацягнулі ўверх. Выдра страпанулася і кіпцюрамі драпнула марака па жываце, грызнула зубамі за грудзі.

Рукі аслабелі. Звярок выскачыў наверх, глытнуў паветра і зноў схваўся ў ваду. Мікалай жа белы, як палатно, вынырнуў з вады. Па жываце і грудзях цяклі чырвоныя ручайкі, фарбавалі мокрае цела.

На беразе рыбакі перавязвалі Мікалая, жартавалі, каб быў больш асцеражным, бо выдра магла і вочы павыдзіраць.

– Надумаўся, рукамі драпежніцу злавіць! – гаварылі рыбакі. – Гэта табе не акул за хвост на палубу выкідваць!

І Мікалай перастаў хваліцца. Ледзь што, не выцерпіць хто-небудзь і папросіць расказаць, як ён з акіяна акул за хвост выкідваў, а ў Нёмане выдру рукамі лавіў. (342 словы)

Зубры

У той халодны лістападаўскі дзень сям’я зуброў не прыйшла да кармушак. Гэта вельмі ўстрыжыла даглядчыкаў. Сяргей Фёдаравіч доўга гукаў зуброў і звонка стукаў у парожняе вядро.

Звычайна пасля такога запрашэння на абед да кармушак з усяе сілы беглі зубры. Але мінула больш за гадзіну, а зуброў усё не было. Нарэшце на палянку выйшла чарада зуброў. Толькі чамусьці іх было менш, чым заўсёды. Наперадзе ішоў Пум, высокі, гарбаты, з шырокім каркам.

Зубры падышлі да кармушак, ухапілі крыху корму і заспяшаліся назад у лес. Сяргей Фёдаравіч непрыкметна ішоў за імі. На невяліччай палянцы, у кустах, наглядчык убачыў зуброў, якія цесным колам стаялі вакол нованароджанага зубраняці. Яны дыхалі на малога, баючыся, каб ён не змёрз. Пум стаяў побач з зубранём і адганяў тых, хто хацеў дакрануцца да малога.

Назаўтра раніцай зубры зноў спазніліся на падкормку. Але хутка з лесу паказалася чарада лясных волатаў. Наперадзе, як заўсёды, Пум, за ім ішло маленькае зубраня. Маці ласкава падштурхоўвала яго. Астатнія зубры ішлі следам.

Зубраня расло, дужэла, на лбе прарэзаліся рожкі — надзейная і грозная зброя зуброў.

Пум пачаў вучыць малога здабываць сабе ежу. Стары зубр навальваўся ўсім целам на граб або рабіну, прыгінаў дрэва да зямлі і трымаў яго пад сабою, а зубраня аб'ядала галінкі.

Зубраня было вельмі вясёлае, жвавае і любіла забаўляцца з Пумам. Калі малы заўзятая пачынае наступаць, Пум адыходзіць, нібы паддаецца, і нарэшце кідаецца наўцёкі. Тады зубраня радасна бяжыць за ім, каб дагнаць.

Аднойчы Сяргей Фёдаравіч выйшаў з зуброўніка, і тут малы раптам наляцеў на яго і стукнуў ілбом так, што даглядчык бухнуўся ў снег.

«Ну і ну»,— падумаў Сяргей Фёдаравіч і хацеў падняцца на ногі. Але зубраня зноў падбегла да яго і нагнула галаву для новага ўдару. Яно шалела ад радасці, адчуўшы сябе пераможцам.

Ды тут Сяргей Фёдаравіч злаўчыўся, схапіў яго другой рукою за правую нагу крыху вышэй капыта, а другой рукою — за рожкі і зваліў на снег.

Зубраня не чакала гэтага. Яно хуценька ўсхапілася на пругкія ногі і здзіўлена пазірала на даглядчыка. Малое, відаць, адчула сілу і спрыт чалавека. (328 слоў)

Дарога дадому

Стары бабёр выправіўся ў дарогу цёмначы. У балотнай лагчыне, парослай алешнікам, жыла іх невялікая калонія. Тут мала хто хадзіў, мала хто ездзіў, і яны жылі тут спакойна, без клопату. Тут была іх маленькая радзіма.

Але стары бабёр ведаў, што сюды яны прыйшлі. Прыйшлі з вялікай, прасторнай рэчкі, не раўня гэтаму раўчуку, які праз пяць кіламетраў прападае ў чыстым полі.

Паўз лес была дарога да вялікай рэчкі, дзе жылі спрадвеку вольна і спакойна бабры. Стары бабёр памятаў і ведаў гэта. Цяпер ён сабраўся пайсці туды. Ён шукаў дарогу да свайго прасторнага спрадвечнага пасялення.

Ісці трэба было цяпер. Стары бабёр не ведаў, ці застанеца ў яго сіла, каб прывесці туды сваю сям'ю, пабудавацца і пакінуць іх там, на спрадвечным месцы. А зрабіць гэта можа толькі ён адзін, бо ён памятае пра тое, што яму расказвалі яго бацькі, і

толькі ён адзін можа знайсці туды дарогу. Ён хацеў вярнуцца назад, туды, дзе было так вольна і шчасліва.

Стары бабёр ішоў павольна, бо хадзіць бабры не любяць і не ўмеюць. Ідуць толькі тады, калі няма ўжо другога выйсця.

Ішоў бабёр упарта, цвёрда. Не спыніў яго і сабака, які заступіў яму дарогу і гаўкаў, гаўкаў, не даючы праходу. Неўзабаве перад ім пачалася вузкая, метры на паўтара, палоска чыстай вады, над якою нахілілася асака.

Стары бабёр амаль падбегам кінуўся да вады, ад радасці забыўшыся на асцярогу, ныраў, быццам не верыў, што скончылася нарэшце яго сухая дарога. Толькі калі нацешыўся, спахапіўся і ціха, так, што не аставалася на вадзе следу, паплыў на агледзіны возера.

Пасля абеду ён перайшоў грэблю і падаўся далей па крыніцы, якая канчалася ў лагчыне, парослай маладымі кустамі лазняку. Але там стары бабёр натрапіў на канаву, вялікую, з зарослымі травой берагамі. Канава была дастаткова шырокай, у ёй можна было плысці, таму стары бабёр апусціўся ў ваду і паплыў насустрач халоднай плыні.

На гэтай канаве і пераначаваў стары бабёр. Назаўтра ён яшчэ раз абышоў і агледзеў усё навокал, пасля гэтага сабраўся і той самай дарогай пайшоў назад. Хутка ён прывёў з сабою на новае селішча двух маладых баброў. (335 слоў)

У прыёмнай сям'і

Шэрая зайчыха аблюбавала сабе месца ў высокім жыце. Днём яна ляжала, прыслухоўваючыся да галасоў жаваранкаў, што срэбрам трымцяць, пераліваюцца на розныя лады ў глыбокім сінім небе. А ноччу зайчыха абыходзіла свае любімыя мясцінкі. Больш за ўсё яна бывала на агародзе, які знаходзіўся на другім баку калгаснай сядзібы. Ды як жа іначай! Жыць недалёка ад агарода і не паласавацца сакавітай капустай альбо салодкай морквай?

У канцы лета ў зайчыхі нарадзілася чацвёрта зайчанят, падобных на шэрыя мяккія ваўняныя клубочки.

Аднойчы свежым ранкам зайчыха прачнулася ад моцнага грукату матора. На яе з дзецьмі насоўвалася вялізная машына, яна махала, нібы птушка, крыламі, а за ёю было

чыстае зжатае поле. Зайчыху працяў востры страх. Разам з дзецьмі яна кінулася з усіх чатырох наўцёкі. Адно зайчаныя заблыталася ў густым жыце, і камбайнер злавіў яго.

Дома васьмігадовая дачка камбайнера Ніна вельмі ўзрадавалася зайчыку. У гэты момант у пакой увайшла кошка Мурка. У яе толькі ўчора забралі кацянят і раздалі суседзям. Ніна ўзяла Мурку на рукі, а бацька паднёс да яе зайчыка. Мурка з ласкай аднеслася да шэранькага і пачала карміць яго.

Так зайчык і рос на кошчыным малацэ. У яго быў вясёлы нораў. Ён такія фокусы вырабляў, што ўсе ў доме са смеху клаліся. Еў ён капусту, моркву, канюшыну.

Усё было б добра, але ў гаспадара быў невялічкі шчанюк Шарык. Адноўчы Шарык добра-такі пацягаў зайца за вушы, і невядома, чым бы ўсё гэта скончылася, калі б Ніна не выручыла яго: яна адабрала перапуджанага шарачка з зубоў шчаняці, а самога Шарыка пакарала дубцом.

Кошка не любіла Шарыка і, як толькі ён заходзіў у сенцы, кідалася на яго і злосна шыпела. Шарык з усіх ног уцякаў за дзверы. Хутка і заяц навучыўся сям-таму ў кошкі. Ён яшчэ ля парога сустракаў Шарыка і пачынаў барабانیць прэднямі лапамі па спіне сабакі так, што з таго ажно поўсць сыпалася. З часам шарак перастаў баяцца сабакі. Так і жыў ён далей у сваёй прыёмнай сям'і. (315 слоў)

Шпачок

У той дзень бушавала навальніца. Калі Валерык выйшаў з хаты, то ўбачыў у садзе паваленую ветрам жэртку са шпакоўняй. А побач сядзеў малады шпачок, які, відаць, не ўмеў яшчэ добра лятаць. Валерык накрыў шпачка шапкай, асцярожна ўзяў яго, занёс у хату і пасадзіў у клетку.

Міналі тыдні, месяцы. Шпачок вырас. Ён не любіў сядзець у клетцы і лятаў па хаце, дзяўбаў у вазонах зямлю, купаўся ў талерцы з цёплай вадой. Да купання птах ставіўся надзвычай сур'ёзна. Спачатку ён падыходзіў да талеркі і нібы правяраў тэмпературу вады. Потым перш за ўсё мыў галаву, а пасля ўжо забіраўся ў талерку з нагамі, падхопліваў крыламі вадку і абліваў спіну. Нарэшце садзіўся і растапырваў усе пярыны. Пры гэтым шпачок ніколі не забываўся асцярожна аглядацца.

Шпачка дома ўсе любілі і песцілі. Толькі вось кот Яша выклікаў трывогу. Спачатку кот толькі паглядаў на шпачка. А неяк пад вечар Валерык, зрабіўшы ўрокі, выйшаў у пярэднюю, дзе вісела клетка, і ўбачыў, што кот вось-вось скочыць на клетку. Баючыся за жыццё шпачка, Валерык перанёс клетку на чыстую палавіну хаты і павесіў яе высока на сцяне, каб Яша не дастаў.

А аднойчы хлапчук пачуў валтузню, піск. Валерык кінуўся да дзвярэй. Яша вісеў, учапіўшыся пярэднімі лапамі за клетку, а шпачок скакаў на адным месцы, злосна ціцінькаў і дзеўб ката ў нос. Яша ад болю мяўкаў, а калі ўбачыў Валерыка, грывнуўся на падлогу і шмыгнуў між ног за дзверы. Шпачок бегаў па клетцы і пераможна крычаў.

А аднойчы ў школе раптам хлопчык нібы ўвачавідкі ўбачыў, як кот ускочыў на клетку, прасоўвае праз пруты лапу... Дадому хлопец бег не чуючы пад сабою ног. Так і ёсць... У клетцы дзверцы не зачынены, шпачка няма. Хлопчык выбег на кухню.

У кутку каля печы з Яшавага сподка, у якім была размочана булка, шпачок, не спяшаючыся, дзяўбаў крошкі. Дзеўбане, паглядзіць, зноў дзеўбане. А недалёка ад шпачка сядзеў Яша і сумна паглядаў, як частуецца няпрошаны госць.

Валерык узяў пакрыўджанага ката пад пушысты живот і вынес з кухні. Яму нават стала крыху шкада Яшу. (327 слоў)

Мурашнік

Некалі мурашнік, які вырас ля самай лясной сцяжынкі, быў такі маленькі, што не закрываў нават пянька. Але паступова рудая горка большала. Дробненькія, але дужыя і ўпартыя стварэнні з усяго наваколля безупынна сцягвалі сюды патрэбны будаўнічы матэрыял, і хутка горка заняла ўсю сцяжыну.

З аднаго боку мурашніка людзі вытапталі дугу. Пройдуць, абмінаючы перашкоду, і ідуць далей.

Аднойчы на мурашоў абрушылася бяда. Яна мела выгляд вузкіх веласіпедных колаў з чорнымі пакрышкамі. Першы веласіпедыст угледзеў наперадзе перашкоду і набраў разгон, каб не завязнуць у рыхлай горцы. След у след праляцеў другі. Трэці імчаў крыху воддаль. Ён прытармазіў і абагнуў жытло мурашоў, разрэзанае на дзве паловы. Чацвёртым ехала малое дзіця. Адолец мурашнік яно не здужала і мякка

апусцілася на яго левую палову. Выбіраючыся адтуль, зруйнавала і правую палову конуса.

Параскіданыя мурашы хапаліся за бліжэйшы кавалачак галінкі ці за трэсачку і цягнулі да горкі, нібыта нічога не здарылася.

Стары чалавек схадзіў па сякеру, высек і затачыў чатыры бярозавыя слупкі, убіў іх вакол мурашніка, пасля прыбіў да слупоў альховыя жардзінкі. Атрымалася агароджа.

Прайшоў час. Той самы чалавек наведваўся да мурашніка і, калі ўбачыў яго, знямеў. Жытло ўпартых насякомых не толькі вярнула сабе правільную форму конуса, але і прыкметна пабольшала. Вяршыня мурашнік даставаў чалавеку да пояса. Аднак агароджа з аднаго боку аказалася паламанай, канцы жэрдак хаваліся ў мурашніку. Стары вырашыў, што веласіпеду такую жэрдку не адолець, і зрабіў вывад: “На матацыкле нехта ўлез”.

Праз год чалавек убачыў, што горка зноў здрава пацярпела. Хату мурашоў прыціснуў да зямлі шырокім колам трактар. Рэшткі таго, што нядаўна называлася агароджаю, валяліся навокал. Стары сабраў іх і кінуў пад хвою. Пасля моўчкі пастаяў, павярнуўся, цяжка ўздыхнуў і паплёўся па сцежцы...

У апошнюю сустрэчу чалавека з мурашамі адзіны слупок, які ўцалеў ад наезду трактара, цяпер ледзь вытыркаўся з горкі-хаты. Яна зноў мела правільную форму конуса і вырасла настолькі, што вяршыня раўнялася з плячыма чалавека.

Старому падалося, што знішчыць або спыніць мурашоў не зможа ніякая сіла. Ён падумаў, што мурашы сваёю абыякавасцю да зла, якое чыняць ім людзі, дэманструюць сваю пагарду да іх. (330 слоў)

Як бабёр вярбу вартаваў

Месца тут зручнае, прыгожае. Рэчка Лясная густа аплецена лазняком, адкуль толькі ў засушлівае лета адыходзіць вада.

Вярба расла хутка. Ніхто і не прыкмеціў, як перакінула свае разгалістыя галіны на другі бераг.

З часам вярбу аблюбавалі хлапчукі. Больш прыдатнага месца, каб даць нырца, не знойдзеш. Іншы раз прысядалі на выгнуты камель рыбака. Ім падабалася закідваць адсюль вуды. А на самай верхавіне звільні гняздзечкі сінічкі.

Вярба не думала нават, што з рэчкі, якая давала жыццё і сілу, прыйдзе яе пагібель.

На Лясную вярнуліся бабры. Адна вялікая сям’я ўпадабала зацішак пад вярбою. На пачатку лета бабры пачалі рабіць запруду, рыхтаваць корм на зіму. З многімі дрэвамі ўправіліся хутка, а вось тоўсты камель разгалістай вярбы быў ім не па зубах.

Але аднойчы раніцаю і вярба, уздрыгнуўшы, пачала апускацца на ваду. Толькі верхавіна з гняздзечкамі засталася над вадою. Ціўкалі перапалоханыя птушаняты. Насіліся над вярбою іх непрыкаяныя бацькі.

Стары бабёр павольна падплыў да падгрызенага камля. На беразе, каля самай вады, набіраліся сілы, каб завяршыць работу, іншыя бабры. Адпачыўшы, яны паплылі да вярбы. І тады цішыню разарвала пранізлівае “дз-з-ы-нь”. Спалоханыя бабры пахаваліся. А калі вынырнулі з вады, усё паўтарылася зноў. Гэта стары бабёр лупіў хвостом па вадзе, не даючы суродзічам завяршыць работу. “Хай падгадуюцца, стануць на крыло птушкі”, – вырашыў ён. І супакоіліся сінічкі. Ціха стала ў гняздзечках.

Амаль усё лета бабёр вартаваў вярбу. І толькі пасля таго, як птушаняты пакінулі гнёзды, ён знік пад вадою.

Глыбокай восенню дрэва зусім павалілася. А вясною ад караня вярбы памкнуліся насустрач сонцу новыя парасткі. (247 слоў)

Бацькоўская любоў

Шмат гадоў таму ў гарадскім парку на высокай гары рос дуб-волат. У яго густой зялёнай кроне вілі гнёзды птушкі, а ў прахладным цені адпачывалі гараджане.

Аднойчы сонечным восеньскім днём пад яго кронай збіраў жалуды рудавалосы хлопчык. Ён выбраў самы вялікі жолуд і закапаў яго непадалёк ад дуба ў зямлю. Вясной на тым месцы з зямлі вылез маленькі тонкі парастак. Дуб быў шчаслівы, што ў яго з’явіўся сыноч, і пяшчотна аберагаў крохкае дрэўца.

Ішлі гады. Сыноч на радасць бацьку хутка падрастаў. Ды нечакана прыйшла бяда. Малады дубок захварэў. Яго лісцікі апусціліся, ствол сагнуўся да зямлі. Пазбавіўся спакою стары дуб. Дні і ночы думаў, як дапамагчы.

Неяк прысеў на дуб мудры крумкач. Уважліва паглядзеў на малое дрэўца і пракрумкаў:

– Марнее сыноч твой ад ценю твайго. Без сонечнага святла не будзе яму жыцця.

Узмахнуў крыламі і паляцеў прэч. А ноччу разгулялася бура. Усхадзіўся моцны вецер, які роў, як раз’юшаны звер, ламаючы галіны дрэў.

– Вецер, ты магутны! – звярнуўся да яго дуб. – Стары я стаў. Прышоў час саступіць месца маладым. Падштурхні мяне з гары, бо мне самому адарвацца ад зямлі не хапае сіл.

Паслухаўся яго вецер. Сабраўшы ўсю сваю моц, ён падзьмуў на дрэва. Яно затрашчала і са стогнам, ламаючы галіны, рухнула з гары ўніз.

Да раніцы бура сціхла. Узышло яркае сонца і цёплымі жыватворнымі прамянямі сагрэла малы дубочак. Ён з палёгкай уздыхнуў і выпрастаў свой тонкі ствол, лісцікі ажылі і зноў зашалясцелі.

Цяпер на гары расце высокі і магутны малады дуб. Нібы вартаўнік, велічна ўзвышаецца над старым паркам. Ад пякучага сонца, злога ветру і праліўнога дажджу ратуе ўсіх гэта дрэва. (258 слоў)

Бяхвосты шпак

Вясна была ў поўным разгары, і шпакі спяшаліся аблюбаваць сабе жылло. Але чамусьці яны абміналі шпакоўню каля сада. Нават вераб’і не пажадалі заняць вольную жылплошчу. “Можа, дзірка занадта вялікая,” – выказаў сваё меркаванне Ігар.

І вось аднойчы дзеці ўбачылі шпака, які сеў на гэту шпакоўню. Гэта быў нейкі дзіўны шпак, вяртлявы, неспакойны і баязлівы. А яшчэ ён дзесьці страціў свой хвост і таму выглядаў даволі смешна. Спачатку бяхвосты з прыдзірлівай падазронасцю

агледзеў шпакоўню звонку, нібы баючыся хітрага падвоху. Потым з яшчэ большай асцярожнасцю пераскочыў да квадратнай дзіркі. Нарэшце ён асмеліўся зазірнуць у акенца і, пераканаўшыся ў сваёй бяспецы, нырнуў у шпакоўню. Дзеці, узрушаныя і заінтрыгаваныя, назіралі далей. Іх турбавала адно: чым закончацца агледзіны?

Праз хвіліну-другую бяхсвосты выскачыў са шпакоўні, ён па-ранейшаму быў нейкі ўзбуджаны і яршысты. Шпак узляцеў на шпакоўню, агледзеўся і тут жа ўзняўся ў паветра. Але ён хутка вярнуўся з доўгай саломінкай у дзюбе і ўжо без усякай асцярожнасці нырнуў у шпакоўню. «Ага, не ўцёк!» – дзеці ледзьве стрымаліся, каб сваімі крыкамі радасці не спужаць доўгачаканага навасёла.

Шпак пачаў будаваць гняздо. За першай саломінкай ён хуценька прынёс поўную дзюбу сухой травы, потым яшчэ. Бяхсвосты лётаў, нібы апантаны, і зносіў у шпакоўню ўсё, што траплялася яму ў дзюбу: і салому, і сухія травінкі, і курынае пер’е. Ён вельмі спяшаўся, быццам баяўся, што яго могуць апярэдзіць і ён не паспее зладзіць сваё гняздо.

І тут здарылася неверагоднае. Спачатку ад шпакоўні адвалілася донца. За донцам шухнула саламяна-травяное гняздо, адразу ж падхопленае раптоўным парывам ветру. Услед за донцам і гняздом сігануў уніз бяхсвосты. Ён бездапаможна перакуліўся ў паветры, страшна перапалоханы такой неспадзяванкай, але тут жа стаў на крыло, зрабіў круты віраж, жаласліва свіснуў і адчайна паляцеў увысь. Толькі яго і бачылі.

Дзеці знялі шпакоўню і пачалі яе рамантаваць. (286 слоў)

Ваверчаныя

Аднойчы ў хату зайшоў ляснік. Ён трымаў шапку, у якой нешта варушылася. “Ваверчанят прынёс, – сказаў ён, – сіротамі засталіся. Маці ястраб схапіў”.

Ваверчанятам не было і месяца. Рыжанькія, з чорнымі бусінкамі вачэй, яны поўзалі па стале, пры гэтым смешна пішчалі. Толькі узяў адно ваверчанё сабе. Піць малако з місачкі яно адмовілася. Прыйшлося паіць з піпеткі. Для жылля звярку хлопец выкарыстаў скрынку з-пад абутку.

Расло ваверчанё не па днях, а па гадзінах. Стала самастойна піць малако з міскі. Кожны дзень здзіўляла сваімі паводзінамі. Яго жыццёвая прастора ўжо не абмяжоўвалася толькі скрынкай. Ваверчанё падарожнічала па ўсім пакоі і на ўсіх прадметах пакідала сляды вострых кіпцюроў. Але ж ці можна было крыўдзіцца на яго?

І вось наступіла вясна. Адноўчы, калі Толік адчыніў фортку, ваверчанё прашмыгнула ў сад. Спахапіўся ён праз паўтары гадзіны. Шукаў дома, у садзе, але дарэмна. Ваверчанё знікла. У двары ў іх стаяла вялікая таполя. Вяршыня яе была зламана бурай. Буслы змайстравалі там гняздо, а на галінах і ў дуплах было многа гнёздаў. Ужо днём на гэтай таполі хлопец і знайшоў ваверчанё. Спачатку ён убачыў, як хваляваліся і неспакойна крычалі раздражнёныя птушкі. Яны, відавочна, ад кагосьці абаранялі свае гнёзды. Там, на суку, сядзела спалоханае ваверчанё. Яно прыціснулася да дрэва. Калі хлопец дастаў яго, ваверчанё прынікла да яго грудзей і дрыжала ўсім цельцам.

Прышло лета. Усё цяжэй становілася ўтрымаць вавёрку ў кватэры. Таму часта звярка ў клетцы выносілі ў сад. Адноўчы раніцай убачылі побач другую вавёрку. Хлопец адчыніў клетку. Ужо праз паўгадзіны шчаслівыя вавёркі ганяліся адна за адной па дрэвах у садзе. А потым яны зніклі.

Прайшло больш за год. Стаяў лістапад. Наступілі першыя замаразкі. Адноўчы дзеці заўважылі на дрэве вавёрку, якая злосна цокала на птушак. Затым яна спусцілася, дазволіла ўзяць сябе на рукі. Узрадаваныя дзеці пасадзілі яе ў клетку, паклалі туды хлеба, цукру, жалудоў. Вавёрка спакойна ела. А праз дзень яна ўцякла. А Толік падумаў, што гэта былая яго выхаванка ўспомніла пра свайго гаспадара. (313 слоў)

Яшка і Машка

Параход ішоў цёплымі паўднёвымі морамі. Неяк, калі ён прыстаў да берагоў Афрыкі, адзін абарыген прадаў маракам дзвюх малпачак. Малпачкі хутка прывыклі да новага месца. Неўзабаве яны сталі любімцамі каманды. Маракі назвалі іх Яшкам і Машкай.

Яшка любіў чапляцца хвостом за перакладзіны і, звісаючы галавой уніз, гайдаўся, нібы запраўскі фізкультурнік. Машка кожны раз перад сняданкам сігала на стол, хапала драбок цукру і імгненна знікала.

Адзін раз боцман сабраўся памыць брудны мяшок. Ён прывязаў яго вярэўкай і кінуў праз круглае акенца сваёй каюты ў мора. Ад хуткага руху парахода мяшок паласкаўся ў марской вадзе.

Пакінуўшы мяшок купацца, боцман выйшаў з каюты, зачыніў дзверы на ключ і падняўся на верхнюю палубу. Расправіўшы вусы, кінуў позірк на мора. Сярод дробных хваляў паказалася вялізная акула, а з вады пачалі выскакваць лятучыя рыбы: напэўна, іх спалохала акула. Паласатыя рыбкі пераляталі цераз параход і ныралі ў ваду.

Абедзве малпачкі пачалі падскокваць, спрабуючы лавіць рыбак. Але рыбкі ляцелі хутка, і малпы ніводнай з іх не злавілі. І вось Яшка і Машка разам падскочылі над бортам і стукнуліся адна аб адну. У тую ж хвіліну паветра скалануў прарэзлівы энк, а малпы зніклі з палубы і боўтнуліся ў ваду. Ураз пракацілася:

— Чалавек за бортам!

Гэта боцман, схапіўшы выратавальны круг, сігануў у мора.

Калі павярнулі параход назад, чалавек у моры здаваўся ледзь прыкметнай кропчай. Маракі заўважылі, як акула таксама паплыла туды, дзе віднеўся боцман. Усе захваляваліся. Параход ішоў поўным ходам і бесперапынна гудзеў. Так хацелі адагнаць марскога драпежніка.

Акула знікла пад вадой. Вунь і яе плаўнікі мільганулі паблізу боцмана. Хутка спусцілі шлюпку і выцягнулі з вады боцмана і Яшку. Усе зразумелі, што Машка патанула.

Шлюпку паднялі на параход. Боцман, увесь мокры, моўчкі падаўся ў сваю каюту. Ён адчыніў дзверы і ўбачыў Машку, якая сядзела на століку і грызла шакалад. Марак аслупянеў, а Машка, схапіўшы агрызак шакаладу, кінулася праз акно ў мора. Боцман падбег да стала і насілу прасунуў галаву ў акенца. Ён убачыў малпачку, якая трымалася на вярэўцы, якой ён прывязаў мяшок. Марак здагадаўся, што, калі малпы падалі з палубы, Машка схапілася за тую вярэўку і выратавалася. (340 слоў)

Сокал Гоша

Дзяўчынка Наташа вельмі любіла жывёл. Яна доўга ўпрошвала бацькоў, каб яны падарылі ёй маленькага сабачку. Нарэшце цуд адбыўся. Маленькае шчаня Джоні стала агульным любімцам.

У выхадныя дні сям'я выязджала ў лес, дзе дарослыя збіралі грыбы і ягады, а дзяўчынка з Джоні гуляла ў бары. Адноўчы Джоні нешта знайшоў пад дрэвам. Ён зрабіў стойку, наставіў вушы і забрахаў. Дзяўчынка падбегла, апусцілася на калені, рассунула кусцікі верасу і ўбачыла на моху маленькае птушаня. Нягледзячы на свае невялікія памеры, яно было вельмі смелае. Убачыўшы перад сабою Джоні, яно перавярнулася на спіну і выставіла наперад лапкі, узброеныя маленькімі вострымі кіпцюрамі. Наташа асцярожна ўзяла птушаня і паказала бацьку. Той агледзеў усе дрэвы вакол, каб знайсці гняздо, з якога выпала птушаня. Але гнязда не знайшлі. Было вырашана ўзяць малое дахаты і выхадзіць.

Так з'явіўся новы член сям'і Гоша. Сакалок вельмі хутка зарыентаваўся ў сямейнай іерархіі і больш за ўсіх паважаў бабулю-гаспадыню. Гоша ўпэўнена бегаў па пакоі, спрабаваў узбірацца на высокія прадметы. Птушаня было вельмі забаўным і паступова таксама стала ўсеагульным любімцам.

Хутка птушаня апэрылася і пачало лятаць па пакоі. У яго з'явілася ўлюбёнае месца на буфеце, дзе яно спала на адной лапцы. У час сьнядання ці вячэры ўсёй сям'і Гоша нязменна сядзеў на высокую спінку крэсла і ціхенька папіскаваў, выпрошваючы чарговы кавалачак мяса.

Птушаня пасталела і ператварылася ў вастракрылага сокала з белым прыгожым горлам. Бацька павёз Гошу на кафедру заалогіі ў інстытут, каб вызначыць від сокала. Арнітолагі казалі, што гэта вельмі рэдкі сокал, занесены ў Чырвоную кнігу Беларусі.

На сямейнай нарадзе вырашылі выпусціць птушку на волю. Апошняя дала згоду Наташа. Гошу павезлі ў той сасновы гай, дзе яго знайшлі. Сакалок доўга не хацеў адлятаць, скакаў з пляча на плячо, апусціўся на зямлю побач з Джоні і міралюбіва хадзіў вакол яго, быццам развітваўся. Потым сеў на плячо Наташы, пашчотна ўскудлачыў дзюбай яе валасы, крыкнуў пранізліва і ўзляцеў. Ён падняўся вышэй за сосны, зрабіў тры шырокія кругі, пракрычаў нешта на сваёй сакалінай мове і знік удалечыні.

Яшчэ доўга Наташа ўспамінала пра свайго гадаванца Гошу і сумавала. Аднак дзяўчынка разумела, што птушка павінна жыць на волі. (340 слоў)

Падземны паляўнічы

Аднойчы бацька раскажаў Мішу пра сабачак таксаў, падземных паляўнічых, якія ідуць у лісіныя і барсуковыя норы. Мішу вельмі захацелася мець такога сабачку. І вось летам знаёмы паляўнічы прывёз з горада Таксіка – так звалі сабачку.

Мішу Таксік спачатку не спадабаўся. Собачка быў смешны з выгляду: чорны, на кароценькіх крывых ножках. Але хутка хлопчык прывык да Таксіка, ахвотна і падоўгу гуляў з ім.

Аднойчы хлопчык вырашыў пайсці з Таксікам на рэчку. Вясковыя хлапчукі, убачыўшы Мішу з Таксікам, абступілі іх. Некаторыя насміхаліся, гаварылі, што Таксік непрыгожы. Мішка абараняў свайго сябра, казаў, што гэты падземны паляўнічы ліс і барсукоў бярэ ў норах. І раптам Віктар прапанаваў: “А калі б Таксіка павесці ў лес, дзе шмат лісіных нор, бо лісіцы, панадзіліся вясковых курэй цягаць. Давайце паганяем іх трохі. Паглядзім, на што Таксік здатны”.

Міша згадзіўся. Назаўтра, узяўшы сабаку, хлапчукі пайшлі ў лес. Спачатку Таксік неахвотна ішоў следам і нават пачаў адставаць. Сядзе, пасядзіць, зробіць некалькі крокаў і зноў сядзе. Але паводзіны Таксіка рэзка змяніліся, як толькі яму трапіліся звярыныя сляды. Прынюхваючыся, сабачка бег усё далей у лес.

Нейкая трывога кальнула Мішу. Хлапчукі выразалі на ўсякі выпадак добрыя кійкі. Таксік рупліва і старанна абнюхваў сляды. Потым ірвануўся наперад і забрахаў. Хлапчукі кінуліся ўслед за ім. Таксік стаяў над нарою, цела яго было наструнена, пашча грозна ашчэрана. Навокал валяліся абгрызеныя косці і пер’е. Хлапчукі адразу зразумелі, куды падзеліся вясковыя куры.

Таксік знік у нары. Адтуль даносіўся глухі брэх, потым ён стаў чуваць усё цішэй і нарэшце змоўк. “Таксіка ліс задушыў”, – праз слёзы прамармытаў Міша. “Трэба было нам рыдлёўку ўзяць. Раскапалі б нару і дапамаглі Таксіку,” – з жалем загаварыў Віктар.

У лесе было ціха, толькі зверху далятаў глухі шум хвой і ялін. Марудна цягнуліся хвіліны. Раптам з нары паказаўся востры чорны хвосцік, потым заднія лапкі, якія моцна ўпіраліся ў зямлю, і доўгая, выкачаная ў жоўты пясок спіна Таксіка, а затым галава рыжага ліса. Звер не варушыўся. Таксік моцна трымаў яго і доўга не хацеў адпускар, нібы баяўся, каб ліс не ажыў. (325 слоў)

Помнік

Ігнат прачнуўся рана. Скрозь аконныя фіранкі прабіваліся першыя сонечныя промні. Хлопец успомніў, што сёння Дзень Перамогі. Вучні старшых класаў пойдучь на мітынг да помніка невядомаму салдату ў вёсцы Грамкі.

“І навошта прыдумалі гэтыя мітынгі? Пяць кіламетраў ісці да той вёскі! Лепш паспаў бы яшчэ”, – абурана думаў хлопец. Ён павярнуўся на другі бок і заплюшчыў вочы.

У гэты момант у пакой зайшла мама і нагадала ўзяць з сабой кветкі.

“Навошта мне гэтыя кветкі?” – прабурчаў сын.

Праз гадзіну хлопец разам з аднакласнікамі крочыў у вёску Грамкі. Настаўнікі і школьнікі неслі букеты рознакаляровых цюльпанаў, белых нарцысаў і іншых майскіх кветак. Толькі Ігнат быў без букета. Але хлопец не надта перажываў.

Мітынг распачаў дырэктар школы. Ён расказаў пра жудасныя падзеі Вялікай Айчыннай вайны, пра тое, колькі пакут яна прынесла беларускаму народу. Людзі дзякавалі ветэранам, якія прыйшлі да помніка, каб ушанаваць памяць салдат, сяброў, аднавяскоўцаў, што загінулі ў гады вайны. Вучні чыталі вершы, спявалі песні.

Ігнат стаяў насупраць залітага сонечным святлом помніка і ўглядаўся ў твар невядомага салдата. Гэта быў малады мужчына ў ваенным абмундзіраванні з накінутым на плечы плашчом. На мужным твары застыла лёгкая ўсмешка. Добрыя вочы пазіралі кудысьці ўдалечыню. У адной руцэ салдат трымаў пілотку, а другая напружана сціскала апушчаны аўтамат. Мабыць, гэта азначала, што вайна ўжо скончылася, але, калі спатрэбіцца абараняць Радзіму, салдат адважна кінецца ў бой.

“Можа, гэтаму салдату было столькі ж гадоў, колькі цяпер майму бацьку, – разважаў хлопец. – Можа, з вайны яго чакалі дзеці і жонка, а ён не вярнуўся. Родныя нават не ведаюць, дзе ён пахаваны”.

Раптам Ігнату здалося, што салдат пазірае на яго з дакорам. Да горла падступіў камяк. На душы зрабілася прыкра. Хлопцу стала сорамна, што нават маленькую падзяку – букет кветак – ён пакінуў дома. Ігнат пачырванеў.

Пасля мітынгу ўсе вучні ўскладалі вянкi і букеты да помніка невядомаму салдату. Ігнат апусціў галаву і адышоў убок.

Прыйшоўшы дадому, ён схапіў букет, нарваў яшчэ ў агародзе кветак, сеў на веласіпед і памчаўся назад у Грамкі. (316 слоў)

Трагедыя Бацькі Міная

Розгалас пра поспехі атрада Бацькі Міная з кожным днём разыходзіўся ўсё шырэй і далей ад Суражчыны. Фашысты былі гэтым асабліва занепакоены, бо прыклад мінаеўцаў па стварэнні атрадаў супраціўлення ворагу пераймалі ў іншых месцах. Таму неаднаразова немцы праз правакатараў распаўсюджвалі чуткі, што камандзір партызанскага атрада Мінай Шмыроў забіты, а створаны ім атрад распадаецца. Але кожны раз пасля гэтага Бацька Мінай са сваімі таварышамі па зброі нагадвалі пра сябе чарговай дзёрзкай аперацыяй.

Пераканаўшыся, што іх прапаганда накіонт гібелі Шмырова не мае поспеху, фашысты завочна прысудзілі Бацьку Міная да пакарання смерцю. За яго абяцалі спачатку дзесяць, потым дваццаць і нават пяцьдзясят тысяч нямецкіх марак. Але ніхто Шмырова не выдаў. Наадварот, партызаны ў адказ ладзілі новыя засады, грамілі гарнізоны.

Тады фашысты вырашылі дзейнічаць па-іншаму – захапіць дзяцей Міная Шмырова ў заложнікі. Праз правакатара фашыстам удалося даведацца, дзе знаходзяцца малыя.

Вестка пра тое, што немцы арыштавалі дзяцей і родных Бацькі Міная, што за іх свабоду патрабуюць, каб камандзір сам прыйшоў і здаўся, імгненна даляцела да партызан. Мінай Шмыроў быў у распачы, дакараў сябе, што не забраў дзяцей у атрад. Што было рабіць? Ісці на штурм Суража, як раілі некаторыя? Дык вораг толькі гэтага і чакаў. Свой гарнізон пасля папярэдняга разгрому партызанамі фашысты вельмі добра ўмацавалі і ўзброілі, у іх ёсць гарматы, нават некалькі танкаў. Партызанам ён зараз не па зубах.

Многае вырашыла запіска старэйшай дачкі Лізы, перададзеная Бацьку Мінаю праз пляменніцу Валянціну, якая прыносіла заложнікам перадачы. “Тата, за нас не хвалюйся, нікога не слухай, да немцаў не ідзі. Калі цябе заб’юць, то мы бездапаможныя і за цябе не адпомсцім. А калі нас заб’юць, тата, то ты за нас адпомсціш”, – было напісана ў ёй.

У лютым тысяча дзевяцьсот сорок другога года ўсіх дзяцей Бацькі Міная немцы расстралялі. Запіску Лізы ён усю вайну насіў у кішэні ля сэрца. Легендарны партызанскі

камандзір рабіў усё магчымае, каб фашысты за свае злачынствы супраць беларускага народа і супраць яго дзяцей атрымалі спаўна. (313 слоў)

Дзіцячая Хатынь

Адзіны ў свеце мемарыял, прысвечаны малалетнім ахвярам Вялікай Айчыннай вайны, знаходзіцца ў вёсцы Красны Бераг, што ў Жлобінскім раёне. Тут, на Гомельшчыне, у 1943 годзе фашыстамі быў створаны канцэнтрацыйны лагер, дзе ў непаўналетніх вязняў забіралі кроў для нямецкіх салдат.

28 чэрвеня 2007 года на месцы гібелі дзяцей, сярод вялізнага яблыневага саду, з’явіўся мемарыял. Над яго праектам працавалі архітэктары пад кіраўніцтвам Леаніда Левіна, аднаго з аўтараў мемарыяльнага комплексу “Хатынь”, які сам перажыў жахі вайны і запомніў іх на ўсё жыццё. У Красным Беразе ён стварыў мемарыял, дзе няма гармат, танкаў, самалётаў, але ёсць школьныя парты, дзіцячыя малюнкi, прыгожы караблік. І гэта кранае да слёз.

Каля ўваходу наведвальнікаў сустракае бронзавая фігурка тоненькай дзяўчынкі, твар якой перакошаны ад болю і бездапаможнасці. Паднятымі ўгору рукамі дзяўчынка нібы абараняецца ад усіх здзекаў, якія прынеслі на нашу зямлю гітлераўцы.

Ад “Плошчы Сонца” разыходзяцца алеі-прамяні, адзін з якіх перасякае мёртвы клас. Дваццаць адна беласнежная пустая парта чакае сваіх вучняў, якія ўжо ніколі не сядуць за гэтыя парты. На чорнай дошцы белымі літарамі надрукаваны тэкст ліста пятнаццацігадовай Каці Сусанінай, які яна напісала з канцлагера свайму бацьку. На адваротным баку класнай дошкі адлюстравана карта Беларусі. На ёй абазначаны месцы, дзе знаходзіліся падобныя донарскія дзіцячыя лагеры смерці.

“Караблік Надзеі”, змешчаны за дошкай, сімвалізуе мары, якім не наканавана было здзейсніцца. На яго ветразях напісана сто семдзесят адно дзіцячае імя. Менавіта столькі дзяцей удалося выратаваць у дзень вызвалення Краснага Берага – 25 чэрвеня 1944 года. На мальбертах знаходзяцца вітражы, створаныя дзецьмі Мінскага палаца піанераў у 1946 годзе. На іх адлюстравана тое, што хацелі бачыць дзеці, у якіх вайна адабрала дзяцінства. (259 слоў)

«Бацька Сталінграда»

Не кожная еўрапейская сталіца ў гады Другой сусветнай вайны абаранялася столькі, колькі трымаўся беларускі горад Магілёў. На працягу дваццаці трох дзён савецкія воіны стаялі да канца, каб хоць крыху адцягнуць галоўны ўдар – па Маскве. Толькі за адзін дзень баёў, 12 ліпеня 1941 года, савецкімі салдатамі было знішчана трыццаць дзевяць танкаў ворага. Сёння Магілёў называюць «бацькам Сталінграда».

9 мая 1995 года, падчас святкавання пяцідзясятай гадавіны Перамогі, пад Магілёвам адкрыўся мемарыяльны комплекс «Буйніцкае поле». Па задуме архітэктараў Уладзіміра Чаленкі і Алега Бараноўскага на тэрыторыю комплексу наведвальнікі трапляюць праз прыгожую арку. Над пляцоўкай з гербам Магілёва гайдаецца маятнік Фуко, які сімвалізуе вечную памяць аб палеглых тут воінах.

У цэнтры комплексу знаходзіцца невялікая каплічка. На яе сценах размешчаны памятныя дошкі, на якіх беражліва захоўваюцца імёны абаронцаў Магілёва і апалчэнцаў. Для многіх з іх гэты жорсткі бой стаў першым і апошнім. Воіны, у якіх імёны адабрала вайна, пахаваны ў склепе пад каплічкай.

Ад капліцы вядуць чатыры алеі. Адна з іх прысвечана пісьменніку Канстанціну Сіманаву, які ў ліпені 1941 года знаходзіўся на полі пад Буйнічамі ў якасці ваеннага карэспандэнта. Стаўшы сведкам гераічных падзей, ён напісаў свой вядомы раман «Жывыя і мёртвыя». Алея вядзе да каменя пісьменніка, на якім напісана: «Усё жыццё ён помніў гэта поле бою 1941 года і завяшчаў развезць тут свой прах». Так і адбылося.

Па адной з алей трапляеш да Возера Слёз, якое сімвалізуе пакуты ўсіх маці, якія так і не дачакаліся сваіх дзяцей з вайны.

Каля сарака тысяч магіляўчан рыхтавалася да абароны горада. Абрысы абарончых умацаванняў, якія будавалі толькі два тыдні, можна ўбачыць і цяпер. Пад адкрытым небам размясцілася экспазіцыя ваеннай тэхнікі: танкі, зенітная ўстаноўка, гарматы. Асабліваю цікавасць выклікае сапраўды ўнікальны экспанат – нямецкі танк, падняты з дна ракі Друць.

Сёння ў мемарыяльным комплексе «Буйніцкае поле» адбываюцца сустрэчы з ветэранамі вайны, праводзяцца ўрокі мужнасці, патрыятычныя акцыі, экскурсіі, святочныя мерапрыемствы, прымеркаваныя да Дня Перамогі і гадавін вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. (309 слоў)

Ахвярам Халакосту

У 2000 годзе ў Мінску з'явіўся абноўлены мемарыял ахвярам Халакосту – праследавання і масавага знішчэння яўрэяў у перыяд нямецкай акупацыі. Мемарыял «Яма» нагадвае нам аб бесчалавечнасці фашыстаў, сімвалізуе вечны боль і смутак беларускага народа. Гэта месца прысвечана ўсім яўрэям, якія ў гады Вялікай Айчыннай вайны загінулі ў Мінскім гета⁷.

Менавіта ў беларускай сталіцы было створана адно з найбуйнейшых у Еўропе гета для знішчэння яўрэяў. Ужо ў канцы кастрычніка 1943 года сумная статыстыка сведчыла аб ста тысячых забітых. Толькі 2 сакавіка 1942 года нацысты забілі больш за пяць тысяч яўрэяў, у тым ліку каля двухсот сірот з дзіцячага дома. Вялікімі групамі іх падводзілі да яра на ўскрайку гета, расстрэльвалі і скідвалі ў яму. Сёння на гэтым месцы знаходзіцца мемарыял.

Абеліск з чорнага мармуру быў устаноўлены тут яшчэ ў 1947 годзе. На сціплай сцяне змяшчаліся памятныя надпісы на рускай і яўрэйскай мовах. Доўгі час гэта быў адзіны помнік ахвярам Халакосту ва ўсім Савецкім Саюзе.

Лесвіца-кампазіцыя «Апошні шлях» з'явілася тут у пачатку дваццаць першага стагоддзя. Спуск у яму – сямнаццаць прыступак. Дваццаць сем бронзавых фігур быццам ідуць у сваю ж магілу. Дзеці з надзеяй на выратаванне чапляюцца за дарослых.

Эльза Полак, аўтар скульптурнай кампазіцыі, ведае пра зверствы фашыстаў не па чутках. Яна, яўрэйка са Славакіі, толькі цудам выжыла ў Асвенцыме. У стварэнні скульптуры таксама прымалі ўдзел архітэктар Леанід Левін і скульптар Аляксандр Фінскі.

Алея Праведнікаў народаў свету, высаджаная каля «Ямы», увекавечвае імёны беларусаў, якія, рызыкуючы сваім жыццём, ратавалі людзей яўрэйскага паходжання. Усяго ў гады Вялікай Айчыннай вайны на тэрыторыі Беларусі існавала звыш сотні гета,

⁷ *Гэта*, нескл. н. У некаторых краінах: асобныя кварталы горада, выдзеленыя для пражывання дыскрымінаваных расавых ці рэлігійных груп насельніцтва.

адкуль у апошні шлях адправіліся таксама яўрэі з Германіі, Польшчы, Аўстрыі і іншых краін.

Штогод другога сакавіка на тэрыторыі мемарыяла адбываюцца памінальныя мітынгі. Спускаючыся ў яму, людзі праходзяць той жа шлях, што і кожны з ланцужка асуджаных на смерць, адчуваючы смутак і жах таго, што адбылося. (316 слоў)

Сімвал бязмерных выпрабаванняў беларусаў

Урачыста-жалобны гук хатынскіх званоў днём і ноччу разносіцца па Беларусі. Некалі глухая, нічым непрыкметная вёсачка стала народным помнікам, вобразным увасабленнем жалобы і гераізму беларусаў у іх нечуванай напружанай барацьбе з захопнікамі.

Кожны народ ганарыцца перамогамі, атрыманымі падчас барацьбы за свабоду і незалежнасць Радзімы, і свята шануе памяць пра ахвяры дзеля гэтых перамог ахвяр, панесеных у імя гэтых перамог. Сімвал бязмерных выпрабаванняў беларусаў – Хатынь, якая прадстаўляе некалькі соцень беларускіх вёсак, знішчаных у гады вайны разам з іх жыхарамі.

Крывая трагедыя гэтага ляснога паселішча адбылася 22 сакавіка 1943 года, калі атрад нямецкіх карнікаў нечакана акружыў вёску. Фашысты сагналі хатынцаў у хлеў і падпалілі яго, а тых, хто хацеў уратавацца ад агню, расстралялі з кулямётаў. Сто сорок дзевяць чалавек, з іх семдзясят шэсць дзяцей, назаўсёды засталіся ў гэтай жахлівай магіле.

Сонечны сакавіцкі дзень сорок трэцяга года аказаўся апошнім днём Хатыні, але страшны лёс яе, як і многіх іншых вёсак Беларусі, быў вызначаны задоўга да яе гібелі.

Паводле плана “Ост”, прынятага фашысцкім камандаваннем у 1941 годзе, тры чвэрці беларусаў прадугледжвалася выселіць з іх тэрыторыі, а астатніх анямечыць, ператварыўшы ў маўклівых нявольнікаў нямецкіх каланістаў.

Але беларускі народ праявіў такую самаахвярнасць і гераізм, што яшчэ ў пачатку вайны нарабіў нямала клопату кіраўніцтву фашысцкай Германіі.

Айчынная вайна на Беларусі сапраўды з’явілася вайной агульнанароднай з яе першага дня і да самай перамогі. Фронт барацьбы з гітлераўцамі праходзіў у кожнай ваколіцы, па кожным падворку, па сэрцах і душах людзей.

Беларускі народ у самы кароткі тэрмін сфарміраваў паўмільённую партызанскую армію, узброіў яе, забяспечыў харчамі і адзеннем. Немцы вельмі хутка зразумелі, што

гэты невялікі і міралюбівы народ выселіць з яго тэрыторыі не ўдасца ні пры якіх абставінах, як і не атрымаецца і анямечыць. І акупанты ўзялі пачварны курс на яго ліквідацыю. Тры гады няспынна гінулі людзі, і гэта была цяжкая плата народа за сваю незалежнасць, якая абышлася Беларусі ў два мільёны дзвесце трыццаць тысяч чалавечых жыццяў. (309 слоў)

Званы Хатыні

Сумна і разам з тым велічна днём і ноччу, у вецер і непагоду разносіцца над Белаі Руссю звон Хатыні. Бясконцы людскі паток. Моўчкі стаяць людзі ля вянка памяці, пакладзенага на месца пахавання попелу хатынцаў. Моўчкі чытаюць яны зварот мёртвых да жывых – чорныя словы на мармуры: “Людзі добрыя, помніце: мы любілі жыццё, і Радзіму нашу, і вас дарагія. Мы згарэлі жывымі ў агні. Наша просьба да ўсіх: хай жалоба і смутак абярнуцца ў мужнасць і сілу, каб змаглі ўвекавечыць вы мір і спакой на зямлі, каб нідзе і ніколі ў віхуры пажараў жыццё не ўмірала!”

З дня адкрыцця мемарыяла тысячы людзей пабывалі ў Хатыні, але людскі паток да гэтага свяшчэннага месца не спыняецца ніколі. Сюды ідуць тыя, хто быў асуджаны нямецкім фашызмам на смерць, але наперакор усяму нарадзіўся і жыве. Сюды прыязджаюць многія людзі з Захаду і Усходу, якім вельмі хочацца зразумець, чаму мы не толькі выстаялі, але і перамаглі ў гэтай вайне.

Мемарыяльны комплекс “Хатынь” захоўвае для чалавецтва назву кожнай спаленай беларускай вёскі, кожны мёртвы хатынскі двор, кожнае імя хатынца.

Хатынь жыве не толькі ў народнай памяці, але і штодзённых справах беларускага народа. Аб ёй пішуць у газетах, здымаюцца фільмы, складаюцца вершы і паэмы. Хатынь дае чалавецтву просты, як ісціна, і вечна мудры ўрок пільнасці. Чалавецтва павінна памятаць аб смяртэльнай пагрозе, якой яно пазбегла ў недалёкім мінулым, і штодзённа клапаціцца пра будучыню. На зямлі, на жаль, ніколі не было недахопу ва ўладарных авантурыстах, заўсёды спелі на ёй цёмныя сілы агрэсіі, ахвочыя пажывіцца за кошт міралюбства іншых. У наш жорсткі час недастаткова любіць мір – трэба ўмець яго абараняць. (259 слоў)

Словы, якія стралялі

У гады Вялікай Айчыннай вайны падпольныя выданні знаходзілі сваіх чытачоў па ўсёй акупаванай Беларусі. Працавала ў гэтай інфармацыйнай вайне ўсё: свежыя зводкі з фронту, красамоўныя лічбы партызанскіх аперацый, карыкатуры. Але не меншае ўздзеянне на чытачоў аказвалі літаратурныя творы. Разумеючы сілу слова, практычна ўсе вядомыя беларускія пісьменнікі прымалі ўдзел у падпольным друку. Іх пражанні і вершаваныя радкі, трапляючы ў самае сэрца, уздымалі суайчыннікаў на барацьбу з фашыстамі.

У ліпені 1941 года пачало выходзіць сатырычнае выданне «Раздавім фашысцкую гадзіну». Чытачы знаходзілі тут творы Янкі Купалы, Якуба Коласа, Кузьмы Чорнага, Кандрата Крапівы і іншых беларускіх пісьменнікаў, а таксама мастакоў.

Пятрусь Броўка, як і многія літаратары, уплятаў у вершаваныя радкі не толькі агульны боль мільёнаў беларусаў, але і свой уласны. Маці паэта Алена Сцяпанаўна трапіла ў канцлагер у Асвенцыме. Там штодзень выстройвалі вязняў у шарэнгу і расстрэльвалі кожнага адзінаццатага. У адзін дзень Алена Сцяпанаўна аказалася дзясятай, а за ёй стаяла дзяўчынка. Не раздумваючы, жанчына адштурхнула тую і заняла яе месца. А на здзіўленне іншых зняволеных спакойна сказала, што сваё пажыла, а дзіцяці яшчэ трэба жыць. Пятрусь Броўка ў 1947 годзе пабываў у Асвенцыме і прысвяціў памяці самага дарагога чалавека паэму «Голас сэрца».

У лютым 1942 года беларускіх журналістаў і пісьменнікаў мабілізавалі для выдання газет на роднай мове. Дзеля гэтага быў сфарміраваны эшалон-друкарня. Гэта друкарня выдавала газету «За свабодную Беларусь» і сатырычны лісток «Партызанская дубінка». Выходзілі таксама кніжкі нестандартнага фармату – велічынёй з дзіцячую далонь. Яны лёгка змяшчаліся ў кішэні гімнасцёркі і раскрываліся, нібы гармонік. А вось змест іх быў далёка не дзіцячы: правілы маскіроўкі на рознай мясцовасці, вядзенне штыкавага бою.

У партызанскіх лясках нарадзілася ўнікальная з’ява ваеннага часу – зборнік «Слуцкі пояс». Ён быў выдадзены ў друкарні падпольнай газеты «Народны мсцівец» і аздоблены мастакамі-партызанамі. І гэта пры тым, што газетную паперу партызаны займелі, адбіўшы яе ў ворага, а замест фарбы выкарыстоўвалі гуталін ды сажу. (301 слова)

Гром

Для сяржанта Міхаіла Кардымона, інструктара службовых сабак, які сваю службу на пагранічнай заставе праходзіў разам з Громам, вайна пачалася ў дзве гадзіны ночы дваццаць другога чэрвеня 1941 года.

Аднойчы Міхаіл з Громам ішлі вузкаю сцежкаю ўздоўж ракі, спяшаючыся прыняць пад ахову ўчастак у забалочаным лесе. Раптам Гром насцярожыўся. Хутка ў змроку паказаліся постаці. Міхаіл вырашыў не затрымліваць парушальнікаў у лесе, а пачакаць, калі яны выйдуць на прагаліну. Нарэшце ён даў каманду Грому. Адзін за другім прагрымелі стрэлы. Сабака кінуўся на парушальнікаў. Чуваць было гырканне, валтузня, крыкі.

Вораг адкрыў агонь з аўтаматаў. Востры пякучы боль пранізаў Міхаілу бядро. Чырвоныя кругі паплылі перад вачыма Міхаіла. Потым усё сціхла. Ён страціў прытомнасць.

Міхаіла падабраў ляснік і выхадзіў, а Гром недзе знік. Па словах лясніка выходзіла, што Грома злавілі і адправілі ў Брэст, і цяпер той недзе фашыстам служыць.

Сяржант Мікаіл Кардымон хутка ішоў на папраўку. Вечарамі ў леснічоўцы пачалі збірацца падпольшчыкі, партызаны. На адным з такіх збораў было вырашана ўзарваць фашысцкую нафтабазу.

Партызаны доўга абмяркоўвалі варыянты дыверсіі. Вырашылі затрымаць апошнюю аўтацыстэрну і падмяніць шафёра. Праз тыдзень выйшлі на заданне. Неўзабаве на нафтабазе грывнуў выбух.

Фашысты перакрылі ўсе дарогі, кожная машына спынялася і правяралася. Па слядах партызан пусцілі эсэсаўцаў, адзін быў з аўчаркай.

Міхаіл крыху адстаў ад таварышаў. Ён паспеў адысці ад нафтабазы не больш за кіламетр, як пачуў за сабой цяжкі тупат і трэск ламачча.

Доўгая аўтаматная чарга секанула па дрэвах. Далей усё адбылося з імгненнай хуткасцю. Гітлеравец спусціў сабаку з павадка. Той хутка дагнаў Міхаіла, моцна схапіў зубамі за правую руку. Міхаіл перахапіў пісталет левай рукой, павярнуўся, хацеў стрэліць у сабаку і... пазнаў свайго чатырохногага сябра.

— Гром! — вырвалася ў Міхаіла.

Аўчарку нібы токам ударыла. Яна адпусціла Міхаіла, запоўзла па зямлі каля ног, вінавата заскуголіла.

У тую ж секунду Міхаіл шпурнуў гранату. За кустамі пачуўся енк. Фашыст захістаўся і ўпаў. Адстрэльваючыся, дзе паўзком, дзе перабежкамі ад дрэва да дрэва, Міхаіл разам з Громам адыходзіў у стары густы лес. Неўзабаве яны былі сярод сваіх. (321 слова)

Гарніст

Летняй ноччу ў акно Міколы Ліпніцкага пастукаліся. Гаспадар чакаў начных гасцей. Ён хутка ўстаў, завесіў вокны і адымаў дзверы. Парог пераступілі двое з аўтаматамі. Не паспелі партызаны перагаварыць з гаспадаром, як у пакой зайшоў Алесь, малодшы сын Міколы. Хлопчык пазнаў голас свайго настаўніка.

— А ты, Алеська, падрас, пасталеў. Памятаеш, як ты быў у піянерлагеры? Лепшым гарністам лічыўся, — твар настаўніка асвятляўся добрай усмешкай.

— Памятаю, Сцяпан Піліпавіч. А горн я хаваю...

У гэты момант не прамінуў Алесь папрасіцца ў партызаны. На гэта настаўнік адказаў, што хлопец яшчэ малы, а ў лесе і дарослым бывае цяжка, але справа знойдзецца і яму. Словы Сцяпана Піліпавіча ўзрадавалі хлопчыка.

Аднойчы хлопчыкі ганялі мяч на полі. Назіраючы збоку за імі, можна было падумаць, што на свеце няма ніякай вайны. Алесь у камандзе футбалістаў быў нападаючым. Ён, як віхор, насіўся па полі, гонячы перад сабою мяч. Раптам Алесь убачыў гітлераўцаў, якія, прыгнуўшыся, ішлі ў бок лесу. Хлопчык пабег на свой двор. Убачыўшы бацьку, хлопец закрычаў, што немцы жытам пайшлі да лесу. Бацька адразу ўсё зразумеў:

— Відаць, гітлераўцы натрапілі на след. Могуць напасці на партызан нечакана. Трэба папярэдзіць.

Дарога да лесу была ўжо адрэзана ворагам. На нейкі момант Алеся ахапіла роспач. Ён кінуўся ў хлеў, выхапіў са схованкі горн і выбег на выган. Перабег выган, пачаліся зараснікі ланьняку, якімі можна дабрацца да партызан. Хлопчык папоўз, баючыся падняць галаву. Гушчар раптам расступіўся, пасвятлела. Хлопчык прыўзняўся на руках, прыслухаўся. Зусім блізка чуўся цяжкі тупат ног. Крокі чуліся ўперадзе і па баках.

Хлопчык зразумеў, што дабрацца да партызан і папярэдзіць іх ён не паспее. Ад гэтай думкі моцна забілася сэрца, гарачая хваля разлілася ў грудзях. Адвага перасіліла страх. Алесь устаў на ўвесь рост і зайграў трывогу.

І тут жа ў неба ўзвілася чырвоная ракета. З усіх бакоў застракаталі аўтаматы. А гарніст іграў і іграў... Раптам нешта балюча стукнула ў грудзі. Зямля і дрэвы захісталіся ў вачах і зніклі. Алесь не чуў, як партызаны з гулкім «ур-р-р-а-а!» пайшлі ў атаку. Не бачыў, як падалі ад партызанскіх куль гітлераўцы. Калі Сцяпан Піліпавіч падбег да Алеся, той ляжаў нерухома, моцна сціскаючы ў руцэ горн. (339 слоў)

Разумны сабака

Стаяла зіма сорак трэцяга года. Людзі снавалі па вуліцах з адзіным клопатам – дзе ўзяць кавалак хлеба, жменю круп або некалькі бульбін, каб паесці, накарміць дзяцей.

Сэрцам горада быў базар. Белы шпіц бегаў тут з самай раніцы. На шыі ў яго быў ашыінік. Значыць, сабака меў гаспадара, але дзе ён цяпер? Гэта і трывожыла сабаку. Ён бегаў між людзей, садзіўся, задзіраў галаву, павіскваў, але ніхто не звяртаў на яго ўвагі. Нарэшце шпіц стаміўся, выбег з натоўпу, сеў на купку сена каля стала, паклаў перад сабой лапы.

У гэты час да стала падкацілася тачка, і кабета зняла з тачкі вялікую каструлю. Яна ўзяла відэлец і закрычала гучным голасам:

– Дранікі, дранікі, гарачыя дранікі!

Бразнула каструля. Сабака падняўся, навастрыў вушы. Ён бачыў, як відэлец напароў некалькі аладак, як пацягнулася да аладак рука, як заварушыліся сківіцы чалавека. У сабакі з языка закапала сліна. Ён падышоў да чалавека, завіляў хвостом, просячы пачастунку. Але чалавек адводзіў ад яго позірк, еў, спяшаўся, і скоро рукі яго апусцелі. Сабака адышоў убок.

І раптам сабака завурчаў, натапырыўся, яго лагодныя вочы загарэліся злосцю, ашчэрылася зяпа. Паўз яго прасунуўся немец. Шпіц ускочыў і моцна забрахаў. Немец скасіў на яго вока, шморгнуў носам, а шпіц нібыта азвярэў, пачаў кідацца на немца. Немец выйшаў за вароты базару, а сабака яшчэ доўга брахаў яму ўслед. А калі крыху супакоіўся, пачуў за сабой незнаёмы голас:

– Цюцька, цюцька, на.

І пляснуўся на снег перад ім кавалак аладкі.

І той жа голас сказаў:

– Які разумны сабака. (240 слоў)

Мяшок беллага наліву

Мяшок быў поўны. Вася зайшоў у зямлянку, знайшоў іголку, нітку і зашыў яго. Такі ход прыдумаў ён сам, каб больш нікому не раздаваць яблыкаў. Ахвотнікі знойдуцца. Хай толькі дачуюцца.

Назаўтра была нядзеля. Леспрамгасаўскі шафёр разам з іншымі вясковымі кабетамі, якія везлі тое-сёе на рынак, пасадзіў у кузаў Васеву маці і яго самога.

– Што Іван піша? – спытаў ён пра бацьку.

– Ваюе, два тыдні пісьма няма. Можа, дзе галаву злажыў, – маці заплакала.

– У Польшчы бацька, – сказаў Вася. – У артылерыі.

Паехалі на станцыю. Каб доўга не стаяць, маці наважылася прадаць яблыкi тання – два кілаграмы за рубель. Паспелі прадаць толькі адну невялікую кучку. На станцыі раптам спыніўся эшалон, і ў тую ж хвіліну з зялёных пасажырскіх вагонаў з завешанымі вокнамі пачалі выскакваць салдаты.

Усе, хто выходзіў з вагонаў, былі параненыя. Хто нёс руку на марлевай перавязі, у каго была забінтавана галава, у некаторых салдат бінты праглядалі

з-пад расшпіленых каўняроў гімнасцёрак.

– Колькі каштуюць яблыкi? – спытаў малады чарнявы салдат, у якога на галаве, паверх бінтоў, праступалі рудыя, крывавыя плямы.

Маці маўчала...

Між тым збіралася чарга. Падбегалі новыя параненыя.

– А ў вас жа і такія ёсць, што хадзіць не могуць? – раптам спытала маці.

– Ёсць розныя.

Матчын твар прасвятлеў.

– То бярыце на здароўе. І тым, што ў вагоне, занясіце...

Салдаты ўсё зразумелі. Смех, жарты раптам спыніліся.

Бралі па два-тры яблыкi і маўкліва адыходзілі.

Салдат было многа. Мяшок хутка апусцеў.

Ужо на станцыі трэці раз прагучаў званок, як з вагона зноў выскачыў чарнявы салдат з забінтаванай галавой.

– Ты ў які клас ходзіш? – спытаў ён у Васі.

– У пяты.

Вася сказаў амаль праўду. Да вайны ён скончыў толькі два класы, а цяпер пайшоў адразу ў чацвёрты. І хоць вучыўся мала, толькі два месяцы, настаўніца абяцала перавесці ў пяты клас.

– Дык вось табе наш падарунак.

Салдат даў хлопцу ў рукі тоўсты, з цвёрдай вкладкай сшытак...

Вася зірнуў на маці, яе вочы неяк незвычайна свяціліся. Ён і сам быў рады, што не прадавалі гэтых яблыкаў. (316 слоў)

У лазні

Было гэта зімой у час вайны. Доўга затрымаліся немцы на беларуска-ўкраінскай мяжы, а разведчыкам быў дадзены загад: “Дастаць языка!” Ад немцаў іх раздзяляла невялікае балота. На тым баку размясцілася вёсачка на ўзгорку. З краю вёскі, каля самага балота, стаяла лазня. Разведчыкі заўважылі, што кожную суботу паляць тую лазню, а потым грузавая машына прывозіць нямецкіх салдат туды мыцца.

Мікола быў дужы хлопец, вясёлы і смелы. Вось ён з сябрам і задумаў схіпіць “языка” з тых, што прыедуць мыцца ў вясковую лазню. Папаўзлі яны ўночы праз балота. Метраў за сто схаваліся ў варонцы ад бомбы і сталі чакаць. Прасядзелі там з самай раніцы, аж пакуль вечарэць не пачало. Змерзлі моцна, проста закаханелі. Трохі чаем адаграваліся.

На самым змярканні падкаціла да лазні машына. Выскокваюць з яе фашысты, чалавек, мусіць, трыццаць. Рагочуць, гергечуць па-свойму і ідуць у лазню. Каля грузавіка немец-шафёр застаўся. Ён ходзіць вакол машыны, сцеражэ зброю, што засталася ў кузаве. Часам сядзе ў машыну, каб завесці і прагрэць матор, ды зноў на варту.

Пачакалі хлопцы, пакуль добра сцямнела, і ўзяліся за справу. Падпаўзлі якраз у той момант, калі шафёр адышоў ад машыны, ды так спрытна накінулі яму мех на галаву, што той не пікнуў нават. Анучай рот затнулі, рукі звязалі ды пацягнулі яго ў варонку. Гадзіны дзве парыліся нямецкія салдаты, выйшлі вясёлыя і задаволеныя. Паселі яны ў кузаў, і разведчыкі з імі рушылі ў дарогу.

Так двое хлопцаў даставілі ў тую ноч дваццаць восем “языкоў” ды яшчэ зброю з машынай. (240 слоў)

Выратаваная буслянка

Калі бой за сямом сціх і фашысты, хто з іх выжыў, уцяклі, вясковыя людзі і байцы ўбачылі: гарыць старая высокая ліпа. На вяршыні дрэва прыляпілася буслянка. Бусляняты бездапаможна висоўваліся з гнязда, махалі крыламі. А над імі кружылі, то кідаючыся ўніз да гнязда, то ўзвіваючыся ўвысь ад полымя, ашалелыя ад распачы бацькі-буслы. Палалі навокал вясковыя хаты. Яшчэ можна было выхапіць з агню, хоць які застаўся, вясковы скарб, але людзі пра бяду сваю забылі, а бачылі толькі гэту ў бурным полымі ліпу.

Усе да аднаго без ніякай каманды ці загаду кінуліся ратаваць безабаронных птушыных дзяцей. Усе: і дарослыя, і дзеці -- хто як мог, у чым толькі маглі, неслі вадугу. Хутка пажарная трывога была скончана. Ліпа хоць і стала чорная, абвугленая, але бусляняты засталіся цэлыя. І буслы, не зважаючы на тое, што побач трашчыць і шугае полымя (яшчэ гарэлі хаты), кінуліся на сваё гняздо да дзяцей. Яны распасціралі свае шырокія крылы і абмахвалі імі буслянят, асцярожна дзюбамі прабавалі, ці здаровенькія яны. Мусіць, упэўніўшыся ў тым, што з іх дзеткамі ўсё добра, сталі ўзносіць хвалу людзям. Высока ўскінуўшы галовы, заліваліся клёкатам, то меладычна-журботным, то ўрачыста-шчымлівым. Нібы спявалі працяглую песню добрым людзям за абарону і ласку.

Людзі збіліся ў адзін гурт і, задаволеныя сабой, з радасцю глядзелі на буслоў. Гэта быў адзін з тых шчаслівых момантаў, калі пачуццё любасці да жыцця ўзвышае душы

людзей, робіць іх больш адкрытымі, чыстымі і асветленымі, калі адчуваецца
благаславенне на новую мужнасць у імя ўсяго жывога на зямлі. (241 слова)

Дзедава навукa

Восенню тысяча дзевяцьсот сорок трэцяга года ў вёсцы нечакана з'явілася шмат
бежанцаў. Фронт праходзіў зусім блізка і спыніўся недалёка ад Горак. Таму немцы з
раёнаў будучых ваенных дзеянняў выганялі мясцовае насельніцтва. У адной з хат
пасялілася жанчына з малым дзіцём і хлопчуком, крыху старэйшым за гаспадарова,
якога звалі Пеця. Хлопцы адразу ж добра пасябравалі.

Пасля ў вёску раптам наехалі і немцы. Гэта была адведзеная з фронту на
адпачынак нямецкая вайсковая часць. Адчувалася, што былі яны моцна пабітыя і таму
вельмі злосныя. Па ўсёй вёсцы выставілі сваіх вартавых. Каля лазні таксама тупаў
нямецкі салдат са зброяй. Пахадзіўшы крыху, ён заўважыў, што лазня нядаўна была
натоплена і яшчэ не зусім выстудзілася. Зайшоў туды пагрэцца і зачыніў за сабой
дзверы.

Пецька паклікаў гаспадаровага сына Васіля і прапанаваў зашчапіць дзверы лазні
на кручок. Сказана – зроблена. Праз некаторы час немец памкнуўся выйсці з лазні, але
дзверы не адчыняліся. Грымнуў нагой, але дарэмна. Пачаў грукаць, а потым стрэліў.
Прыбеглі нямецкія салдаты. Вырашылі, што гэта дзедавых рук справа, сталі пагражаць
зброяй. Дзед неяк паставіў кручок, ляпнуў дзвярыма, і тыя, на шчасце, самі зачыніліся.
Тады дзеда адпусцілі.

Упершыню і ў апошні раз дзед унука ў гэты дзень адлупцаваў. Той жа чамусьці шкадаваў не сябе, а дзеда, бачачы, як ён перажывае. Потым дзед узяў унука да сябе на калені, вымавіўшы: “Я ж табе казаў, не будзь дурнем”. Хлопец тады зразумеў, што дурнем можна быць па-рознаму. І перш чым што рабіць, трэба больш думаць, каб ім не быць. (240 слоў)

Зубрыная сцежка

Партызаны, знясіленыя цяжкім боем, вярталіся з задання. Яны ціха прабіраліся па балоце, намацваючы нагамі больш цвёрдыя мясціны. Камандзір ведаў, што сярод бяскарыных балот ёсць невялікія сухія выспы, якія могуць стаць месцам прытулку. Нарэшце яны выбраліся на цвёрдую зямлю і размясціліся ў ельніку. Расклалі агонь, сагрэліся.

І раптам падбег днявальны і гукнуў на ўсю моц: "Хлопцы ўставайце, зубр у ельніку!" Партызаны кінуліся туды, куды паказваў днявальны. У гушчары стаяў вялізны зубр. Адзін з партызан узяў зубра на прыцэл. Засталося толькі націснуць на спускавы кручок. Але ў той жа момант сусед ударыў таварыша пад руку. Аўтаматная чарга разанула па дрэвах. Зубр раптам пругка падскочыў, прыгнуў шыю і панёсся па лесе. Партызаны разышліся, абмяркоўваючы падзею.

Асцярожна камандзір пайшоў па слядах зубра. Яны вялі ў балота. Камандзір пераканаўся, што ў гэтым месцы глеба цвёрдая і з выспы па зубрынай сцежцы можна лёгка выбрацца ў пушчу.

Раптам з-за лесу вынырнуў самалёт з чорнымі крыжамі, пакруціўся над выспай. Партызаны ведалі, што калі немцы выявілі іх, то не дадуць спакою. І атрад рушыў у

паход. Па купінах партызаны перайшлі балота, нават не замачыўшы ног. Вось і пушча. Усе з палёгкай уздыхнулі. У гэты час пачуўся гул самалётаў: цяжкія бамбардзіроўшчыкі пачалі бамбіць вьіспу. Дрыжала зямля, стагнаў стары лес. Калі самалёты паляцелі, партызаны яшчэ некалькі хвілін ляжалі на зямлі. Потым нехта сказаў: “У добры час выбраліся з выспы, – і запытаў у камандзіра: – А хто вам падказаў сцежку праз балота?” З усмешкай камандзір адказаў: “Зубр, хто ж яшчэ!” (240 слоў)

Партызанка Кніга

Кніга – так звалі маладую гнядую кабылу таму, што на лбе ў яе была белая плямка, як разгорнутая кніга. Была яна кабыла разумная, аднак і нораў мела! Не ўпадабае каго – злосна ржэ, становіцца на дыбкі. Затое якой паслухмянай рабілася Кніга ў руках таго, хто ўмеў прылашчыць яе. Так з усяго атрада ўпадабала Кніга партызанскую сувязную Таню. Сябравалі яны шчыра і самааддана. Кніга ўмела, калі трэба было замаскіравацца, легчы на зямлю і ляжаць нерухома. Не адзін раз выносіла Кніга бяспрашную партызанку з-пад варожых куль. Вось што здарылася з імі аднойчы.

Лясной дарогай Таня вярталася верхам на Кнізе з баявога задання. Стомленая бяссоннай ноччу, яна непрыкметна задрамала. Разумная Кніга ведала ўсе партызанскія сцежкі. І раптам Таня прачнулася ад таго, што Кніга раптам спынілася і застыла на месцы як укопаная. Таня саскочыла з сядла на зямлю і пайшла ў бок кустоў, куды глядзела кабыла. Раптам да Тані даляцеў слабы чалавечы стогн. Ад нечаканасці яна падалася назад. Стогн паўтарыўся. Слоў разабраць было нельга, відаць, чалавек моцна аслабеў. Таня асцярожна падышла бліжэй.

На невялікай паляне дыміліся абломкі самалёта. Сярод гэтых абломкаў ляжаў лётчык. Таня паспрабавала падняць яго, але ён толькі працягла застагнаў і зноў асунуўся

на зямлю. І Таня папрасіла сваю верную Кнігу: "Кніжачка, родная, дапамагай!" Кабыла прыслухоўвалася да Танінага голасу і рабіла ўсё, што ёй загадвала гаспадыня: апусцілася на зямлю, павярнулася спінаю да лётчыка, прыўзняла галаву. Таня прывязала да шыі кабылы рукі лётчыка. Потым кабыла асцярожна ўстала і яны гэтак жа ціхенька рушылі ў атрад. (244 словы)

Насі, Санька!

Уранні ў вёску прыйшлі чырвонаармейцы. Спачатку прагрукаталі, ляскаючы жалезам, танкі, пасля з-за пагорка паказалася пяхота. Калоны пехацінцаў павольна спускаліся ў нізіну.

Вогнішча, каля якога сядзелі дзеці, дыміла, сіпелі дровы. Час ад часу да іх падбегалі салдаты, прыкурвалі ад вугалька і спяшаліся хуценька даганяць сваіх. Так праходзіў час, дарога пусцела, ды ненадоўга. Хутка зноў на дарозе чуўся тупат дзясяткаў стомленых людскіх ног.

Пад самы вечар ля вогнішча спыніліся артылерысты. Гэта былі вясёлыя людзі, не тое што змардаваныя пехацінцы. Тут жа сышліся да агню, пачалі завіхацца, жартаваць, пячы бульбу. А адзін, відаць, старшы, прычапіўся да Санькі: дабрадушна і гарэзліва дапытваўся, чаму ў таго рыжая галава. "Выгарала", – буркнуў у адказ Санька. Салдат паціскаў плячамі і хітра ўсміхаўся, пазіраючы на сваіх сяброў.

Санька быў трохі старэйшы за ўсіх хлопцаў, але вельмі сарамлівы і нясмелы. Салдаты лагодна смяяліся, а ён чырванеў, як дзяўчынка. Затое самы найўны з усіх быў Мішка. "У яго шапкі няма", – падказаў ён. Старшы артылерыст раптам перастаў смяяцца, задумаўся і зноў пырснуў ад смеху. "Гэй, Сідараў! Вось гэтаму хлопцу

патрэбна шапка. Я ўчора бачыў вушанку ў тваім мяшку”, – звярнуўся ён да салдата ў гадах. Скупы Сідараў глянуў соннымі вачамі на Саньку, затым на артылерыста, пачухаў патыліцу. І здаўся. Ён вярнуўся да воза, пакапаўся там, дастаў памятую салдацкую шапку-вушанку і аддаў старшаму. Той пакруціў яе ў руках, паглядзеў яшчэ раз на Сідарава, ці не перадумае. Тады надзеў яе хлопцу на галаву па самыя вочы і сказаў: “Насі, Санька!” Шапка аказалася велікавата, і салдаты зарагаталі. (243 словы).

Помнік у Трэптаў-парку

Салдат-пераможца стаіць на вечным узвышшы. У правай руцэ – апушчаны меч, левай ён моцна прытуліў да сябе маленькую дзяўчынку.

Хто не ведае славутага помніка ў Трэптаў-парку ў Берліне!

Гісторыя стварэння помніка такая.

Да ўзяцця рэйхстага заставаліся лічаныя дні, але на вуліцах горада ў асобных яго кварталах яшчэ ішла перастрэлка, завязваліся зацятыя баі. На адным вулічным скрыжаванні ў нейкую хвіліну заціхлага бою раптам пачуўся прарэзлівы дзіцячы крык. Дзіця плакала даўно і зусім ужо выбілася з сіл, бо цяпер чуліся толькі яго зняможаныя ўсхліпы.

Запанавала незвычайная цішыня: малая русавалосая дзяўчынка, яшчэ, пэўна, немаўля, сядзела на каменным бруку, выціраючы кулачком вочы, і цяпер не толькі ўсхліпы, а і яе спалоханае птушынае дыханне можна было пачуць і па адзін, і па другі бок вуліцы.

Збянтэжаныя незвычайнасцю сітуацыі, абодва бакі прыціхлі. І невядома, колькі б цягнулася трывожная, нацятая цішыня, каб на брук не выпаўз савецкі сяржант. Сяржант падпоўз да сярэдзіны вуліцы, прытуліў да сябе прыціхлае дзіця і, калі ўжо адпоўз назад да самага бруствера сваёй траншэі, толькі хацеў падняцца, як тут жа і ўпаў, падстрэлены фашысцкім снайперам...

Паміраў ён у той дзень, калі над рэйхстагам узвіўся сцяг Перамогі. Паміраючы, ён папрасіў перадаць прывітанне рабочым радыёзавода ад Трыфана Лук’яновіча. Больш у яго нікога не засталася: ад першай бомбы, скінутай фашыстамі на Мінск, загінула двое

яго дзяцей і жонка. Не засталася недалёка ад Мінска ні роднай вёскі, дзе жылі бацькі, ні саміх бацькоў. Толькі рабочыя завода і засталіся яму і за сваякоў, і за родных.

У Берліне ёсць памятная пліта, якой пазначана месца, дзе Лук'яновіч уратаваў дзяўчынку.

Скульптар Вучэціч, узрушаны гісторыяй подзвігу Лук'яновіча, з цікавасцю распытваў усіх, хто ведаў сяржанта, па крупінцы збіраў аб ім падрабязныя звесткі, якіх, на жаль, аказалася вельмі мала.

Салдат, што стаіць на вечным узвышшы, прытуліўшы да сябе малую дзяўчынку, а разам з ім мільёны тых, хто перамог смерць, перадалі нам, людзям, самае дарагое і заповітнае – калыску жыцця на зямлі.

Уратаваць будучыню ў калысцы, устаяць перад сусветнай катастрофай чалавецтва змога, з'яднаўшыся ў агульнай трывозе за лёс дзяцей, за іх шчасце. (329 слоў)

Адважны сын Айчыны

За два гады службы ў Чырвонай Арміі Пётр Галецкі зарэкамендаваў сябе з самага лепшага боку. Добрасумленны, удумлівы і дзелавы, ён стаў прыкладам для іншых байцоў.

Гарэла зямля пад нагамі ворагаў: партызаны не давалі ім спакою ні днём, ні ноччу. Ляцелі пад адхон саставы з жывой сілай і тэхнікай, палалі варожыя гарнізоны, на кожным кроку гітлераўцаў чакала смерць. За год партызанскай барацьбы Пётр Галецкі ўдзельнічаў у многіх аперацыях і заўсёды вызначаўся смеласцю і адвагай. Яму часта аб'яўляліся падзякі, а потым ён быў прадстаўлены да ўрадавай узнагароды.

І было яшчэ адно заданне – у чэрвені 1942 года.

Была цёмная халодная ноч. Асцярожна прабіралася ў напрамку чыгункі група хлопцаў-падрыўнікоў. Напярэдадні разведка данесла, што з Віцебска на Смаленск адпраўляецца варожы састаў з важным вайсковым грузам і цыстэрнамі з бензінам. Эшалон рухаўся ў напрамку Масквы, і прапусціць яго нельга было ні ў якім выпадку.

Узмоцнена ахоўвалася магістраль у тую ноч: на вышках заселі варожыя кулямётчыкі, праз кожныя трыста–чатырыста метраў стаялі патрулі. Уздоўж чыгункі немцы загадзя высеклі лес.

Было вырашана, што як толькі пачуюцца сігналы цягніка, то да рэк папаўзе Пётр Галецкі. Ён хуценька закладзе ўзрыўчатку і вернецца да сваіх, якія прыкрыюць сябра агнём.

Шум цягніка нарастае, становіцца мацнейшы і гучнейшы. Набліжаецца да чыгуначнага палатна і Пётр Галецкі. Насып круты, высокі, на яго з пустымі рукамі няпроста ўзабрацца, а тут – міна. Састаў ідзе плаўна, паволі, значыць, груз вязе вялікі,

цяжкі. Вось-вось пакажацца з-за павароту, выхапіць святлом пражэктара яго, Галецкага, постаць.

Пётр сабраў апошнія сілы, імкнучыся нават дыханнем не выдаць сябе. Калі ж да палатна заставалася семдзсят-восемдзсят метраў, ён усхапіўся з зямлі і кінуўся да палатна. Скачок наперад – і юнак на рэйках, пад коламі цягніка.

Трывожны гудок паравоза зліўся з магутным выбухам. Вогненны слуп ускінуўся высока ў неба. Трое партызан бачылі з сасонніку, як уздыбіўся паравоз, закуляліся, пакаціліся пад адхон варажыя платформы з грузам і цыстэрны з гаручым.

Так скончылася жыццё адважнага сына Айчыны, пачалася яго бессмяротнасць. За мужнасць і адвагу ў барацьбе з нямецка-фашысцкімі захопнікамі Пятру Галецкаму пасмяротна прысвоена званне Героя Савецкага Саюза. (330 слоў)

Маці Ірына

Кампанія з трынаццаці чалавек накіравалася да стойкі рэгістрацыі Тэль-Авіў – Мінск. Усе яны ляцелі ў краіну свайго дзяцінства да маці Ірыны.

Некалькі гадзін, і ўся мітуслівая гурба стаяла пад дзвярыма роднай хаты. Рая першая пагрукала ў дзверы:

– А Божа ж мой, дзетачкі! – Ірына адчыніла дзверы і разгубілася ад нечаканасці. – А чаму ж вы мяне не папярэдзілі?

Маці Ірына – герой для гэтых трынаццаці чалавек і іх сямей. Некалі яна выкупіла кожнага з іх у ахоўніка Мінскага гета. Ірына з мужам і двума сваімі дзецьмі жыла побач. Яна бачыла, што робяць фашысты з яўрэямі, і думала, як дапамагчы яўрэйскім дзецям. Ірына падзялілася думкамі пра выратаванне дзяцей з суседам Рыгорам. “Калі што і дапаможа, то хіба грошы”, – падказаў ён.

Грошай у Ірыны не было. Але была скарбонка з упрыгожаннямі, падораная ёй на вяселле бабуляй і дзядулем.

Нарэшце Ірына рашылася. Неяк увечары яна падышла да аднаго з ахоўнікаў. Кратка сказала, што хоча ўзяць дзіця і паказала рукою на гета. Ахоўнік раз’юшыўся,

але Ірына не разгубілася. Яна дастала з кішэні залаты бранзалет і працягнула яму. Ахоўнік замёр. Было відаць, што вагаўся. Потым сказаў адысці да зарасніку і схавацца там.

Ірына чакала, вельмі хвалявалася. Праз нейкі час немец прывёў хлопчыка гадоў двух–трох і загадаў хутчэй ісці адсюль. Ірына схапіла малога на рукі і пабегла дадому.

І так аднаго за адным яна выкупіла з Мінскага гета трынаццаць дзяцей. Болей не змагла: упрыгожанні скончыліся.

Так і выгадавалі Ірына з мужам, акрамя сваіх, гэтых трынаццаць дзяцей. І кожны з іх быў шчыра ўдзячны бацькам за шанец на шчаслівае жыццё. (252 словы)

Бабуля Паша

Ігар летам адпачываў у бабулі Ганны ў вёсцы. Вярнуўшыся, ён расказваў бацьку, што цікавага бачыў там. А найбольш уражанняў засталася ў хлопчыка ад выступлення ў клубе былога воіна Брэсцкай крэпасці.

– Ён так расказваў, – гаварыў Ігар, – што многія плакалі. Пра крэпасць расказваў. Як біліся там нашы салдаты. Амаль месяц біліся. Ні ежы ў іх не было, ні вады, а яны ўсё ж трымаліся. А вечарам Ігар усё гэта расказваў другой сваёй бабулі, Пашы, якая жыве на суседняй вуліцы. Пасля расказу ўнука бабуля прапанавала з’ездзіць разам у Брэсцкую крэпасць. Праз некалькі дзён яны паехалі туды.

Каля галоўнага ўвахода з высечанай у таўшчэзным бетоне пяціканцовай зоркай убачыў Ігар шматметровы штык і салдата, што схіліўся долу. Раптам аднекуль пачуліся гукі матораў цяжкіх бамбавозаў, свіст і выбухі бомбаў, стрэлы. Голас дыктара аб’явіў, што фашысты напалі на нашу зямлю... Страшна стала хлопчыку, хоць і разумеў ён, што ўсё гэта толькі па радыё. Яны прайшлі каля помніка непераможанаму салдату, каля

помніка «Смага», пабывалі каля высознага штыка. А каля Вечнага агню і мемарыяла паклалі кветкі.

Яны доўга хадзілі па крэпасці, і бабуля расказвала пра мужных абаронцаў, пра дамы, дзе жылі сем’і камандзіраў, пра казематы, у якіх гэтыя сем’і хаваліся ў час абароны крэпасці. Не проста хаваліся, а перавязвалі параненых, даглядалі дзяцей камандзіраў, набівалі патронамі стужкі і дыскі, а часам становіліся побач з параненымі і адбівалі атакі фашыстаў.

Бабуля расказвала цікава і паказвала, дзе што было. Да іх падыходзілі людзі і слухалі. Раптам высокі, з густой сівізной мужчына падышоў і пакланіўся:

– Добры дзень, Паша! Не пазнаеш? А я цябе адразу пазнаў. Памятаеш, як ты мяне перавязвала вунь у тым каземаце? Я тады ўвесь скалечаны быў, а ты, відаць, не думала, што жывы буду. Паша, а дзе твой сын? Добра памятаю: у цябе тады зусім маленькі сын быў.

Бабуля выцерла ражком хусткі вочы і паказала на майго бацьку. Калі пакідалі крэпасць, Ігар сказаў, што на наступнае лета яны сюды ўсім класам прыедуць і бабулю абавязкова возьмуць з сабою. (320 слоў)

Сустрэча ў Альпах

Гэта адбылося ў самым канцы вайны ў аўстрыйскіх Альпах. Адноўчы байцы занялі пэўны гарадок і чакалі новай каманды. У кабіне машыны было гарача, пасля бяссоннай ночы салдатам хацелася падрамаць. Адзін баец выйшаў з машыны. І тут перад ім з’явілася дзяўчына – шчуплая, чорнавалосая, у паласатай куртцы і цёмнай спадніцы. Яна перабірала вачыма твары байцоў у машыне і адмоўна круціла галавой.

– Таварыш, хто ест Іван?

– Іван? – ускочыў крайні баец. – Я Іван, вунь той Іван і шафёр наш таксама Іван.

Поўны надзеі твар дзяўчыны паступова сумнеў, калі яна пераводзіла позірк з аднаго Івана на другога і з ціхім сумаам казалі:

– Не. Гэта не мой Іван.

Штосьці зацікавіла салдата ў гэтых яе пошуках, і ён пачакаў, пакуль дзяўчына, паўтараючы ўсё тое ж пытанне, абышла ўсю калону. Зразумела, Іванаў было шмат, але ні адзін з іх не здаўся ёй тым, каго яна шукала. Тады салдат падышоў да дзяўчыны і спытаў, якога Івана яна шукае.

Дзяўчына спярша заплакала, але хутка спахапілася, рукавом курткі выцерла цёмныя бліскучыя вочы і, агледзеўшы байцоў выпрабавальным позіткам, скажваючы рускія і нямецкія словы, густа перасыпаная італьянскімі, расказала наступнае.

Яе завуць Джулія, яна італьянка з Неапаля. Год назад, летам сорок чацвёртага, у час бамбёжкі ваеннага завода, размешчанага ў Аўстрыі, яна ўцякла ў Альпы. Пасля адзінокага блукання ў гарах сустрэла рускага ваеннапалоннага Івана, які таксама ўцёк з канцлагера. Яны пайшлі разам.

Некалькі дзён Іван і Джулія праблукалі ў гарах, перайшлі заснежаныя горныя хрыбты і аднойчы туманнай раніцай натрапілі на паліцэйскую засаду. Дзяўчыну схапілі і зноў адправілі ў лагер, а што здарылася з Іванам, яна не ведае. Але вельмі спадзяецца, што ён дабраўся да фронту і цяпер разам з Чырвонай Арміяй зноў прыйшоў у Аўстрыю.

Канешне, было наіўна спадзявацца сустрэць у вялікім патоку войск знаёмага. Вайскоўцы, як маглі, суцешылі дзяўчыну і накіраваліся да сваіх машын.

У той жа дзень пад вечар пачаўся зацяжны бой. Салдат амаль забыўся пра тую мімалётную франтавую сустрэчу і ўспомніў пра яе толькі праз васьмнаццаць год, калі заняўся літаратурай.

Пра гэта напісаў Васіль Быкаў у апавесці “Альпійская балада”. (330 слоў)

*Дзівосны свет – сам чалавек
З яго душой, любоўю, справамі...*
В. Жуковіч.

Хлопец з чужой каманды

Пасля шостага класа Тамару ўключылі ў школьную турысцкую каманду. Вучні старшых класаў вучыліся арыентавацца ў незнаёмай мясцовасці, а яна павінна была прымаць удзел у эстафеце.

Аднак у дзень спаборніцтва дзяўчыне паведамілі, што яна замест хворай дзяўчыны будзе ўдзельнічаць у конкурсе па арыентаванні. Тамара паглядзела на карту, і рукі ў яе задрыжэлі. Але не падводзіць жа каманду!

Нарэшце – старт. Першы “пікет” недзе каля павароту на прасёлак. Тамара збочвае і бачыць дзвюх настаўніц. Адна з іх ставіць подпіс на адвароце яе карты, падказвае, што наступны “пікет” каля крыніцы.

Не чуючы ног, Тамара ляціць туды. Атрымлівае другі подпіс і бяжыць да трэцяга “пикета”. Бяжыць праз лес. Становіцца цяжка дыхаць. Глядзіць на карту, потым на кампас. Не можа зарыентавацца! Заблукала!

Раптам з гушчару выбягае высокі худы старшакласнік. З палёгкай Тамара падбягае да яго з пытаннем пра трэці “пикет”.

– Там, ля старога калодзежа. А ты што, заблукала? – цяжка дыхаючы, прамовіў ён.

– Не кідай мяне. Мне страшна! – просіць Тамара.

Хлопец доўга глядзіць на дзяўчыну, потым бярэ яе планшэт і знікае ў гушчары. Праз некалькі хвілін старшакласнік вяртаецца з трэцім подпісам на яе карце.

Хлопец хапае Тамару за руку, і яны бягуць далей. Далонь у яго гарачая, доўгія дужыя пальцы ўсё мацней сціскаюць рукі дзяўчыны. Яны бягуць праз лес да апошняга “пикета”, бягуць насустрач навальніцы.

– Давай, Тамара! Малайчына!!! – крычаць яе сябры.

Хлопец, нарэшце, адпускае яе руку. А яго абступаюць сябры. Яны не задаволены яго вынікам. Напэўна, не спраўдзіў надзей. Затое Тамару ўсе цалуюць і абдымаюць.

Яна не бачыла больш таго хлопца, не ведае яго імя. Але той поціск гарчай далоні памятае і праз шмат гадоў. (260 слоў)

Які свет абраць

Лука чытаў шмат кніг, праз іх спазнаваў і ўспрымаў розныя сусветы. Пасля прачытання кніг і прагляду фільмаў яму заўжды карцела прайсціся шляхамі Хобіта і Багінса, Тома Соера і Олівера Твіста, Дораці, Ільва, Жалезнага чалавека. Але дарослыя спынялі яго: “Гэта мінулыя часы”. Калі ж Лука хацеў выправіцца ў шлях па “Зорных сцяжынках”, яму казалі: “Гэта свет будучыні”.

Лука крыўдаваў: “Што б я ні абраў, у іх ёсць адгаворка. Існуе столькі светаў, а я мушу жыць у гэтым, самым сумным! Хадзі ў школу, рабі ўрокі, слухайся настаўніка, слухайся маму і тату, слухайся бабулю і дзядулю. Ці ёсць мяжа іх свету?”

Аднойчы Лука спытаўся ў таты:

– Ці магу я абраць свой свет?

– Сыноч, твой свет зараз самы лепшы – у ім няма ні клопатаў, ні цяжкіх абавязкаў.

Расчараваны Лука пайшоў да дзядулі – спадзяваўся, што атрымае ад яго больш цікавы адказ. Дзядулю вельмі расчуліла пытанне ўнука.

– Лука, што можа быць лепшым, чым свет дзяцінства? Эх, калі б я мог вярнуцца ў твой свет!

Але хлопчыка і гэты адказ не задаволіў. Ён падышоў да мамы. Яна пацалавала яго і прамовіла:

– Лука, сыноч, ты мой самы шчаслівы і самы лепшы свет!

Не знайшоўшы адказу, якога шукаў у дарослых, хлопчык падумаў: “Што мне яшчэ застаецца, апроч як ствараць свае ўласныя сусветы?” Узяў алоўкі і пачаў маляваць сусветы на паперы. Ён укладваў у іх усё сваё багатае ўяўленне, фантазію, яркія фарбы.

Калі Лука вырас, стаў вядомым мастаком, і цяпер часта паўтарае сваім дзецям: “Старайцеся самі ствараць светы. Наколькі будзеце цікавымі вы самі, настолькі цікавымі атрымаюцца і створаныя вамі светы”. (253 словы)

Музыка

Пастушок Васілька з самых малых дзён любіў іграць на жалейцы. Іграючы, яму ніколі не было нудна са сваім статкам у самым дзікім гушчары, на самых глухіх палянах сярод балота.

Васілька іграў так шчыра, ад усёй душы, што ўсё навокал цешылася з яго музыкі. Ён іграў вельмі прыгожа, усіх зачароўваў.

Прыходзілі навучыцца іграць да пастушка ўсе, хто толькі меў жаданне. Ён іх старанна вучыў, бо чым больш музыкаў было навокал, тым больш было радасці на душы.

Першага навучыў пастушок сваёй музыцы салаўя. Калі навучаны салавей спяваў апоўначы ў бярэзніку, дык не толькі блізкія істоты, але і далёкія зоркі ў небе слухалі з прыемнасцю і пераміргваліся ад дзіва паміж сабой.

Пасля салаўя вучыўся ў пастушка жаваранак. Гэта была не такая здольная птушачка, як салавей, але і жаваранак навучыўся іграць вясёлую музыку лёгкім хмаркам пад вясновым небам.

Пасля салаўя і жаваранка вучыліся і іншыя птушкі. “Усе пяюць, усе іграюць, – падумаў хлопчык. – Увесь свет пад сонейкам мае сваю музыку”.

“А што калі я, – падумаў хлопчык, – зайграю для сонейка, якое пануе над усім светам!”

І вось аднойчы хлопчык зайграў на сваёй жалейцы. Зайграў вельмі прыгожа. Гэткай цудоўнай музыкі яшчэ ніхто на свеце не чуў. Гэта была песня без слоў, бо хлопчык іграў для сонейка, а яно без слоў добра разумее. Дзівіліся дрэвы, птушкі, рэчка, неба. Дзіву давалася ўся зямля.

Увесь свет выглядаў велізарнай скрыпкай з незлічонымі струнамі. Гэта было так хораша, так цудоўна прыгожа, што само сонейка вельмі ўзрадавалася. Спусцілася яно з неба на сваіх лёгкіх прамяністых крылах і пацалавала маленькага хлопчыка ў самыя вусны. Пацалунак быў такі лёгкі, што пастушку здалося, нібы лёгкі ветрык толькі крануўся яго твару.

Хлопчыку так добра зрабілася на душы, што захацелася глянуць на сябе. Ён падышоў да рэчкі, каб зірнуць у яе, як у люстэрка. Глянуў у ваду і сам сябе не пазнаў. Такі ён стаў прыгожы! Гэты цуд над ім стварылі летняе сонейка і надзвычайнае шчасце, якое яго азарыла. (312 слоў)

Экзамены

Назаўтра атрымаў Лабановіч пакет, у якім паведамлялася, калі і дзе будуць праводзіцца экзамены. Экзамены назначаліся на панядзелак, а ехаць трэба было па чыгунцы вёрст за пяцьдзесят... У той жа самы дзень, калі было атрымана паведамленне, прыйшлі і вучні. Яны дамовіліся з настаўнікам, што паедуць у суботу вечарам.

У нядзелю рана, на ўсходзе сонца, настаўнік са сваімі вучнямі садзіўся ў вагон. Поезд крануўся з месца.

Лабановіч стаяў каля расчыненага акна. Штосьці прыемнае і радаснае западала яму ў душу ад тых новых малюнкаў і ад гэтага размахыстага бегу машыны. Хутка адыходзіла назад станцыя з высокай вадакачкай, закрываючыся свежай зеленню раслін. Рассыпаючы сноп залатых стрэл, велічна выплівала сонца з-за краю зямлі над прасторами зялёнага палескага мора. Хутка з’яўляліся і знікалі ўсё новыя і новыя

малюнкi гэтага зачараванага краю. Балоты з густымi зараслямi лазы i кустоўнiку расцiлалiся шырачэзнымi круглымi абшарамi, па краях якiх ледзь вiднелiся зубчастыя цёмныя палоскi лясоў. Балоты канчалiся, каля дарогi ўставалi высокiя сцены бору, якi перасякаўся вясёлымi палянкамi. Там-сям вiднелiся на iх людскiя будынкi, а бяровеннi гэтых будынкаў, асветленыя сонцам, здавалiся маршчынамi на разумным твары чалавека, якi многа думае i разважае. Вясёлыя палянкi абводзiлiся аправаю пышна-зялёных хвойнiкаў на жоўценькiм пясочку. А як прыгожа вiлялi i беглi ў хвойнiку каляiнкi вясковых дарожак i сцежак, па якiх так рэдка праязджаў сялянскi воз! Вельмi родным, мiлым, даўно знаёмым веяла ад аксамiтных абрысаў маладога жыта i ад кволых бледна-вясёлых усходаў раннiх аўсоў.

Лабановiч стаяў каля акна, як зачараваны, i не адводзiў вачэй ад простых малюнкаў Палесся, поўных невыразнага хараства i жыцця. Стаяў да таго часу, пакуль поезд не стаў наблiжацца да той станцыi, дзе трэба было выходзiць.

Выйшлi з вагона i пайшлi шукаць школу. Школа была не вельмi далёка ад станцыi, i шукаць яе прыйшлося нядоўга.

Школа была зачынена. Лабановiч пастукаў, крыху пачакаў, але нiхто адтуль не адклiкаўся. Нарэшце Лабановiч убачыў званок. Пазванiў.

Тут жа адчынiлiся дзверы i пачулiся рашучыя крокi, з-за дзвярэй хтосьцi строга запытаўся:

– Хто?

– Цельшынская школа. (315 слоў)

Хто там?

Была ў кiраўнiка студыi выяўленчага мастацтва Сяргея Пятровiча Каткова дзiўная якасць. Заклучалася яна ў тым, што педагог прыходзiў у дом да сваiх вучняў, каб спакойна пагаварыць з бацькамi пра будучыню iх дзiцяцi.

Зразумела, што гэта няпроста. Час для такой сур'ёзнай размовы трэба было знайсцi. А добрага вынiку можа i не быць. Таму што бацькi заўсёды лiчаць, што яны лепш за ўсiх ведаюць, якую прафесiю трэба абраць для iх нашчадка, каб яго жыццё было шчаслiвым, цiкавым i заможным. Але настаўнiк малявання заўсёды знаходзiў час, каб сустрэцца з бацькамi вучня i пераканаць iх у неабходнасцi для iх сына цi дачкi абраць за спецыяльнасць выяўленчае мастацтва.

Сяргей Пятровіч ехаў на другі канец горада. Мёрз у трамваі, чакаў аўтобусаў на прыпынках. Прыходзіў і доўга пераконваў дарослых, што з іх сына ці дачкі можа атрымацца сапраўдны мастак. Настаўнік разумеў, што праз некалькі гадоў ці нават тыдняў ужо нічога не паправіш, назад не павернеш. Разумеў і тое, што чалавек павінен займацца тым, да чаго ў яго ляжыць душа, да чаго ён мае талент.

Часцей за ўсё бацькі прыслухоўваліся да думкі педагога: ён умеў пераконваць, бо верыў у тое, пра што гаворыць. Яны пагаджаліся з Сяргеем Пятровічам і не перашкаджалі дзіцяці паступаць у мастацкую вучэльню, школу, інстытут.

Што настаўніку было з таго? На аднаго мастака рабілася на зямлі больш! На аднаго чалавека, расчараванага, незадаволенага жыццём, менш.

Цікава, ці згадваюць сёння знакамітыя творцы, як шмат гадоў таму ў бацькоўскую кватэру без запрашэння прыходзіў невысокі настаўнік малявання? Ці падумаў тады хоць хто-небудзь, што гэта лёс яго стаіць на парозе і настойліва грукае ў дзверы? (257 слоў)

Вячэра на паравозе

Станцыя невялікая, таму праца на паравозе пераважна ўдзень. А калі замігцяць семафоры і месяц абалье рэйкі сярэбраным святлом, тады ў машыніста Андрэя настае адпачынак. Стары дастае з куфэрка, што схаваны за тормазам, шчарбаты чайнік, налівае яго вадой і, калі гараць яшчэ дровы, прымайстроўвае чайнік ля топкі. Потым старанна выцірае запэцканыя чорныя рукі, дастае ручнік, пракопчаны кавалак мыла і ідзе да вадакачкі. Прывеўшы ўсё да парадку, Андрэй садзіцца на сукаваты чурбак перад топкай і моўчкі чакае вячэры. Хутка чайнік пачынае выказваць адзнакі непакою: падскоквае накрыўка, нос пускае гарачыя пырскі, увесь чайнік пачынае трымцець, як у той ліхаманцы. Ледзь прыкметная ўсмешка прабягае па шчаціністым твары Андрэя. Такім

жа манерам, як чайнік, прымайстроўваецца патэльня з салам. Тут ужо Андрэй робіцца весялейшым, бо больш работы: трэба круціць, пераварочваць, бо як не даглядзіш, дык перапячэцца.

Ад печанага сала па ўсіх лініях разносіцца прыемны пах. Да таго прыемны, што дзяжурны стрэлачнік, пацягнуўшы носам, перадумаў ісці дахады, а стаў неяк дужа старанна праціраць ліхтар. Вось некалькі рамонтных рабочых, якія летам звычайна начуюць на станцыі, як па камандзе, павялі насамі і ўтаропіліся ў паравоз.

У госці да Андрэя збіраецца цэлы гурт моладзі. Ён частуе хлопцаў. Хутка да кампаніі далучаецца стрэлачнік, заходзіць на аганёк пуцявы абходчык Антон. Бразнуўшы на зямлю торбу з інструментамі, ён лезе на прыступкі і кажа: “Дзень добры”.

Андрэй корпаецца ў топцы, дастае вугаль, кідае яго з далоні на далонь, здзьмухваючы попел.

А за паравозам стаіць ціхая ноч і мігцяць пад месяцам рэйкі-стужкі. (241 слова)

Мўзыка

Яшчэ не скончылася вайна, Чырвоная Армія толькі вызваліла Беларусь, калі ў пасёлку адкрылі дзетдом. Жылі дзетдомаўцы ў халодным каменным доме. Выхаванцаў па першым часе было мала, толькі чацвёра.

Першыя дні дзецям было вельмі цяжка. Яны сумавалі па родным доме, хоць ведалі, што бацькі іх загінулі. Займацца з дзецьмі выхавальніцы Веры Паўлаўне асабліва не было калі: яна то гатавала дзецям ежу, то што-небудзь мыла, то прыбірала пакой.

Аднойчы, выгадаўшы вольную часіну, Вера Паўлаўна сабрала дзяцей у зале, дзе стаяў стары раэль. Моўчкі, без ахвоты, акружылі яны выхавальніцу і чакалі. Амаль

кожны з іх брынкаў ужо не адзін раз на гэтым вялізным чорным інструменце. Вера Паўлаўна, седзячы на зэдліку, то падсоўвалася бліжэй да раяля, то адхіналася зноў назад. Было відаць, што хвалявалася.

І вось пачуліся першыя гукі. З’явілася такое адчуванне, быццам, глуха пагрымваючы, насоўваецца хмара. Раптам музыка стала мацнець, набіраць сілу, і перад вачыма паўсталі карціны бою.

Мінуў нейкі час, і музыка стала мяняцца, гукі цішэлі, і тут раяль заспяваў тоненька і далікатна. Здавалася, нарадзіўся праменьчык, а потым як быццам узышло сонца, яркае, прамяністае. І ад музыкі, якая цяпер гучала, было так хораша на душы, нібы ўсе яны апынуліся сярод кветак на квяцістым, духмяным лузе.

Дзяўчынкі прытуліліся адна да адной, абняліся і за ўвесь час нават не паварушыліся. Хлопчыкі таксама. У вачах ва ўсіх стаяла святло радасці. Калі ж музыка сціхла, нікому не хацелася нікуды ісці адсюль.

З таго часу яны збіраліся ў вольны час сваёй сямейкай каля раяля, што парадніў іх, і прасілі Веру Паўлаўну пайграць. (246 слоў)

Фрэгат

Дзеці з захапленнем назіралі, як за акном узмывалі ў неба стрыжы і гэтак жа дружна пікіравалі ўніз. У гэты момант дзверы адчыніліся, і ў клас зайшла Соф’я Антонаўна, іх настаўніца. Другакласнікі пабойваліся і любілі Соф’ю Антонаўну. Столькі цікавага яна расказвала: пра птушак і звяроў, пра нашых далёкіх продкаў, пра Месяц і планеты Сонечнай сістэмы... Што ж пачуюць яны сёння? А настаўніца замест чарговага аповеду спытала, ці ведаюць вучні, што такое фрэгат?

Паказаў свае веды Віцька. Ён пачаў расказваць пра акіян, моры, пра старадаўнія парусныя ваенныя караблі, якія называліся фрэгатамі.

Настаўніца спытала, ці ведаюць школьнікі што-небудзь пра іншыя фрэгаты. Руку падняла Дзіна, яна пачала распавядаць пра птушак-фрэгатаў, якіх бачыла ў тэлеперадачы “У свеце жывёл”. Гэтыя вялікія марскія птушкі з загнутай дзюбай маюць размах крылаў да двух метраў. Фрэгаты ловяць лятучых рыб, а таксама адбіраюць іх у чаек, калі тыя вынырваюць з вады. Фрэгаты нават крадуць з чужых гнёздаў птушанят. Жывуць гэтыя птушкі там, дзе вельмі цёпла.

– Ёсць і іншыя фрэгаты, – дадала Насця, дзяўчынка з зялёна-сінімі, як марскія хвалі, вачамі. – Калі ехала з дзедам у вёску, сама бачыла зусім іншы фрэгат.

Усе павярнуліся да аднакласніцы. Яна часта здзіўляе чым-небудзь незвычайным.

– Ёсць яшчэ фрэгат, які вельмі дапамагае людзям у час засухі. Гэта такая даўжэ-э-эзная арашальная машына.

Насця пачала расказваць, як аднойчы ехала з дзедам па Магілёўскай шашы.

Пякло сонца, і ўсё навокал было жоўтым ад спёкі. Раптам яны ўбачылі ярка-зялёную рунь, якая раскінулася ледзь не да гарызонту. Па ёй марудна-марудна рухалася даўжэзная, нібы гіганцкая гусеніца, машына. З машыны па ўсёй даўжыні ліўся дождж, а над ёй рознымі колерамі адлівалі вясёлкі. Насця пачала распытваць дзеда пра машыну.

Дзед, які некалі працаваў у інстытуце меліярацыі старшым навуковым супрацоўнікам, расказаў унучцы, што гэта прыстасаванне – арашальная машына і называецца “Фрэгат”, як і карабель. Здаецца, што плыве гэта машына па моры, толькі не сінім, а зялёным, і поіць рукатворным дожджыкам паніклых ад смагі расліны: траву, капусту, моркву.

Вось такім цікавым і пазнавальным аказаўся ўрок. (319 слоў)

Марш-кідок

Курсант вышэйшага агульнавайсковага вучылішча Мікалай Саковіч прыехаў на пабыўку і адразу заспяшаўся ў школу, каб наведаць сваіх настаўнікаў, расказаць старшакласнікам пра сваё вучылішча. Можа, хто з хлопцаў захоча стаць афіцэрам.

Сваю размову з шасцікласнікамі Мікалай пачаў так:

– Я заўсёды быў упэўнены, што даб’юся свайго, калі будзе трэба. Але толькі ў арміі зразумеў, што шляхі не адкрываюцца перад тымі, хто не змагаецца з цяжкасцямі.

Вы, безумоўна, ведаеце, што такое марш-кідок. Аднойчы пайшлі мы маршам. Ідзем па глыбокім снезе гадзіну, другую. Камандзір нашага ўзвода быў нястомны, ішоў, як і мы, у поўнай экіпіроўцы: процівагаз, зброя, рэчмяшок вагой кілаграмаў дзесяць.

На прывале камандзір аб’явіў, што той, хто жадае, можа вярнуцца. Салдаты, якія не разлічвалі на свае сілы, выйшлі са строю. У гэтай невялікай шарэнзе аказаўся і я. Камандзір пастроіў нас і адправіўся назад. Па твары яго цяжка было вызначыць, асуджае ён нас ці шкадуе.

Становішча наша было больш выгадным: мы вярталіся, а нашым таварышам невядома колькі яшчэ давядзецца ісці наперад. Мы адчулі палёжку, бо вяртацца можна было ў павольным тэмпе. Навокал, здавалася, усё зіхацела, усміхалася. Але, шчыра кажучы, на душы ўсё ж было не зусім радасна. Мой сябар Валодзя Пазнякоў, які разам са мною і школу скончыў, і ў вучылішча паступіў, стаміўшыся, не павярнуў назад, хоць фізічна быў слабейшым.

Паступова стомленасць брала сваё, і пад вечар мы дайшлі, дакладней, дацягнуліся ў лагер. Якім жа было наша здзіўленне, калі мы ўбачылі сваіх таварышаў! Аказваецца, камандзір узвода павёў нас па крузе і, калі засталася ўсяго некалькі кіламетраў да вучылішча, прапанаваў вярнуцца назад. Гэтым маршам лейтэнант правяраў нашу сілу духу, настойлівасць.

Мікалай замаўчаў, абвёў позіркам клас. Шасцікласнікі ўважліва глядзелі на яго.

— Вось раскажаў вам, і лягчэй на душы стала. Кажуць, каб прызнаць свае памылкі, трэба таксама мець мужнасць. (283 словы).

Прадвесне мары

На Яўменавай гары было людна. Тут сабраліся і старыя, і малыя — усе, хто даведаўся, што Віталь збіраецца палянецць на нейкім апараце, якога тут раней ніхто не бачыў.

Калі Віталь з хлопцамі прынеслі на гару дэльтаплан, змайстраваны сваімі рукамі, узмацніўся вецер. Пасялкоўцы і дырэктар школы адгаворвалі Віталя, папярэджвалі, упрошвалі не ляцець. Але хлопец не звяртаў увагі на іх, жартуючы, рыхтаваўся да

палёту. Віталь хадзіў вакол дэльтаплана, нешта насвістваў сабе пад нос, кратаў крылы, пазіраваў перад фотаапаратам. Дзятва кружылася вакол хлопца роем, з зайздрасцю пазірала на дэльтаплан.

Праз нейкі час Віталь ляцеў над стадыёнам вышэй за старыя, абсыпаныя белым іскрыстым снегам сосны. Ляцеў ён свабодна, выцягнуўшы, нібы бусел, ногі, пагойдваючы доўгімі крыламі дэльтаплана, пазіраючы з вышыні на зямлю, якая яго нарадзіла.

Гэта зямля была паліта кроўю тых, хто абараняў яе са зброяй, потам бацькоў, якія ў цяжкі пасляваенны час будавалі пасёлак. Яна сваім цяплом грэла босыя ногі Віталева дзяцінства.

Робячы круг, хлопец узнімаўся ўсё вышэй і вышэй, і цяпер з зямлі ўсім, хто верыў, што ён узляціць, здаваўся маленькім, але моцным і смелым.

Усе, хто дачакаўся гэтага моманту, каціліся з гары ўніз, потым беглі па стадыёне, і, падкідваючы ўгару шапкі, крычалі “ўра”. Фотаапарат спыняў дзівосныя імгненні перамогі Віталю.

– Ляціш! Ляціш! – крычалі радасна пасялкоўцы.

Тысячы людзей да гэтага часу ўздymаліся ў неба не толькі на такіх, а на значна лепшых апаратах, але Віталю палёт над зямлёй здаваўся сімвалам сапраўднага імкнення ў вялікае жыццё. Імкнення да яшчэ не зусім акрэсленай мары. Гэты палёт быў яе прадвеснем, як прадвеснем раніцы бывае песня. (249 слоў)

Жыве на свеце Шчасце

Жыве на свеце Шчасце. У якім месцы? Невядома. Але што ёсць яно – ведаюць усе. Кажуць, што прыходзіць Шчасце абавязкова да кожнага, хоць аднойчы ў жыцці.

Села Шчасце на ўскраек акенца маленькай шэрай птушкай. Крылы склала, чакала, пакуль нехта прыйдзе. Шмат часу прайшло, так яго і не заўважыў ніхто. Далей паляцела.

Да іншых завітала, пагукала. Падышлі да яе, запыталіся: “Што трэба?” “Шчасце я”, – адказала ледзь чутна. “Хіба ты можаш быць Шчасцем? – здзівіліся. – Шчасце

вялікае, бліскучае – яго здалёк бачна. А ты маленькае, непрыкметнае. Ляці, куды хочаш!”

Узнялося Шчасце ў неба і паляцела далей. У іншым акенцы святло ўбачыла, зазірнула: “Можа, вам Шчасце патрэбна?” Там доўга думалі, разважалі, куды яго падзець, ці патрэбна яно. “Прабач, не да цябе зараз, клопатаў незлічона. Ляці далей!” – і зачынілі акенца. Паляцела Шчасце далей.

Доўга лятала. “Няўжо я так нікому і не патрэбна?” – думае. Спынілася вадзіцы папіць з крынічкі. У ваду паглядзела – сябе ўбачыла. “Хіба хто гэткае маленькае заўважыць?” – уздыхнула і зноў паляцела.

Села на ўскраек акенца маленькай шэрай птушкай. Крылы склала. Толькі разочак гукнула ціхенька. Стамілася, вочы прыжмурыла.

Цёплымі далонямі асцярожна пагладзілі яе. “Чаго ты, Шчасцейка, засумавала?” – спыталі. Расплюшчыла Шчасце вочы, усміхнулася радасна: “Як вы мяне пазналі? Я ж з выгляду – непрыкметнае”. У адказ пачула: “Дзякуй, што завітала. Як жа цябе не пазнаць? Сапраўднае заўсёды бачна. А тое, што яркіх фарбаў ды бляску няма, дык навошта Шчасце ўпрыгожваць?”

Засмяялася Шчасце! Званочкамі срэбранымі заспявала. Расхінула крылы над тымі, хто яго пазнаў.

Доўга гасцявала Шчасцейка, але трэба зноў у дарогу – столькі яшчэ акенцаў наперадзе. Пакінула часцінку свайго сэрца россыпам Кахання, Дабрыні, Пяшчоты. Колерамі вясёлкавымі ззяюць яны ў душах і цяпер. Светла ад іх, таму і берагуць. (271 слова)

Прыгажуня

Усё лета перад хатай Чарнушкаў ціха грэлася на сонцы маладзенькая, з тонкім, як дубец, камлём рабіна. Ніхто ў Куранях не заўважыў, калі і хто пасадзіў яе. Не бачылі як трэба яе і тады, калі яна красавіцкай раніцай апанулася ў лёгкую празрыста-зялёную сукенку з кволых, розных лісточкаў. Дні за днямі цікаўна, але нясмела глядзела яна на вуліцу, на ўсіх, хто праходзіў міма, – сціплая, непрыкметная, за нязграбным плотам,

блізка ад вялікіх дрэў. Ніхто не звяртаў на яе ўвагі, мылі, песцілі яе толькі цёплыя дажджы ды любілі шумець маладым лісцем вятры. Людзі ж яе не заўважалі, спачатку таму, што проста не прыкмецілі, а потым таму, што непрыкметна прывыклі.

І неспадзявана адбылося незвычайнае: ціхая, нявідная, у жнівеньскім росквіце рабіна заружавела яркім хараством, гарачым полымем агністых гронак. І не адны вочы, не абьякавыя, не ачарсцвелыя ў жыццёвых пакутах да хараства, глядзелі здзіўлена, зачаравана: «Глядзі ты!..»

Як тая рабіна, цвіла ў гэтае лета Ганна. Яшчэ, здаецца, учора была гарэза, падлетак, а вось ужо, глядзіце – у самай красе дзяўчына. Калі толькі вырасла?

Той, каму быў час і ахвота прыглядацца, хто ведаў Ганну, заўважаў, што перамянілася яна не толькі з аблічча. Яна хадзіла стрымана і паважна. Нават смяялася цяпер яна інакш, — смех быў ужо не бесклапотны, не пусты па-дзіцячы, у ім як бы штосьці таілася. Як і раней, не было, здавалася, такой хвіліны, каб вочы яе, вільготна-цёмныя, падобныя на спелыя вішні, былі абьякавыя, нудлівыя, увесь час блішчэла, ззяла неўціханае хваляванне. Іншы раз маглі яны, як іраней, бліснуць і весялосцю, але часта, вельмі часта гарэлі ў іх недавер і насмешка. У цудоўных вішнёва-чорных вачах дзяўчыны нешта таілася.

Амаль усе аднавяскоўцы заўважылі, што, набыўшы паважнасці, Ганна разам з тым стала і больш неспакойнай – аж залішне задзірыстай. Нікому ў Куранях не даспадобы была і яе ганарыстая ўпэўненасць: ледзь не кожным учынкам Ганна, здавалася, паказвала, што ў яе на ўсё свае меркаванні, свой цвёрды погляд. (304 словы)

Ганарліўка Ганна

Калёсы, на якіх сядзелі Васіль і маці, ужо ўязджалі ў лес.

– Душна будзе, – сказала маці.

Неўзабаве яны дагналі Чарнушкаў. Можна было б ехаць за імі, аддаючы знак пашаны дзядзьку Цімоху, як старэйшаму. У іншых абставінах Васіль так і зрабіў бы, але з дзядзькам сядзела задзіра Гануля, Васілёва равесніца. Гэтая задзіра ў апошні час Васілю жыцця не давала. Пры кожнай сустрэчы смяялася і здзекавалася з яго. Каб не

праўду казалы, яшчэ б нічога, а то ж праўда ўсё: розныя вочы, і валасы ад сонца наперадзе зарудзеліся! Усё нялюдскае нейкае!

Ці ж мог пасля ўсяго гэтага Васіль паслухмяна цягнуцца за Чарнушкамі? Ледзь маці ўправілася сказаць дзядзьку Цімоху, што, мусіць, будзе задуха, як Васіль тузануўшы каня лейцамі, хутка аб'ехаў Чарнушкаў. Не пазіраючы на Ганну, ён адчуваў сябе шчаслівым. Вось як ён абышоў яе.

Хто яна, гэта ганарліўка, якая так абыходзіцца з ім. Што ж, ён пакажа ёй!

Калі Васіль быў увесь напоўнены слодыччу адплаты, стары хамут раптам разышоўся, і аглобля зашоргала па рудых Гузавых нагах. Васіль трывожна саскочыў. Нічога страшнага не было: проста парвалася супоня.

Хлопец хутчэй завязаў парваныя канцы, але калі пацягнуў іх з усёй сілы, то моцна завязаны вузёлок разышоўся. Прышлося зноў завязваць. Калі, паружавеўшы ад натугі, ён сцягваў супоню на хамуце, побач зарыпелі калёсы дзядзькі Цімоха. Ганна весела зірнула на Васіля і прамовіла:

– Супоню дома забыў!

Васіль ад такой абразы аж перастаў сцягваць хамут. Ён не ведаў, што і сказаць.

– У чужое проса не ўтыкай носа!

Ён прамовіў гэтыя словы ціха, больш для маці і для сябе, каб супакоіцца. І наогул, хіба добра было яму, няхай і маладому чалавеку, але ж мужчыну і гаспадару, старшаму ў сям'і, звязвацца з нейкай дзяўчынкай. Але ні словы, ні думкі гэтыя не вярталі яму спакою і раўнавагі.

Васіль ехаў цяпер пануры. Ён наогул быў схільны да развагі, не любіў вельмі адкрываць сваю душу, асабліва калі ў ёй варушыліся невясёлыя думкі.

З-за павароту ён убачыў наперадзе Чарнушкаў воз, белую Ганніну хустачку, і думкі яго вярнуліся к дзяўчыне: “Я гэтага табе не забуду! Пабачыш!” (330 слоў)

Яблыкі

Бывае сяброўства між роднаснымі душамі, сапраўдная павязь розумаў, калі думаецца на адзін лад, калі разам хараша нават і памаўчаць. Гэта сяброўства залатое, апетае ў паэзіі ды прозе яшчэ са старажытных часоў.

Бывае сяброўства, крута замешанае на спаборніцтве, калі адзін аднаго падбухторвае, і штурхае, і піхае далей, калі кожны – дзеля ўвагі другога – здольны на

многае. Для высокай паэзіі пасуе, можа быць, меней, але, па вялікім рахунку, нічога сабе.

Але ўсе дзеці ведаюць, што ёсць яшчэ сяброўства дзеля зручнасці. Гэта сяброўства меднае. Ды і медзь тая, трэба сказаць, не самага лепшага гатунку: паспрабуеш на зуб – і зломіцца.

Маргарыце і Наталцы не пашчасціла. Яны вучыліся ў адным класе і жылі амаль побач. Гэта быў прысуд. Бацькі вырашылі ўсё за іх.

– Як цудоўна! – з імпэтам казалі яны. – Будзеце сябраваць!

Адна адной дзяўчаты нядужа падабаліся. Але “сябравалі”: хадзілі разам у школу і разам жа вярталіся. Размаўлялі мала, бо асабліва не было пра што.

Яблыкi Наталка заўсёды брала з сабою ў школу – чырванашчокія, пекныя, духмяныя. Задуменна хрупала, пакуль яны вярталіся дамоў. Толькі аднойчы, надкусіўшы яблык, Наталка неяк схамянулася, вохнула і пачала корпацца ў кішэні школьнай торбы.

– Што ж гэта я так, – сказала вінавата, – у мяне ж яшчэ адзін ёсць.

Маргарыта здзіўлена падняла бровы, а Наталка між тым працягвала:

– Вось гэты, – паказала мне на далоні надкусаны яблык. – Ён ажно зімні, не такі смачны. А вось гэты, – жэстам фокусніка дастала яшчэ адзін, – ну такі салодкі, такі салодкі, ты проста не ўяўляеш!

Усміхнулася сонечна і з хрубасценнем адкусіла ад знойдзенага незвычайна салодкага яблыка ледзь не палову. Так і ела адразу два, падносячы іх па чарзе да рота і адмыслова працуючы сківіцамі. Паглядала на мяне са спакойнай, шчаслівай усмешкай.

І два гэтыя непамерныя яблыкi ў яе руках, і выпацканы яблычным сокам твар былі такімі смешнымі, што я ўсміхнулася ў адказ.

Ланцуг навізанага сяброўства перарваўся даўно. Але памяць пра дзяўчынку з яблыкамі жыве ў Маргарыты дасюль.

Сапраўды, медзь каштоўная хоць бы тым, што дзякуючы ёй пачынаеш разумець цану і срэбра, і золата. (322 словы)

Сачыненне

Учарашні вучань, а цяпер навучэнец політэхнікума Валодзя Вяргейчык сядзеў за партай і глядзеў на доўгія рады лічбаў, іксоў, ігрэкаў, якія, старанна выпісваў на дошцы выкладчык матэматыкі.

“Як гэта людзі могуць захапляцца сухімі бяздушнымі лічбамі? ” – здзіўляўся Вяргейчык.

Амаль увесь урок у яго было адчуванне, што выкладчык стараецца даказаць ім, што ўмець абыходзіцца з лічбамі – найвялікшая асалода.

Так Вяргейчык прасядзеў да канца ўрока, разам са званком сарваўся з месца і выскачыў на калідор. Ён спусціўся ўніз і выйшаў на двор.

– Здароў! – нехта крануў Вяргейчыка за рукаў.

Гэта быў невысокі белабрысы юнак, які вучыўся ў другой групе. Прозвішча яго было Жменька. Вяргейчык моцна паціснуў руку земляка і ўздыхнуў:

– Фізіка ў вас?

Жменька кінуў галавой. Прыжмурыўшы вочы, ён паглядзеў на таполі, а потым прыслухаўся да гулу на шашы.

– Грыбоў зараз поўны лес, – ажывіўся ён раптам. – Я іх так спрытна бяру – каб хто толькі ведаў.

Вяргейчык не паспеў адказаць, бо празвінеў званок, трэба было спяшацца.

Калі хлопец прыбег у аўдыторыю, яго чакала прыемная навіна: замест урока матэматыкі будзе літаратура.

– Здрава як! – ляпнуў узрадаваны Вяргейчык па плячы свайго суседа па парце, Смолера.

Ён недагаварыў, бо ў аўдыторыю ўвайшла выкладчыца літаратуры Клара Іванаўна.

– Добры дзень, сядайце, – павіталася ціхім голасам настаўніца. Клара Іванаўна села за стол і прамовіла:

– Дзяжурны, раздайце, калі ласка.

Яна падсунула на край стала стос сшыткаў, разгарнула журнал і схілілася на ім.

Дзяжурны быў якраз Смолер. Калі ён разнёс сачыненні па партах і разгарнуў сваё, твар яго спахмурнеў. Ён штурхнуў Вяргейчыка локцем у бок:

– Глядзі!

У сшытку стаяла двойка, а ўнізе было напісана: “Спісана!”

– Усё, працяцела стыпендыя, – падвёў ён вынік. – Давай лепш тваё паглядзім, – прашаптаў ён ужо зусім спакойна Вяргейчыку.

Але Вяргейчык не спяшаўся і толькі пагладжваў пальцамі па вокладцы сшытка, адчуваючы хваляванне.

– Давай, не бойся, – падбадзёрыў Смолер.

Вяргейчык хутка разгарнуў сшытак і ўбачыў пад роўнымі радкамі свайго сачынення якраз гэтакі, як у Смолера подпіс і адзнаку – адзінку. У ім варухнулася невыразнае адчуванне, што не толькі стыпендыю ён можа страціць, але што так і не зможа нікому даказаць, што пісаў ён сам. (329 слоў)

Падарунак

Клара называла яго «верным рыцарам з восьмага “В”». Слава не прапускаў ніводнай Кларинай трэніроўкі. Перакінуўшы свае і Кларины канькі цераз плячо, ён праводзіў Клару дадому. Яны крочылі па ціхім парку, ехалі ў тралейбусе, а потым ішлі да яе дома.

Амаль кожны дзень Клара прасіла Славу што-небудзь зрабіць: чарцёж, дамашняе сачыненне. І Слава выконваў гэтыя просьбы: сябры ж. Нават заносіў Кларины партфель дамоў, калі яна ехала са школы ў горад.

А дваццаць восьмага лютага ў Клари быў дзень нараджэння. На яго яна нікога з аднакласнікаў не запрасіла, але Слава вырашыў, што ён пойдзе, бо віншаваць з днём нараджэння павінны прыходзіць самі сябры. На тое яны і сябры.

Падарунак для Клари Слава падрыхтаваў сам. Гэта быў невялікі букецік жывых ландышаў. Каб падарыць ландышы сёння, Слава яшчэ ўвосень выкапаў іх у лесе разам з зямлёю, прывёз і трымаў у падвале, выносіў на холад, потым паліваў у цёплым пакоі. І ландышы зацвілі, запахлі прыемна і тонка, прынёсшы ў кватэру подых вясны. Яе, вясну, і падарыць Слава сваёй сяброўцы. Гэта не каробка цукерак, няхай і шакаладных.

Калі ён падышоў да кватэры Клари, адтуль чулася музыка. Госці ўсе былі чужыя: Кларины трэнер, нейкія незнаёмыя хлопцы і дзяўчаты, відаць, таксама спартсмены. Клара, убачыўшы яго падарунак, усміхнулася і сказала, што сёння ў яе ўжо шмат кветак. Яна пакруціла ў руцэ букецік і аддала трэнеру. Той панюхаў букецік, а потым, не падымаючыся з канапы, уторкнуў яго ў вузенькую, як горла гусака, вазу, што стаяла на падаконніку. А адзін з хлапцоў сказаў: “Ландышы вясной пяць капеек за пучок”. У адказ усе засмяліся.

Слава выйшаў у калідор. Апануўся, азірнуўся і сустрэўся вачыма з Кларай. Клара ўсміхнулася і памахала на развітанне рукой.

З двара ён зірнуў на акно і на падаконніку заўважыў тую доўгую, як гусакова шыя, вазу. Там бялелі дробныя званочки яго ландышаў. Ландышы туліліся да шыбы, быццам прасіліся на вуліцу.

І Славу зрабілася шкада гэтых ландышаў. Хай бы яны раслі ў лесе і цвілі ў маі. Навошта было прыносіць іх людзям, якія не шануюць дружбу і за вясну плацяць толькі пяць капеек. (336 слоў)

Вераніка

Дзясяты клас быў гераічны. Усе вучні марылі пра подзвігі і цвёрда наважылі прысвяціць сябе вайскавай справе. Кожны раніцай абліваўся халоднай вадой і ўсялякім спосабам развіваў сваю мускулатуру. Найбольшых поспехаў у гэтым дамогся Слава Загароўскі. Калі ён у локці згінаў руку, яго мускулы станавіліся цвёрдымі, як камень. На турніку Слава падцягваўся чатырнаццаць разоў і на адной, правай, руцэ – пяць разоў. Ён далей за ўсіх кідаў гранату, хутчэй за ўсіх бегаў. Пад вадой Слава мог трымацца цэлых сто сем секунд.

Год назад у клас прыйшла новая вучаніца – Вераніка Хмялеўская. Такой прыгожай дзяўчыны яшчэ не было ў школе. У яе ўсё было прыгожае: смуглявы твар, пастава, сінія вочы, доўгая каса, смех – усё тое, што дадзена чалавеку ад нараджэння і чаго не купіш ні за якія грошы.

Калі гэта можна назваць закаханасцю, то ўсе хлопцы не былі раўнадушнымі да Веранікі. Але дзяўчына не выказвала ні да кога асаблівай прыхільнасці. Яна аднолькава прязнай была з усімі.

Зусім іншае хутка адчуў клас у адносінах Веранікі да Славы Загароўскага. Слава ні ў чым не ўступаў Вераніцы. Яму прырода таксама не пашкадавала ні прыгажосці, ні розуму, ні сілы. Ён законна лічыўся адным з першых у класе.

У той год дзясяты клас вытрымаў свае апошнія экзамены, але атэстаты ім аддалі без ніякай ўрачыстасці. Пачалася вайна. Усіх хлопцаў на трэці дзень вайны выклікалі ў ваенкамат і загадалі быць вечарам на станцыі. У купцы дзяўчат стаяла і Вераніка, маўклівая і, здавалася, нават спалоханая. Дзяўчаты гаварылі, жадалі хуткай перамогі і звароту дамоў, а яна маўчала.

Такой Вераніку запомнілі назаўсёды. Болей яе не прыйшлося пабачыць. Яе расстралялі фашысты яшчэ ў сорок другім годзе за тое, што яна друкавала на машынцы лістоўкі. Тыя шасцёра, хто прыйшоў з вайны і застаўся жывы, помняць Вераніку. Але двое з іх, мабыць, не толькі помняць яе. У Малінаўку сяды-тады прязджае Слава Загароўскі і прыходзіць на бераг невялічкай рэчкі, дзе пахавана Вераніка. Ён падоўгу ходзіць там і пра нешта думае.

Прыходзіць на гэты бераг, калі прязджае ў Малінаўку, і другі чалавек – Валерый Самасад. Тады, у дзясятым класе, ніхто не здагадваўся, што Валерый таксама кахаў Вераніку... (337 слоў).

Міхасёвы пралескі

Міхась старанна выцірае ногі, сцягвае з галавы шапку-вушанку і ўваходзіць у прапахлы лякарствамі бальнічны калідор. Ён хуценька скідае кажушок, прыгладжвае рукой валасы і ідзе ў канец бальнічнага калідора. Тут, каля зашклёных да палавіны дзвярэй палаты, Міхась прыціскаецца носам да шыбы, а сэрца ў яго б'ецца, нібы злоўленая ў сіло птушка.

— Мама... Мамачка..., — усхвалявана шэпча хлопчык. І столькі любові, столькі пяшчоты ўкладвае ён у гэта простае, змалку знаёмае слова, столькі цяпла і светлай дзіцячай радасці.

Цэлы тыдзень хлопчык бегаў штодзень у бальніцу, каб хоць праз шкло паглядзець на матулю.

А тым часам надыходзіла вясна, набліжаўся сакавік. Міхась успомніў, як штогод восьмага сакавіка ён з таткам прыносіў маці кветкі. Як радавалася яна гэтым першым вясновым краскам! Асабліва яна любіла пралескі. Таткі цяпер няма, і кветкі павінен прынесці ён, сын.

Павялося ўжо так, што калі Міхась меў які-небудзь клопат, то заўсёды звяртаўся па дапамогу да дзеда Ягора, і не было яшчэ выпадку, каб стары паляўнічы не выручыў яго.

Так і на гэты раз. Пачуўшы пра Міхасёў клопат, дзед Ягор надумаў пайсці з хлопчыкам па пралескі на цёплую крыніцу.

Міхась ніколі яшчэ не бачыў, каб сярод снягоў біла з-пад зямлі гэткае цёплае вадзіца. Над крыніцай узнімалася пара, а па беражках зелянела травіца, жывая, вясёлая. Дзед Ягор назразаў ладных кавалкаў дзёрну, у якіх праглядалі раслінкі ў срэбным пушку.

— Прынясём іх у хату, — гаварыў дзед, — у цяпло, пачнём паліваць вадзіцай, і яны як бачыш пойдучь расці і зацвітуць.

Непрыкметна міналі дні. І вось надышоў дзень, якога з такой нецярплівасцю чакаў Міхась. Мама ляжала ў ложку, калі раптам дзверы адчыніліся і ў палату ўвайшоў Міхась, несучы перад сабой букет сініх пралесак.

— Міхасёк, сыноч мой, адкуль у цябе гэты цуд?! — усклікнула маці. Яна беражліва ўзяла з рук Міхася кветкі і пяшчотна прытуліла да сваіх паружавелых ад радаснага хвалявання шчок.

Усміхаючыся, Міхась раскажаў маці, як яны з дзедам Ягорам хадзілі на цёплую крыніцу, а потым даглядалі гэтыя кветкі, каб падарыць ёй на свята.

А шчаслівая маці пераводзіла позірк ад кветак то на Міхася, то на дзеда Ягора.
(330 слоў)

Гісторыя пра Крата і Чалавека

Жыў-быў Крот. Дом яго знаходзіўся глыбока пад зямлёй вялікага саду. Здавалася Крату, што ўладанні яго бязмежныя. Але аднойчы ўбачыў гэты сад Чалавек і вырашыў пабудаваць побач свой дом.

Пачалося будаўніцтва. Пачуў Крот незнаёмы шум і вырашыў дазнацца, што наверху дзеецца. Дачакаўся змяркання і раскапаў ход наверх. Прысеў перадыхнуць на свой земляны пагорак і прыкмеціў вялікі дом. Спадабаўся Крату дом, і вырашыў ён штовечар правяраць, што адбываецца на зямлі.

А Чалавек дабудаваў дом і захацеў зрабіць вялікі кветнік. У зямлі, якую апрацоўваў Чалавек, з'явілася яшчэ больш насякомых, якіх так любіў Крот! Аднойчы Крот цэлую ноч будаваў свае падземныя хады-пасткі. А да раніцы так стаміўся, што прылёг адпачыць і зусім нечакана для сябе заснуў.

Надышла раніца. Абудзіла Чалавека сонейка, выйшаў ён палюбавацца сваімі кветкамі. Убачыў на лужку мноства пагорачкаў, але нават засмуціцца не паспеў, бо заўважыў маленькага Крата, які соладка спаў на адным з іх. Чалавек так здзівіўся, што прысеў побач і стаў з цікавасцю разглядаць Крата: яго маленькую галоўку з невялікім выцягнутым носікам, кажушок, ледзь прыкметныя малюсенькія вочкі, схаваныя ў цёмным футры, маленькія вушкі, кароткі хвосцік. Пярэднія лапкі звярка нагадалі Чалавеку яго ўласныя далоні. Прачнуўся Крот, а перад ім – Чалавек! Вельмі спалохаўся Крот і на дзіва спрытна вырваўся з рук. Толькі яго і бачылі! А Чалавек ішоў і думаў. Ён вельмі шкадаваў звярка, калі чуў, што дзесьці злавiлі Крата.

“Хоць, – думаў Чалавек, – можна зразумець і тых людзей, якім ён прыносіць шкоду. Але Крот не вінаваты, што ён так жыве. Гэта яго жыццё, – разважаў Чалавек. – Жывучы пад зямлёй, ён капае сабе хады, шукае чарвякоў і лічынак, і ў яго, напэўна, ёсць сям'я. А я жыву на зямлі і таксама пракладваю свае “хады”-дарогі, здабываю сабе ежу і часта проста не заўважаю, што перашкаджаю пры гэтым іншаму, такому самаму жыхару зямлі, як гэты маленькі безабаронны Крот”.

Так разважаў Чалавек, і крокі яго рабіліся ўсё хутчэйшымі. (305 слоў)

На новым месцы

Новае месца, новыя людзі і тая работа ў школе, якую трэба было пачынаць і да якой так доўга гатаваўся, – усё гэта займала думкі Лабановіча. Яму па душы быў гэты куток Палесся, народ з яго асаблівай моваю і звычаямі. Так непадобнымі да мовы і звычаяў тых беларусаў, з гушчы якіх выйшаў ён сам.

У нядзельку раненька, ледзь толькі зайграла чырвань на ўсходзе, Лабановіч ужо выязджаў з вёскі. Невялічкая вёска ў адну вуліцу выглядала непрыветна і непрытульна. На ўсім ляжала пячаць нядбаласці і нейкай недаробленасці, як бы тутэйшыя гаспадары будаваліся на скорую руку і ўсё рабілі да часу і яшчэ не ўправіліся зрабіць той парадак, якім адзначаецца беларуская вёска. Вуліца была роўная і шырокая. Амаль што каля кожнай хаты ляжалі кучы бяргвенняў, але нікому не прыходзіла ў галаву палажыць кладачку супраць свае хаты, каб прайсці праз балота, у якім тапілася гэтая вуліца. Ад балот патыхала нейкім невыразным смуткам, ціхім жалем веяла ад аднатонных малюнкаў палескіх куткоў, дзе ўсё ж такі жыццё стварала своеасаблівыя формы і, нягледзячы на ўбоства, мела сваю прывабнасць і хараство, свой твар, поўны тужлівага задумення. Але гэтыя малюнкi тамілі вочы і засмучалі сэрца, і чалавек мімаволі стараўся знайсці нешта такое, на чым можна было б адпачыць і заспакоіцца.

Праз нейкі час работа ў школе наладзілася.

Малады настаўнік укладаў у яе сваю душу і сэрца. Кароткія зімнія дні праходзілі незаўважна, іх не хапала на тое, каб як след правесці работу. Як толькі добра развіднялася і была магчымасць весці лекцыі, Лабановіч ішоў у школу, размеркаваўшы сваю работу між чатырох груп.

Многа патрабавалася ўмення на тое, каб кожная група была занята і не сядзела без работы. Удзень вучні распускаліся на паўтары гадзіны для абеду. Пасля лекцыі зноў ішлі да самага вечара, пакуль не пацямнела. Потым настаўнік яшчэ доўга сядзеў над сшыткамі і папраўляў іх. Маладых сіл было многа: здавалася, ніколі не вычарпаеш іх.

У сваёй рабоце чэрпаў малады настаўнік і поўную чару высокага задавальнення, назіраючы, як дзеці набіраліся ведаў, лёгка засвойвалі тое, што яшчэ ўчора здавалася ім незразумелым і цяжкім. (331 слова)

Тры жаданні

Звычайным марозным днём Оля вярнулася са школы. Пераапанулася, вымыла рукі, прайшла на кухню. Як жа яна здзівілася, калі ў цэнтры стала ўбачыла круглы акварыум, у якім плавала прыгожая залатая рыбка. Зусім забыўшыся на абед, дзяўчынка стала назіраць за ёй.

Увечары мама распавяла дачцэ, што ў іх на працы выпадкова разбілі вялікі акварыум, і рыбак часова раздалі супрацоўнікам. Таму гэтая рыбка некаторы час пажыве ў іх кватэры.

Яшчэ зусім маленькай Оля любіла казку “Пра рыбака і рыбку”. Нават калі падрасла, ёй здавалася: варта загадаць тры жаданні – і залатая рыбка іх абавязкова выканае. І ў дзяўчынкі з’явілася магчымасць гэта праверыць! Спачатку Оля папрасіла выдатных адзнак, затым – новы веласіпед з цацкамі, а потым – каб заўсёды было лета.

Доўга Оля глядзела праз марознае акно, чакаючы летняй цеплыні. Але на зямлю падалі сняжынкі, пакрываючы яе белай коўдрай. Дзяўчынка незадаволена паглядзела на рыбку і, надзьмуўшыся, пайшла ў пакой. Ды і там не аказалася ні новага веласіпеда, ні цацак. Тады яна прыбегла да мамы і, тупаючы нагамі, пачала скардзіцца на залатую рыбку.

Нічога не разумеючы, мама спрабавала даведацца, што ж усё-такі здарылася. І толькі потым разабралася і супакоіла дачку:

– Веласіпед і цацкі – справа нажыўная. Добрыя адзнакі можна зарабіць, калі сумленна вучыцца. А лета круглы год – гэта ж так нудна. Няўжо могуць быць Каляды без снегавіка і санак?

Пасля размовы з мамай Оля папрасіла ў рыбкі прабачэння. І пайшла рабіць урокі. Калі хатняе заданне было выканана, дзяўчынка пабегла на вуліцу ляпіць снегавіка і гуляць у снежкі.

Мінула зіма, наступіла вясна, а потым і лета. За тое, што Оля скончыла навучальны год на “выдатна”, бацькі купілі ёй новы веласіпед. Катаючыся па двары, дзяўчынка з сумам думала, што дзесьці ў далёкай і гарачай Афрыцы маленькія дзеці так ніколі і не даведаюцца, як жа гэта цудоўна – ляпіць снегавіка і куляцца ў снезе. (293 словы)

Сэлфі: мода або хвароба?

У наш час складана сустрэць маладых людзей, якія б не «завісалі» ў інтэрнэце гадзінамі, разглядаючы фатаграфіі. Без сумнення, жаданне атрымліваць зваротную рэакцыю ў сацыяльных сетках, быць папулярным – глабальная з’ява апошніх гадоў. Псіхіятры многіх краін бачаць у гэтым небяспеку. Чалавек выкладвае фатаграфію ў адкрыты доступ, атрымлівае пэўную колькасць лайкаў. І мозг выпрацоўвае гармон радасці, але на невялікі перыяд. Каб падоўжыць задавальненне, патрабуецца яшчэ больш лайкаў. А сапраўдныя радасці адыходзяць на другі план: трэніроўкі ў спартзале ўжо здаюцца не такімі эфектыўнымі, ежа не такой смачнай, адносіны не такімі рамантычнымі.

Псіхолагамі ўстаноўлена, што звычайна на залежнасць ад фатаграфавання пакутуюць людзі, якім не хапае пазітыву і стасункаў у асабістым жыцці. Кожны лайк, пастаўлены пад фатаграфіяй, успрымаецца яе аўтарам як адабрэнне. Страх быць адзінокім, непапулярным, непрызнаным спараджае імкненне рэкламаваць сябе. Такія людзі марнуюць шмат часу на выбар месца, адзення, на макіяж і прычоску для фота, цяжка перажываюць крытыку, але адчуваюць эмацыянальны ўздых ад пахвалы і кампліментаў.

На што гатовыя пайсці карыстальнікі сеціва дзеля запаветных лайкаў? Па-першае, многія з іх рэтушуюць свае здымкі да непазнавальнасці. Па-другое, шмат часу і грошай яны выдаткоўваюць на апрацоўку кадраў. Каб больш выйгрышна выглядаць у камеры мабільнага тэлефона, некаторыя дзяўчаты і хлопцы сядзяць на жорсткіх дыетах. Часам для таго, каб дамагчыся ідэальнага ракурсу, карыстальнікі сацыяльных сетак літаральна прымушаюць сваіх блізкіх фатаграфаваль іх на кожным кроку. Некаторыя аматары сэлфі бяруць напакат велізарныя букеты, фірменныя пакеты. Кур’ер дастаўляе кветкі і іншыя неабходныя «інвентар», чакае, пакуль кліент гэта сфатаграфуе, а пасля забірае і адвозіць да наступнага. Усё гэта робіцца дзеля ўяўнай папулярнасці.

Ва ўсім свеце з-за жадання вылучыцца штогод атрымлівае траўмы і гіне шмат людзей. Ёсць яшчэ і тыя, хто не супраць зрабіць фатаграфію за рулём. Каб прыцягнуць да гэтай праблемы ўвагу, у розных краінах ствараюцца папярэдзальныя відэаролікі і сацыяльная рэклама.

З-за празмернага захаплення фатаграфаваннем можа пацяраць і асабістае жыццё. Да такой высновы прыйшлі амерыканскія вучоныя. Яны высветлілі, што чым больш

асабістых кадраў з’яўляецца ў сацыяльных сетках, тым большая рызыка канфлікту ў рамантычных адносінах. (324 словы)

У Купалаўскім парку

Парк імя Янкі Купалы размешчаны ў цэнтры Мінска, недалёка ад плошчы Перамогі. Улетку парк выглядае ўтульным і цяністым, узімку – заснежаным. Давайце спусцімся па прыступках у гэты любімы куточак мінчан.

Парк быў закладзены пасля вайны. Рукамі жыхароў горада тут былі высаджаны сотні дарослых дрэў амаль усіх парод, якія ёсць на Беларусі. Да з’яўлення парку Свіслач у час веснавой паводкі разлівалася так, што прыносіла мінчанам шмат бед. Калі пачалі закладаць парк, гэта месца паднялі амаль на тры метры, а раку ўзялі ў бетонныя берагі.

Раней на месцы парку былі кварталы драўляных дамоў. Усё гэта згарэла ў першыя ж дні вайны. Згарэў і дом, дзе жыў наш народны пясняр. Згарэлі амаль усе яго рукапісы. Засталася толькі адна таполя, што вартавала ўваход у двор Купалавага дома. Пасля вайны і яна павалілася ад ветру, а ад жывых каранёў вырасла новае дрэва. Каля яго ў 1959 годзе збудавана двухпавярховая камяніца. Гэта Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы.

Крыху воддаль знаходзіцца фантан “Купалінка”. Як жывыя, хоць і з бронзы, сядзяць на беразе невялікага азярца дзве дзяўчыны, плятуць вяночкі з кветак і пускаюць іх на ваду. А зверху на дзяўчат абрынаецца цэлы дождж пырскаў. На сонцы яны ўтвараюць вясёлку.

Аднак жа пройдземся яшчэ адной прысадаю, каб сустрэцца з самім Янкам Купалам. Вось невялікі курганок, а на ім, ахінуўшыся плашчом, стаіць пясняр. Дайшоў да краю і спыніўся. Унізе бруіць крынічка жывой вады, выбіраючыся з-пад вялізнай папараць-кветкі. Купала ж з горда ўзнятай галавой як бы кідае свой пранікнёны позірк да сонца, да зор. (245 слоў)

Сучасная сцэна

Сучасная сцэна Нацыянальнага акадэмічнага Вялікага тэатра оперы і балета Рэспублікі Беларусь мае неверагодныя тэхнічныя магчымасці. Яна абсталявана па апошнім слове тэхнікі і падобна да робата-трансформера.

Плошча сцэны – пяцьсот дзевяноста сем квадратных метраў. Сцэна складаецца з дваццаць адной пляцоўкі, кожная з якіх можа падымацца амаль на пяць метраў і апускацца на глыбіню больш за тры метры. Пляцоўкі маюць спецыяльныя люкі-правалы, праз якія артысты могуць раптам з’яўляцца на сцэне або знікаць. Для гэтага пад сцэнай ёсць спецыяльныя ліфты.

У самай аддаленай ад гледача частцы сцэны захоўваюцца накладныя падлогі з паваротным кругам, каб акцёры або дэкарацыі маглі круціцца адносна глядзельнай залы. Яшчэ ёсць унікальная “бягучая дарожка”, на якой можна рабіць выгляд, што кудысьці ідзеш, але пры гэтым не знікаць са сцэны. Сцэна мае нахіл да гледачоў у чатыры градусы, каб з любога месца ўсё было добра бачна.

Сучаснае электроннае абсталяванне не толькі дапамагае змяняць дэкарацыі, але і забяспечвае патрэбнае асвятленне. Высока над сцэнай размешчаны сафіты – вялікія сцэнічныя “лямпачкі”, што падымаюцца і апускаюцца на металічных канструкцыях. Пры гэтым кожны з сотняў асвятляльных прыбораў можа рухацца незалежна ад іншых, круціцца і накіроўваць святло ў любую кропку сцэны.

Аркестравую пляцоўку можна прыбраць у спецыяльную “кішэню” пад сцэнай, а можна, калі трэба, падняць да ўзроўню падмосткаў. Тады авансцэна (адкрытая частка сцэны, што выступае ў залу) становіцца большай яшчэ на сто восем квадратных метраў.

Супрацьпажарная заслона здольна аддзяліць сцэну ад залы менш чым за трыццаць секунд, каб абараніць людзей ад пажару. Усе мантажныя работы пачынаюцца толькі тады, калі яна апушчана. (244 словы)

Камерная зала Вялікага тэатра

Камерная зала тэатра – гэта невялікі пакой, дзе ўсе тэатральныя акцёры ці музыкі знаходзяцца як на далоні. Яна прызначана для вузкага кола гледачоў, перад якімі выступае некалькі артыстаў. Таму тут зусім іншыя зносіны з гледачом, больш даверлівыя і блізкія.

У камернай зале Вялікага тэатра Беларусі пануе аўра сапраўднага музычнага мастацтва і прыгажосці. З 2011 года гэта зала носіць імя народнай артысткі СССР і Беларусі, вядомага опернага рэжысёра Ларысы Александроўскай.

Ларыса Александроўская з’яўляецца ўвасабленнем Вялікага тэатра. Выдатная артыстка стаяла ля яго вытокаў, вучылася ў яго заснавальнікаў і стала адной з першых беларускіх прафесійных спявачак.

У жыцці актрысы здаралася шмат яркіх і складаных сітуацый. Напрыклад, аднойчы ёй давялося выступаць з прывітальным словам перад дэлегатамі з’езду ў Маскве. Александроўская пачала зачытваць прывітанне, падрыхтаванае на рускай мове. І раптам яе перапынілі і папрасілі прамову ад беларускага народа рабіць па-беларуску. У зале наступіла мёртвая цішыня. Наперадзе яшчэ дванаццаць старонак тэксту! Александроўская выратавала і сябе, і беларускую дэлегацыю. Спатрэбілася акцёрская школа і прафесійная звычка падпарадкоўвацца дырыжору. І Александроўская працягнула сваё выступленне па-беларуску. У канцы прамовы ў зале гучалі авацыі.

З камернай залай звязаны адзін з самых вядомых творчых праектаў тэатра – “Музычныя вечары ў Вялікім”. Артысты адкрываюць слухачам дзівосны свет вытанчаных вакальных і інструментальных мініячюр, камерных опер, тэатралізаваных канцэртаў. У рэпертуары выканаўцаў гучаць як класічныя рускія раманы, так і творы кампазітараў дзевятнацатага і дваццатага стагоддзяў, беларуская камерная класіка. Музычныя праграмы з вялікім поспехам прадстаўлены артыстамі тэатра ў шматлікіх дабрачынных канцэртах і акцыях, гастрольных паездках па Беларусі і далёка за яе межамі. (247 слоў)

Яблычнае зярнятка

На яблычны Спас у адну кватэру нехта пазваніў. Гаспадары, убачыўшы бабулю з працягнутаю рукою, тут жа зачынілі дзверы. Яны і сваю маці справадзілі ў дом для старых, бо ім цесна стала жыць пад адным дахам. Але і пасля гэтага ў іх успыхвалі сваркі, ад якіх найбольш пакутавала дачушка Верачка. І зараз, убачыўшы бабулю, якая пайшла ні з чым, дзяўчынка ледзь не заплакала ад жалю. Прыхапіўшы кавалак пірага, яна хуценька выбегла на двор. Дагнала бабулю, і тая з удзячнасцю ўзяла пачастунак, потым засунула руку ў торбу і дастала адтуль вялікі румяны яблык.

— Вазьмі, унучка, і пачастуй тату з мамай, — сказала яна. — Думаю, злыя людзі пачаставалі іх яблыкам разладу. А гэта — яблык ладу, асвечаны ў храме. Вазьмі з яго зярнятка і пасадзі ў садзе. Вырасце яблынька, і плады яе дапамогуць людзям жыць у згодзе-лагодзе. Але зрываць іх трэба на яблычны Спас і абавязкова асвяціць.

Дзяўчынка так і зрабіла. Пакаштаваўшы мядовы яблык, бацька і маці на вачах падабрэлі. Нават забралі з дому для старых сваю маці, Верчыну бабулю.

Вясной Верачка ўспомніла пра схаванае зярнятка ад яблыка і пасадзіла яго ў зямлю на дачы. Усёй сям’ёй даглядалі маленькі парастак, а затым — дрэўца. Разам з яблынькай расла і Верачка.

І вось на яблыньцы з’явілася першая завязь. Калі прыйшоў яблычны Спас, Верачка сарвала з галінкі румяны яблык, асвяціла яго ў храме і падарыла суседскай дзяўчынцы, наказаўшы:

— Пасадзі з яго зярнятка і вырасці сваю яблыньку. А пладамі з яе частуй потым людзей, каб яны жылі ў згодзе-лагодзе. (242 словы)

У дарозе

Ехалі ў Мінск. Напярэдадні прайшоў моцны дождж, і мала хто спадзяваўся, што аўтобус прыйдзе. На шчасце, ён прыйшоў.

Людзей набілася паўнютка. Наперадзе сядзеў мужчына сярэдніх гадоў. Папраўляючы рукою то саламяны капялюш, то скураны зашмальцаваны партфель, які ўвесь час спаўзаў з яго гладкіх каленяў, мужчына ўголас абураўся: і што дарогу не хочуць адрамантаваць, і што аўтобус пасылаюць абы-які. Яму ахвотна вакол падтаквалі.

Нечакана аўтобус тузануўся раз-другі і спыніўся. Заглух матор. Шафёр вылез з кабіны, абышоў вакол машыны і безнадзейна махнуў рукою.

Заднія колы ледзь віднеліся з густога месіва. Шафёр разгублена стаяў ля аўтобуса і неяк вінавата паглядаў то на нас, пасажыраў, то на машыну.

Тым часам няўмольна насоўваўся вечар. Трэба было нешта рабіць. Адны прапаноўвалі прынесці з лесу галля і падмасціць пад калёсы, паспрабаваць выцягнуць аўтобус сваімі сіламі. Іншыя раілі не стаяць дарма на дарозе, а ісці да бліжэйшай вёскі і там заначаваць. Спрачаліся, даводзілі кожны сваё, але ніхто не шукаў вінаватага.

І толькі мужчына ў саламяным капелюшы, грэбліва ступаючы па гразі сваімі моднымі туфлікамі, усё ныў і лаяў шафёра. А потым, як пачало накрапваць, і зусім схаваўся ў аўтобус.

Выбраліся яны з ямы зусім нечакана. Калі ўжо многія з пасажыраў наважыліся ісці начаваць у вёску, нехта з моладзі параіў:

— А мо трактарам паспрабаваць? Бачыў, недалёка на полі стаяў адзін. Недалёка адсюль. Я схаджу.

І хлопец пайшоў. Неўзабаве ў змроку бліснулі фары, загуў матор.

Праз некалькі мінут аўтобус паехаў далей.

І як усё адразу змянілася. На чалавека ў капелюшы, якому раней усе так ахвотна падтаквалі, цяпер ніхто не звяртаў увагі. Хлопца ж, які прыгнаў трактар, пасадзілі на

самае лепшае месца і клапатліва захуталі ў шарсцяную хустку, каб сагрэўся: ён быў у адным касцюмчыку і прамок да ніткі. (280 слоў)

Самыя блізкія сябры

Валодзя з Мішам былі самымі блізкімі сябрамі. Сядзелі яны за адной партай, думалі адны думкі і, калі трэба, дзяліліся апошнім. Валодзя кожны дзень даваў спісваць Мішу задачы, добрасумленна падказваў на ўроках, рыхтаваў для сябра розныя шпаргалкі. Нават на ўроках умудраўся дапамагаць: шаптаў мацней за ўсіх, тлумачыў умоўнымі знакамі.

Іх моцная дружба працягвалася да таго самага дня, калі на класным сходзе было прапанавана выбраць Валодзю старастам. І з таго ж дня, як лічыць Міша, Валодзя стаў здраднікам. Ужо назаўтра ён адмовіўся даць спісаць сябру задачы. Міша на гэта так моцна пакрыўдзіўся на сябра, што назаўтра не зайшоў да яго па дарозе ў школу і нават не павітаўся з Валодзем. Сеў за другую парту, надзьмуўся і перастаў з ім размаўляць. Так усялякая дружба паміж былымі сябрамі была скончана.

І вось аднойчы пасля заняткаў усе разам ішлі дахаты. Дайшлі да моста. І тут Мішу стукнула ў галаву думка прамаршыраваць на парэнчах моста. Няхай Валодзя падзівіцца, які смелы і рашучы Міша, няхай пашкадуе, якога сябра ён страціў. Балансуючы, як цыркавы артыст на дроце, Міша пачаў асцярожна перастаўляць ногі. І ўсё ішло напачатку добра, але вось Мішу захацелася зірнуць, ці ўражаны яго геройствам Валодзя. Ён павярнуўся, а потым неяк захістаўся і паляцеў у рэчку.

Да берага было недалёка, і Міша сам бы мог выплыць. Але ад страху ён так разгубіўся ў халоднай асенняй вадзе, што пачаў тануць.

У той жа момант каля яго ў вадзе апынуўся Валодзя. Ён падхапіў сябра і пацягнуў яго да берага.

Мокрыя, як цюцькі, яны вылезлі на бераг. Валодзя першым памчаўся да вёскі. Калоцячыся ад холаду, за ім кінуўся і Міша.

З таго часу хлопцы зноў сядзяць за адной партай. Цяпер Міша, нарэшце, пераканаўся, што дарэмна лічыў Валодзю здраднікам. Які ж ён здраднік, калі не пабаяўся ўслед за сябрам кінуцца ў халодную ваду? Ніхто з хлопцаў гэтага не зрабіў.

Мінуў цэлы навучальны год, а яны ні разу не пасварыліся, хоць Валодзя і не дае Мішу спісваць задачы. Але Міша і не просіць больш у яго сшыткаў, бо навучыўся сам і задачы рашаць, і дыктанты пісаць. (337 слоў)

Віцька-“выдатнік”

Віцька – хлопчык худы, маленькі, белагаловы, улетку крышачку канапаты. Дарослыя думаюць, што ён вельмі паслухмяны і старанны. Віцька ведае, што яны думаюць менавіта так. Але ж не будзеш кожнаму тлумачыць, што сябры паважаюць яго зусім не за гэта. І Віцька звычайна перад дарослымі робіць выгляд сціплага вучня-выдатніка, які зусім не любіць лётаць па вуліцах, гуляць у вайну, лазіць па чужыя яблыкі.

Але ж выдатніцкі выгляд іншы раз яму вельмі дапамагае.

Прыходзіць аднойчы цётка Рагозіха да Віцькавай маці, падазрона паглядае на хлопца, потым строга пытаецца:

– Ці не цябе я ўгледзела ўчора на маёй чарэшні?

Можна не адказваць нічога, а сціпла апусціць вочы долу, потым шырока расплюшчыць іх і паглядзець на цётку доўга і шчыра. І ніхто нічога не спытае болей. Можа, і бачыла каго-небудзь Рагозіха на сваёй чарэшні, ды памылілася яна зараз.

А чарэшня тая ў бяду ўвесці можа вельмі лёгка. Стаіць яна ў садзе цёткі Рагозіхі, спачатку апененая белай квеценню, нібы воблака, потым абсыпаная буйнымі жоўтымі і чырванаватымі ягадамі. Мусіць, ва ўсім пасёлку няма больш такой спакусы, як гэта дрэва з гладкаю карою, быццам адшліфаванаю хлапчуковымі каленкамі і жыватамі.

Браць чарэшню ўначы нельга: ягады не яблыкі, вобмацкам шмат не набярэш. Надвячоркам у садзе ставіцца варта, і трое самых адчайных хлопцаў з шапкамі замест торбачак асцярожна паўзуць да чарэшні, караскаюцца наверх. Дрыжаць рукі, таропка рвуцца чарэшныны. А потым трэба ляцець, заціснуўшы ў руцэ шапку са здабычаю.

– Відаць, Ванька лазіў, – гаворыць Рагозіха. – Злаўлю – мала яму не будзе!

І Віцька думае, што трэба хутчэй бегчы да Ванькі і сказаць, каб не гойсаў перад хатаю Рагозіхі. (252 словы)

Мініяцюрная кніга

Кнігі суправаджаюць чалавека на працягу жыцця. Яны даюць веды, абуджаюць думкі, прасвятляюць душу. У многіх сем'ях кнігі перадаюцца ад пакалення да пакалення як сімвал пераемнасці, помнік культуры свайго часу. Артур Шапенгаўэр^{8*} называў кнігі папяровай памяццю чалавецтва.

У кожнага чалавека ёсць кнігі, што выклікаюць асабліва глыбокія пачуцці. І не абавязкова з-за іх адметнага зместу або рэдкасці. Часта нам падабаюцца кнігі, якія маюць нестандартную канструкцыю, незвычайную тэхніку набору або друку. Мы можам любіць кнігі проста за тое, што яны прыгожыя.

Такую неўсвядомленую любоў і захапленне выклікаюць мініяцюрныя кнігі. Пры першапачатковым знаёстве яны здзіўляюць памерамі. Рэдкі чытач, убачыўшы такое выданне, адмовіць сабе ў спакусе патрымаць яго ў руках.

Існуе меркаванне, што мініяцюрныя выданні выконваюць толькі функцыю памятнага падарунка або сувеніра. Гэта сцвярджэнне ўяўляецца слухным толькі часткова. Многія сучасныя мініяцюрныя кнігі ствараюцца не як утылітарныя^{9*} рэчы, а па-майстэрску выкананыя творы мастацтва, для якіх характэрна арганічнае спалучэнне формы і зместу. Развіццё кнігі як адзінага арганізма непарыўна звязана з развіццём мастацкай літаратуры, паліграфічнымі магчымасцямі стварэння кнігі, а таксама з нацыянальнымі асаблівасцямі, сацыякультурным працэсам у цэлым.

^{8*} Артур Шапенгаўэр – нямецкі філосаф XIX стагоддзя.

^{9*} Утылітарны, -ая, -ае. Заснаваны на імкненні да практычнага выкарыстання, прымянення чаго-небудзь; практычны.

У наш час на Беларусі актыўна выпускае мініяцюрныя кнігі выдавецтва “Харвест”. У зручных для чытання глянцавых кнігах выкарыстоўваецца высакаякасная папера, што дазваляе рабіць яркія, выразныя адбіткі. Непаўторны вобраз кожнага выдання створаны арыгінальным дызайнам вокладкі, залачоным ці срэбным абрэзаным краем, высокім узроўнем выканання ілюстрацыйнага матэрыялу, умелым яго спалучэннем з тэкстам. Таму сучасная мініяцюрная кніга можа па праве прэтэндаваць на статус твора мастацтва, які рэалізуе духоўныя запатрабаванні чалавека. (257 слоў)

Беларускія гукавыя кнігі

Развіццё тэхнікі вядзе да змен у сродках распаўсюджвання інфармацыі. Традыцыйныя формы друкаванага слова саступаюць месца новым, сучасным тэхналогіям. Аўдыякнігі – гэта агучаныя прафесійнымі дыктарамі або акцёрамі творы, якія выдаюцца на лічбавых носбітах, хутка распаўсюджваюцца ў свеце. Ужо ад дзесяці да васьмнаццаці працэнтаў сучаснага кніжнага рынку складаюць менавіта яны. Гукавыя кнігі можна слухаць у салоне аўтамабіля, у грамадскім транспарце, ідучы па вуліцы, дома ў сямейным коле.

Выдаўцы аўдыякніг лічаць, што яны садзейнічаюць папулярызацыі нацыянальнай літаратуры і развіццю айчыннай культуры ўвогуле.

Дзякуючы аўдыякнігам у гукавым фармаце выходзяць творы сучаснай беларускай літаратуры, найлепшых прадстаўнікоў замежнай класікі, кнігі для дзяцей. Ужо ўбачылі свет аўдыяверсіі паэм “Новая зямля”, “Сымон-музыка” Якуба Коласа, вершаў і паэм Янкі Купалы, вершаў Максіма Багдановіча, раманаў “Людзі на балоце”, “Подых навальніцы” Івана Мележа, апавесцей “Палескія рабінзоны”, “У краіне райскай птушкі” Янкі Маўра. З апошніх буйных праектаў – выданне аўдыякнігі “Каласы пад сярпом тваім” Уладзіміра Караткевіча. Час яе агучвання складае амаль 40 гадзін.

Выданне беларускіх аўдыякніг мае важнае значэнне ў пашырэнні ўжытку беларускай мовы. Яе адметнасць заключаецца ў тым, што гэта літаратура, якая дазваляе пачуць літаратурнае беларускае слова. Малады чытач, які слухае беларускія аўдыякнігі, трапляе ў беларускамоўнае асяроддзе, што садзейнічае як вывучэнню роднай мовы, так і якаснаму авалодванню ёю, засваенню правільнага літаратурнага маўлення.

Начытваюць кнігі знакамітыя беларускія акцёры. Найбольш плённае супрацоўніцтва атрымалася з прафесарам Андрэем Калядой – вядомым выкладчыкам сцэнічнай мовы. Удзельнічаюць у праекце таксама заслужаны артыст Рэспублікі Беларусь Віктар Манаеў, Мікола Рабычын, Валерый Будзевіч. Візуальнае аблічча аўдыёкнігі ствараюць вядомыя мастакі.

Распаўсюджваюцца аўдыёкнігі ў асноўным праз кнігарні, крамы, дзякуючы прыватным распаўсюджвальнікам, а таксама праз інтэрнэт-крамы. (253 словы)

“Сакрэт” спектакля

Не ўсе гледачы ведаюць, як ствараецца спектакль.

Спачатку п’еса трапляе ў тэатр. Яе чытаюць на мастацкім савеце, пасля чаго яна пераходзіць у рукі рэжысёра – галоўнага арганізатара будучага спектакля. Рэжысёр уважліва вывучае эпоху, якую адлюстроўвае п’еса: чытае адпаведную літаратуру, ходзіць у музей, прыглядаецца да навакольнага жыцця, каб зрабіць “загатоўкі” для будучага спектакля. Рэжысёр можа так паставіць п’есу на сцэне, што яна загучыць зусім па-новаму.

Адначасова разгортваецца праца мастака разам з дэкаратарамі, краўцамі, бутафорамі¹⁰ і іншымі спецыялістамі. Цырульнікі робяць парыкі для акцёраў. Кампазітар піша музыку да спектакля, аркестр развучвае яе.

І ўсё ж сэрцам спектакля з’яўляецца акцёр. Ён павінен палюбіць свайго героя, вызначыць, што хоча данесці да гледача. Акцёры паступова зжываюцца са сваімі ролямі, уваходзяць у іх, знаходзяць інтанацыі, рухі, паходку, уласцівыя персанажам.

Спектакль толькі тады ўваходзіць у сваю сілу, калі творчасць усіх яго стваральнікаў злучаецца з гледачом. Вось чаму пачаткам жыцця кожнага спектакля лічыцца паказ прэм’еры.

Людзі ідуць у тэатр. Нават калі на працягу дня ў іх былі якія-небудзь непрыемнасці, яны забываюць пра іх. Вось гледачы ўжо каля ўвахода, упрыгожанага рознакаляровымі афішамі, фотаздымкамі любімых акцёраў.

¹⁰ *Бутафóр*, -а, *мн.* -ы, -аў, *м.* Тэатральны служачы, адказны за прадметы абстаноўкі ў спектаклі.

Нарэшце заціхлі галасы глядачоў і настала ўрачыстая цішыня. Зазвінеў трэці званок, і ўсе пачынаюць сачыць за падзеямі, якія разгортваюцца на сцэне. Зала ловіць кожнае слова акцёра, кожны яго подых, рух. Іншы раз людзі не могуць стрымацца, апладзіруюць, смяюцца. Адным словам, пачынаюць жыць падзеямі, што адбываюцца на сцэне.

Глядач – не толькі ўдзельнік спектакля, але своеасаблівы стваральнік яго. Тэатр нібы трымае ў сваіх руках цудадзейны камертон¹¹, па якім настройвае сваіх глядачоў.
(245 слоў)

¹¹ *Камертón*, -а, *мн.* -ы, -аў, *м.* Інструмент у выглядзе сталёвай вілкі, які пры ўдары ўтварае гук пэўнай пастаяннай вышыні і выкарыстоўваецца пры настройцы музычных інструментаў, у харавых спевах.

Прадмова

З легендаў і казак былых пакаленняў...

Дамавік

Пярун

Млечны шлях

Бераст і Тавіца

Легенда пра горад Камянец

Легенда пра Нёман

Бяздоннае багацце

Пра Чорную Даму

У глыбінях зямлі

Нашых душ карані...

Ефрасіння Полацкая

Мікола Гусоўскі

Сымон Будны і Васіль Цяпінскі

Францыск Скарына

Кітабы

Музейная гара

Сведкі сівой даўніны

Любчанскі замак

Смаргонская мядзведжая акадэмія

Крамянёвыя шахты

Няміга

Шахматы далёкіх продкаў

Паясы беларускай красы

Максім Багдановіч

На радзіму

Малюнкi родныя і з'явы!

Як вы мне любы, як цікавы!

Якуб Колас і прырода

Бярозка на балконе
Некрануты куток
У родных мясцінах Адама Міцкевіча*
Родны куточак
Дома
Дарога дадому
Стары лес
Чым пахне дождж?
Вяртанне
На лузе летам
Надыход восені
У восень
Завіруха
На беразе возера
Навальніца
Каштанчык
Сімвалы жыцця

*Што ёсць дабро на свеце,
Што будзе дабро
І што пераможжа дабро.*

Матылёк
Балотны агонь
Рабіць дабро
Рабіна
Як Андрэйка памірыў галубоў
Некачаная знаходка
Ліс
Каб ведаць...
Ісці ў разведку
Каб мама ўсміхалася
На дачы
Шэрая шыйка

Маленькі вырай
Падарунак
Ластаўкі бабулі Паўліны
Каштан
Свет не без добрых людзей
Выратаванне ластаўкі
Паядынак
Выратаваны чмель
Зайка-плывец
Буся
Дапамаглі
Грышка
Казбек
Загоеная рана

*І са мной размаўляюць звяры і птушкі
На дзясятках і тысячах розных моў.*

Прыроднае каралеўства
Урокі жыцця
Што такое страх?
Гарэза і чмель
Вавёрчына зброя
Паляванне
Бясплатны паказ
Мурчына перамога
Курапаткі
Шпакі
Сом-волат
Аматары грыбоў
Воўчае логава
Жывыя барометры
Незвычайная мышка

Нечаканая сустрэча
Начны візіт
Ластаўчына гняздо
Далікатны госць
Цыркавы нумар
Помнікі жывёлам
Кемлівая казуля
Сарока-белабока
Бацькоўская навука
Танец жураўлёў
Варона-гультайка
Шчаслівая вавёрачка
У жніўні сорок першага
Губаты
Калі зайцы смелыя
Нечаканы госць
Каралева агарода
Гарэза
Падкідыш
Далёкі пошум мора
Смелая варона
Выдра правучыла
Зубры
Дарога дадому
У прыёмнай сям'і
Шпачок
Мурашнік
Як бабёр вярбу вартаваў
Бацькоўская любоў
Бяхвосты шпак
Ваверчання
Яшка і Машка

Сокал Гоша

Падземны паляўнічы

Не патрэбна ніякаму часу вайна!

Не патрэбна і нашаму веку!

Помнік

Трагедыя Бацькі Міная

Дзіцячая Хатынь

«Бацька Сталінграда»

Ахвярам Халакосту

Сімвал бязмёрных выпрабаванняў беларусаў

Званы Хатыні

Словы, якія стралялі

Гром

Гарніст

Разумны сабака

Мяшок белага наліву

У лазні

Выратаваная буслянка

Дзедава навука

Зубрыная сцежка

Партызанка Кніга

Насі, Санька!

Помнік у Трэптаў-парку

Адважны сын Айчыны

Маці Ірына

Бабуля Паша

Сустрэча ў Альпах

Дзівосны свет – сам чалавек

З яго душой, любоўю, справамі...

Хлопец з чужой каманды

Які свет абраць

Музыка

Экзамены

Хто там?

Вячэра на паравозе

Музыка

Фрэгат

Марш-кідок

Прадвесне мары

Жыве на свеце Шчасце

Прыгажуня

Ганарліўка Ганна

Яблыкі

Сачыненне

Падарунак

Вераніка

Міхасёвы пралескі

Гісторыя пра Крата і Чалавека

На новм месцы

Тры жаданні

Сэлфі: мода або хвароба?

У Купалаўскім парку

Сучасная сцэна

Камерная зала Вялікага тэатра

Яблычнае зярнятка

У дарозе

Самыя блізкія сябры

Мара

Віцька-“выдатнік”

Мініяцюрная кніга

Беларускія гукавыя кнігі

“Сакрэт” спектакля